

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**NEOKLASİK REALİST TEORİ BAĞLAMINDA
TÜRKİYE’NİN KUZAY IRAK VE KUZAY SURİYE
POLİTİKASI (2002-2015)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet AKAR

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Doç.Dr. Murat YEŞİLTAS

AĞUSTOS - 2018

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

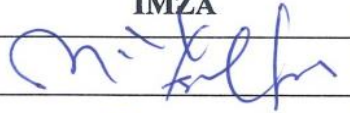
**NEOKLASİK REALİST TEORİ BAĞLAMINDA
TÜRKİYE’NİN KUZAY IRAK VE KUZAY SURİYE
POLİTİKASI (2002-2015)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet AKAR

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Bu tez 15/08/2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Doç. Dr. Murat Yeşilhan	Başarılı	
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KİM	Başarılı	
Dr. Öğr. Üyesi FİRA CİCİOĞLU	Başarılı	

 SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU	Sayfa : 1/1
Öğrencinin		
Adı Soyadı	:	Mehmet Akar
Öğrenci Numarası	:	Y146007004
Enstitü Anabilim Dalı	:	Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı	:	Uluslararası İlişkiler
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Neoklasik Realist Teori Bağlamında Türkiye'nin Kuzey Irak ve Kuzey Suriye Politikası (2002-2015)
Benzerlik Oranı	:	%17
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,		
☐ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.		
15.08.2018 		
☐ Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.		
Bilgilerinize arz ederim.		
...../...../20..... Öğrenci İmza		
Uygundur		
Danışman Unvanı / Adı-Soyadı: Doç. Dr. Murat YEŞİLTAŞ		
Tarih: 15.08.2018		
İmza: 		
☐ KABUL EDİLMİŞTİR	Enstitü Birim Sorumlusu Onayı	
☐ REDDEDİLMİŞTİR		
EYK Tarih ve No:		

ÖNSÖZ

Bu tezin yazılması öncesinde konuyu belirlememe yardımcı olan ve yazılması aşamasında bilgilerini, tecrübelerini benimle paylaşan ve her fırsatta bana yardımcı olan saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. Murat YEŞİLTAS'a teşekkürü bir borç biliyor ve şükranlarımı sunuyorum. Savunma sınavı sırasında değerli jüri üyeleri Dr. Öğr. Üyesi Filiz CİCİOĞLU ve Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YETİM'e de çalışmanın sın haline gelmesinde yaptıkları değerli katkılardan dolayı teşekkür ederim. Son olarak bu günlere gelmemde emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim babama, anneme ve aileme şükranlarımı sunarım.

Mehmet AKAR

15.08.2018

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ŞEKİL LİSTESİ.....	iv
ÖZET.....	v
SUMMARY.....	vi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: TEORİK ÇERÇEVE.....	5
1.1. Klasik Realizm	5
1.2. Neorealizm	8
1.2.1. Neorealizm ve Dış Politika.....	10
1.3. Neoklasik Realizm	16
1.3.1. Sistem Düzey- Bağımsız Değişkenler: Uluslararası Sistem.....	20
1.3.2. Neoklasik Realizm ve Dış Politika.....	22
1.3.3. Birim Düzey- Ara Değişkenler.....	24
BÖLÜM 2: 2002-2015 TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NIN NEOKLASİK REALİZM BAĞLAMINDA ANALİZİ	30
2.1. Uluslararası ve Bölgesel Sistem.....	30
2.2. Ara Değişkenler: Türkiye 'Dış Politika Yönetimi' ve İç Baskılar.....	40
2.2.1. TDP'nin Yapımında Recep Tayyip Erdoğan Etkisi	40
2.2.2. TDP'nin Yapımında Ahmet Davutoğlu Etkisi	43
2.2.3. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Dış Politika.....	45
2.2.4. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Dış Politika	47
2.2.5. Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ve Dış Politika.....	50
BÖLÜM 3: TÜRKİYE'NİN KUZEY IRAK POLİTİKASI	53
3.1. Uluslararası Sistem.....	53
3.2. İç Faktörler	57
3.2.1. Lider ve Karar Vericiler Faktörü	57
3.2.2. İç Baskılar.....	60

BÖLÜM 4. TÜRKİYE’NİN KUZEY SURİYE POLİTİKASI	62
4.1. Uluslararası Düzey	63
4.2. İç Faktörler	68
SONUÇ.....	72
ÖZGEÇMİŞ.....	88

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

DPY: Dış Politika Yönetimi

NKR: Neoklasik Realizm

OD: Ortadoğu

TDP: Türk Dış Politikası

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Waltz'un Neorealist Teori Modeli.....	13
Şekil 2: Realist Yaklaşımlar.....	15
Şekil 3: Klasik Realizm, Neo-realizm ve Neoklasik Realizm.....	20

Tezin Başlığı: Neoklasik Realist Teori Bağlamında Türkiye'nin Kuzey Irak ve Kuzey Suriye Politikası (2002-2015)	
Tezin Yazarı: Mehmet AKAR	Danışman: Doç. Dr. Murat YEŞİLTAS
Kabul Tarihi: 15.08.2018	Sayfa Sayısı: iv (ön kısım) + 88 (tez)
Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler	
Bu tez, uluslararası ilişkiler teorilerinden olan neoklasik realizm bağlamında Türkiye'nin 2002-2015 arası dış politikasını inceleyerek, Türkiye'nin dış politika davranışını belirleyen faktörleri Kuzey Irak ve Kuzey Suriye politikaları örnekleri ile açıklamaktadır. Tezde, bu dönem aralığında bölgesel ve uluslararası sistemik çıktıların Türk dış politikasını belirleme etkisi ve bu çıktıların dış politika eylemine dönüşmesinde iç faktörlerin rolü ve birbirleri ile olan ilişkileri araştırılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde neoklasik realist ve aynı köklerden geldiği klasik realist ve neorealist teoriler genel kapsamıyla ele alınmıştır. Özü itibari ile bir dış politika teorisi olan neoklasik realizmin dış politika yapımı aktörleri ve süreçlerine olan yaklaşımları incelenmiştir. Bu kapsamda ikinci bölümde 2002-2015 arasında Türk dış politikası genel bir şekilde analiz edilmiş ve dış politikada iç aktörlerin rolü araştırılmıştır. Bununla bağlantılı olarak tezin ikinci ve üçüncü bölümünde AK Parti döneminde Türkiye'nin Kuzey Irak ve Kuzey Suriye politikaları incelenmiştir. Türkiye'nin özellikle 2008'den sonra Kuzey Irak Kürt Bölgesel Yönetimi ile ilişkilerini güvenlik merkezli olmaktan çıkarıp müttefiklik derecesine getirmesinde ve Suriye iç savaşından sonra Kuzey Suriye'deki yapılanmayı tehdit olarak değerlendirmesini sağlayan faktörler karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilmiştir.	
Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Neoklasik Realizm, Ortadoğu, Kuzey Suriye, Kuzey Irak	

Title of the Thesis: Turkey's Northern Iraq and Northern Syria Policy in the Context of Neo-classical Realism (2002-2015)	
Author: Mehmet AKAR	Supervisor: Assoc. Prof. Murat YEŞİLTAS
Date: 15.08.2018	Nu. of pages: iv (pre text) + 88 (main body)
Department: International Relations	
This thesis seek Turkey's foreign policy between 2002-2015 in the context of neoclassical realism by examining, the factors that determine Turkey's foreign policy behavior has been studied with cases of Northern Iraq and Northern Syria policy. It investigate effects of outputs of regional and international and domestic factors role on determining Turkish foreign policy behavior. In the first part of the study, neoclassical realist, classical realist and neorealist theories that from the same roots are covered in general. In this study, Neo-classical realism's, which is a foreign policy theory, approaches to actors of foreign poicy making and its processes has been examined. In this sense, Turkish foreign policy between 2002 and 2015 was analyzed in general and the role of internal actors in foreign policy was investigated in the second part. In the second and third part of the thesis during the AK Party of Turkey in Northern Iraq and Northern Syria policy has been examined. Turkey's relations with KRG which is turned into from security base policy to relation of alliance and the factors which make it a threat to the structure in North Syria after the Syrian civil war have been analyzed comparatively.	
Keywords: Turkish Foreign Policy, Neoclassical Realism, Middle East, Northern Syria, Northern Iraq.	

GİRİŞ

Uluslararası ilişkilerde dış politika geçmişten günümüze en önemli tartışma konularından biri olmuştur. Devletlerin dış politikalarının belirlenmesinde bizi uluslararası sistemin mi, uluslararası aktörlerin mi yoksa devletlerin iç dinamiklerinin mi belirleyici olduğu tartışması uzun zamandır süregelmektedir. Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası siyaset teorilerinde baskın hale gelen Realist teori, kendi içinde bu tartışmayı günümüze kadar devam ettirmiştir. Dış politikayı güç politikası üzerinde açıklayan realist teorilerin ayrıştıkları noktalar ise, gücün anlamı, yeterlilik oranı, kullanım alanı ve politikalar üzerindeki etkileri üzerine olmuştur. Başka bir ifadeyle realistler, ‘devletler neden güç isterler’ ve herhangi bir üst otoritenin olmadığı anarşik bir uluslararası sistemde hayatta kalmak için ‘ne kadar güç gereklidir’ sorularına farklı cevaplar verirler. Ancak realistler, gücün etkili bir maddi bileşen olduğunu ve iç politikanın dış politika üzerindeki etkisinin, hiçbir üst otoritenin olmadığı bir uluslararası sistemde hayatta kalma ve güvenlik kaygıları ile değişebileceğinde hemfikirlerdir.

Dış politikayı anlamak için yukardan-aşağıya bir yaklaşım sunan realizm, uluslararası sistemin anarşik yapısı ile analizi başlatır. Onlara göre herhangi bir üst otoritenin olmadığı uluslararası sistemde devletlerin en önemli motivasyonları hayatta kalma (*survive*) ve kendi kendine yetebilme (*self-help*) olmaktadır. Fakat bu motivasyonlar ile devletlerin dış politika davranışı arasında kurulan ilişkilerde farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Uluslararası siyaseti yapısal (*structural*) bir yaklaşım ile açıklayan neorealizm (yapısal realizm ya da sistemik realizm), özellikle Kenneth N. Waltz’un ortaya koyduğu kuramsal yaklaşım ile devletlerin iç-yapılarını önemsizleştirmiş ve sistemin, devletlerin dış davranışlarını belirlediğini iddia etmiştir. Waltz’a göre, devletler işlevsel olarak birbirine benzerdirler ve onları farklılaştıran uluslararası sistemde sahip oldukları yeteneklerin dağılımıdır; başka bir deyişle güç dağılımlarıdır. Her devlet aynı meselelere benzer pratikler sergilerler.

Öte yandan neo-klasik realizm (NKR), uluslararası sistemin anarşik yapısını ve sistemik faktörleri kabul etmekle birlikte devletlerin iç faktörlerine de odaklanır. NKR’e göre uluslararası bağımsız değişkenler dış politika eylemine dönüşmeden önce ara değişkenler aracılığı ile devletlerin iç yapısının süzgecinden geçer. Dolayısıyla yapısal

realizmin varsayımlarının aksine, neoklasik yaklaşıma göre, farklı iç yapılara sahip olan devletlerin uluslararası siyasi uyarıcılara verdikleri reaksiyonlar da farklılaşır. Neoklasik realistler, lider, siyasi ve bürokratik elitler, devletin iç kurumları, iç baskı gurupları gibi birçok aktörün dış politika yapımında etkili olabileceğini savunmaktadırlar.

Soğuk savaşın bitmesiyle, uzun yıllar boyunca baskın olan yapısal realizminin, soğuk savaş tahmin edemediği ve bundan sonraki düzeni açıklayamadığı şeklinde ciddi eleştirilerle karşı karşıya kalması, realizmin yeniden kurgulanmasını gerekli kılmıştır. Literatürde devletin iç yapılarının önemi gittikçe ilgi çekmeye başlamıştır.

Soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte uluslararası sistemde meydana gelen köklü değişiklikler Türkiye'nin hem bölgesel hem de uluslararası sistemdeki yerini ve politikalarını yeniden kurmasını gerekli kılmıştır. Soğuk savaş dönemi boyunca Türkiye'nin Batı bloğu ile olan ittifakı ve iki kutuplu sistemin Doğu bloğunun başını çeken Sovyetler Birliği ile olan coğrafik yakınlığından dolayı, bu sistemin dengeleri açısından stratejik önemi nedeniyle uluslararası sistemik çıktılardan önemli derecede etkilenmiştir. Türkiye, Soğuk Savaş sonrasında kendi içinde yaşadığı güvenlik sorunları, iç siyasi çekişmeler ve ekonomik istikrarsızlıklardan dolayı 2000'lerin başlarına kadar hem bölgesel hem de uluslararası arenada istenilen konumu elde edememiştir.

2002'de tek başına iktidar seçilen AK Parti hükümeti ile hem iç siyasette hem dış politikada önemli değişimler meydana gelmiştir. İlk olarak Avrupa Birliği ile ilişkileri geliştiren hükümet, AB reformları çerçevesinde demokratikleşme ve devlet yönetimi ile ilgili önemli reformlar gerçekleştirmiştir. Bu reformlar ile ordunun devlet yönetimindeki konumu zayıflatılmış, sivillerin konumunu güçlendiren adımlar atılmıştır. Ali Balcı' ya göre Türkiye'de ordunun rolü ve etkisi, aynı zamanda siyasetin dış politika yapımındaki rolünü önemli ölçüde kısıtlamıştır.¹ Böylelikle ordunun iç ve dış siyaset üzerindeki belirleyici etkisi önemli derecede kırılmış ve hükümetin dış politika üzerindeki etki alanı genişlemiştir. Türkiye, bir taraftan iç siyasetinde büyük dönüşümler yaşamış, demokratikleşme hamleleri yapılmış diğer taraftan da uluslararası arenadaki konumunu gün geçtikçe güçlendiren politikalar izlemiştir.

¹ Ali Balcı, **Dış Politikada Hesaplaşmak: Ak Parti, Ordu ve Dış Politika**, 1.Basım, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2015.

Çalışmanın Amacı:

Bu çalışmanın teorik çerçevesi, neoklasik realizmin, devletlerin dış politika kararlarında, bağımsız değişken (uluslararası sistem) ve ara değişkenleri (lider ve dış politika yönetiminin etkisi, devlet-toplum ilişkisi ve askeri ve siyasi kurumlar) ve bunların sonucunda şekillenen bağımlı değişken (dış politika eylemi) temel alan analiz seviyesini ana yöntem olarak belirlenmiştir. Bu yöntemden yola çıkarak teorinin Türkiye dış politikasının genelinin uygulanmasında şu temel soruları araştırma soruları olarak incelenecektir:

- 1) Liderin ya da dış politika yönetiminin dış politika yapımındaki etkisi nedir, hangi koşullarda belirleyici olmaktadır?
- 2) Devlet kurumları ve iç baskı gurupları dış politika karar verme süreçlerini ne ölçüde etkileyebilmiştir?
- 3) Sistemik baskılar, Türkiye’de dış politika davranışına dönüşmeden önce hangi aşamalardan geçmektedir?
- 4) Bölgesel ve uluslararası gelişmeler hangi durumlarda Türk dış politikasını belirleyici rol oynamaktadır?

Diğer taraftan bu tez, daha özelde neoklasik realist teori bağlamında Türkiye’nin 2002-2015 arası dış politikalarını inceleyerek, Türkiye’nin dış politika davranışını belirleyen faktörleri Kuzey Irak ve Kuzey Suriye politikaları örnekleri ile açıklamayı hedeflemektedir. Bu dönem aralığında bölgesel ve uluslararası sistemik çıktıların Türk dış politikasını belirleme etkisi ve bu çıktıların dış politika eylemine dönüşmesinde iç faktörlerin rolü ve birbirleri ile olan ilişkileri incelenecektir.

Çalışmanın Yöntemi:

Bu tez, teorik olarak neoklasik realizmin, temel varsayımları esas alınarak geliştirilmiştir. Bu anlamda, neoklasik realizmin, devletlerin dış politika davranışlarını etkileyen uluslararası sistemin yanı sıra devletlerin karar vericilerinin ve iç-yapısal faktörlerinin etkisine odaklanan yaklaşımını benimsenmiştir. Çalışmanın ana yöntemsel aracı, bir taraftan karar vericilerin ve diğer iç aktörlerin rolü analiz edilirken diğer taraftan uluslararası değişkenlerdir. 1998’de *World Politics* dergisinde yayınlanan makalesinde neoklasik realizm kavramını ilk kez kullanan Gideon Rose neoklasik realizmi şu şekilde tanımlamaktadır:

Neoklasik realizm açık bir şekilde hem iç hem de dış değişkenleri bir araya getirmektedir... Neoklasik realizmin savunucularına göre, bir devletin faaliyet alanı ve amacı ilk ve öncelikli olarak o ülkenin uluslararası sistemdeki konumu ve özellikle sahip olduğu göreceli maddi güç kapasitesi tarafından belirlenir...Fakat, bu güç kapasitelerinin dış politika üzerindeki etkisi dolaylı ve karmaşıktır. Çünkü sistemik baskılar ara değişkenler aracılığıyla birim düzeyde dönüştürülmek zorundadırlar.²

Çalışmanın Önemi:

Uluslararası siyasette, Soğuk Savaş sonrasında neo-realizmin uluslararası politikayı ve değişen uluslararası sistemde bireysel devletlerin dış davranışlarını açıklamada yetersiz kaldığı şeklindeki bir takım eleştirilere maruz kalması disiplinde yeni yaklaşımların ortaya konmasını sağlamıştır. Bu yaklaşımlardan biri olan neoklasik realizm hem uluslararası sistemi hem de devletlerin iç yapılarını benimseyen bir yaklaşım ortaya koymuştur.

Temelde bir dış politika teorisi olan neoklasik realizmin uluslararası çıktılarının iç – yapısal faktörlerin süzgecinden geçtikten sonra dış politika eylemine dönüştüğünü belirten varsayımları, bu çalışmanın dönem aralığına (2002-2015) ve Türkiye gibi iç-yapısal faktörlerin dış politika üzerindeki belirleyici etkisi olan orta büyüklükteki bölgesel bir gücün dış politika eylemlerini açıklamada daha başarılı olduğu düşünülmektedir.

² Gideon Rose, “Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy”, World Politics, Cilt. 51, Sayı. 1, Ekim 1998, s.146.

BÖLÜM 1: TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Klasik Realizm

Siyasi realizmin tarihsel kökenleri MÖ beşinci yüzyılda yaşamış olan Thucydides'e ve onun Peloponez Savaşlarına olan yaklaşımına kadar dayanmaktadır. M.Ö. 431-401 tarihinde Atina ve Sparta arasında yaşanan bu savaşı analiz eden Thucydides'e göre savaşın patlak vermesinin nedeni çıkarların çatışması olsa da savaşın asıl nedeni Atina'nın aşırı güçlenmesi ve bu durumun Sparta'da yarattığı korkudur.³ Realistlerin ilk realist metin olarak gördükleri *Peloponez Savaşları* eseri, Robert O. Keohane'e göre üç temel varsayım içermektedir: "1)Devletler (veya şehir-devletler) eylemin anahtar birimidir; 2) Devletler ya kendi başına bir amaç olarak ya da başka amaçlar için bir araç olarak güç arayışı içindedirler; 3) Devletler genellikle rasyonel davranırlar ve dolayısıyla yabancılara olan davranışları da rasyoneldir."⁴ Böylelikle Thucydides, devletlerin güç peşinde olduklarını, rasyonel davranan aktörler olduğunu, Atina ve Sparta arasında yaşanan savaşın asıl nedeninin güç dengesinde meydana gelen değişiklik ve tehdit algısından kaynaklandığını iddia ederek 20. yüzyıl siyasi realizminin de en önemli argümanlarının öncüsü olmuştur.

Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında idealist yaklaşımın uluslararası barışın korunması ve sürdürülebilmesinde başarısızlığa uğraması, Realist teorinin uluslararası ilişkilerde baskın bir teori olarak öne çıkmasını sağlamıştır. Realizm, 2. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ilişkiler çalışmalarını domine etmiştir. Realistler için uluslararası siyasette en temel kavram 'güç'tür. Onlara göre devletler sadece belli bir oranda güç elde etme kaygısı taşımazlar, aynı zamanda başka hiçbir devletin güçler dengesini kendi aleyhinde değiştiremeyecek olması gerektiğini düşünürler.

1940'lar, 1950'ler ve 1960'lar boyunca uluslararası sistemin işleyişini anlayanın anahtarı olarak devletlerarası güç politikasına öncelik veren Edward H. Carr, Hans

³ Ali Balcı, "Realizm", Şaban Kardaş ve Ali Balcı (ed.), **Uluslararası İlişkilere Giriş**inde, 4.Baskı, İstanbul: Küre Yayınları,2014,s121.

⁴ Robert O. Keohane, "Realism, Neorealism and the Study of World Politics", Robert O. Keohane (ed.), **Neorealism and Its Critics** içinde, New York: Columbia University Press, 1986, s.7.

Morgenthau ve John Herz'in çalışmaları ön plana çıkmıştır.⁵ Bu dönemde realist paradigmanın gelişmesini sağlayan yazarlara* göre bu iki savaş arasındaki uluslararası sistemin çökmesinin nedeni, idealistlerin, idealizmi uluslararası politika için hem teoride hem de eylemde uygun olmayan bir perspektif haline getiren isteği-arzuyu gerçeklikten ayırt etmedeki yeteneksizlikleri olmuştur.⁶

İdealizme en ciddi eleştiriye getiren Edward H. Carr, bu yaklaşımın üç temel kusuruna değinmiştir. Bunlar; çıkarlardan çok nedene, siyasetten çok ahlaka ve pratikten çok teoriye öncelik vermesidir.⁷ Carr, idealist ve normatif analizlerin barışın tesisine değil hakim devletlerin çıkar ve değerlerini yaygınlaştırmaya hizmet ettiğini ve tam da bu nedenle uluslararası ilişkilerin objektif bir disiplin olarak gelişmesini engellediğini ileri sürmüştür.⁸ Bu bağlamda Carr, idealistlerin çıkarların uyumu doktrinini bu şekilde ayrıcalıklı grupların tam bir samimiyet içinde hakim konumlarını korumak ve haklı çıkarmak için kullandıkları başarılı bir ahlaki aygıt olarak tanımlamaktadır.⁹ Dolayısıyla, Carr'a göre, "uluslararası ilişkilerin olması gerekene yani ütöpik barış projelerine ya da öngörülerine değil, olana yani yaşanmış savaş ve çatışmaların çözümlenmesine odaklanması gerekmektedir."¹⁰

Klasik realistlerin en önemli temsilcileri arasında yer alan Hans J. Morgenthau, *Uluslar Arası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi* adlı eseri ile klasik realist paradigmanın genel çerçevesini belirlemiştir.¹¹ Morgenthau bu eserinde realizmin altı temel ilkesini açıklamış ve insan doğasının siyasetteki rolüne odaklanmıştır. Ona göre siyaset adamı bencil bir hayvandır ve tüm insanların davranışları diğerlerini kontrol etmeye yöneliktir.¹² Morgenthau'ya göre bütün politikalar, ulusların kendi ulusal çıkarlarını korumaya çalıştığı ve bir ulusun (ulusların) gücünün başka bir ulus (lar) tarafından en

⁵ Barry Buzan, "The Timeless Wisdom of Realism", Steve Smith ve diğerleri(ed.), **İnternational Theory: Positivism and Beyond** içinde, New York: Cambridge University Press, 1996, s.48.

* Frederick Schuman, *İnternational Politics*(1933); Harold Nicolson, *Diplomacy*(1939); E.H. Carr, *The Twenty Years' Crisis* (1939); Reinhold Niebuhr, *Christianity and Power Politics*(1940); Nicholas Spykman, *America's Strategy in World Politics*(1942); Martin Wight, *Power Politics*(1946); Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations*(1948); George F. Kennan, *American Diplomacy*(1951)

⁶ John A. Vasquez, **The Power of Power Politics: From Classical Realism to Neotraditionalism**, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s.35.

⁷ Stefani Guzzini, **Realizm in İnternational Relations and İnternational Political Economy**, New York: Routledge, 2002, s.19.

⁸ Balcı, s.129.

⁹ E.H. Carr, **Yirmi Yıl Krizi: 1919-1939**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s.126.

¹⁰ Balcı, s.127.

¹¹ Vasquez, s.36-37.

¹² Liu Feng ve Zhang Ruizhuang, "The Typologies of Realism", **Chinese Journal of International Politics**, Cilt.1, Sayı.1, (2006), s.114.

etkili şekilde sınırlandırıldığı bir güç için mücadele alanı olmuştur.¹³ “Devletler ahlaki ilkeler yerine kendi çıkarlarını her zaman öncelikli olarak alacakları için ahlaki ilkeler ancak devletlerin çıkarlarını gerçekleştirmede birer araç olabilirler”¹⁴

John A. Vasquez’e göre uluslararası ilişkiler alanında her yaklaşımın sorduğu: ‘Dünyayı oluşturan temel birimler nelerdir? Bu birimler birbiriyle nasıl etkileşim içindedirler?’ temel sorularına Morgenthau’nun verdiği cevaplar şu varsayımları ortaya koyar:

1. *Ulus devletler ve onların karar vericileri, uluslararası ilişkileri anlamak için en önemli aktörlerdir.*
2. *İç siyaset ve uluslararası ilişkiler etrafında keskin bir ayırım vardır.*
3. *Uluslararası ilişkiler güç ve barış için mücadeledir. Bu mücadelenin nasıl ve neden ortaya çıktığını anlamak ve bunu düzeltmek için öneride bulunmak disiplinin amacıdır.*¹⁵

Klasik realizme katkı sağlayan önemli yazarlardan biri de realizmin temel kavramlarından biri olan güvenlik ikilemi kavramını geliştiren John Hermann Herz olmuştur. Hernz idealizm eleştirisini idealizmin insan doğasına olan iyimser yaklaşımı ile başlatarak, söz konusu olan insanın doğası gereği barışçıl, işbirliğine meyilli olması ya da baskıcı, saldırgan olması değildir. Başka bir ifadeyle durum biyolojik veya antropolojik değil, sosyal bir durumdur. ‘İnsan insanın kurdudur’(*homo homini lupus*) durumu başka bir toplumsal gerçeklik olan sosyal işbirliği önünde bir engel değildir. İşbirliği ve dayanışma bile çatışma durumundaki unsurlara dönüşme eğilimindedir. Zira bu durumda belirli grupların başka gruplarla olan rekabetinde daha güçlenmesine ve genişlenmesine neden olacağı ve bu durumda rekabet edebilmek için güç ve güvenliğin yükseltilmesi durumu ortaya çıkar.¹⁶

Topluluklar halinde yaşamak zorunda kalan gruplar ya da bireyler başka gruplar ya da bireyler tarafından boyun eğdirilme, bastırılma ya da yok edilme endişesi taşırlar. Bu tehlikeye karşı daha fazla güç kazanmak için harekete geçerler. Bu durum da, diğerlerini daha güvensiz hale getirir ve onları en kötü duruma hazırlamaya zorlar. Böyle bir dünyadaki rekabet ortamında hiç kimse tamamen güvende olamayacağından, rekabet

¹³ Morgenthau’dan aktaran John A. Vasquez, s. 37.

¹⁴ Balcı, s.130.

¹⁵ Vasquez, s.37

¹⁶ John H. Herz, “Idealist Internationalism and The Security Dilemma” **World Politics**, Cilt. 2, Sayı. 2, (Ocak 1950), s.157.

güçlenir ve güvenlik ve güç birikiminin kısır döngüsü başlar. Bu anarşik toplum yapısında nerede veya ne zaman olursa olsun güvenlik ikilemi ortaya çıkar.¹⁷

1.2. Neorealizm

1950'lerin sonlarında uluslararası gelişmeleri (devlet dışı aktörlerin öneminin giderek artması, iç politika- dış politika ayrımının azalması ve 1960'larda ve 1970'lerde bağımsızlığını kazanan devletlerin giderek artması...¹⁸) anlamakta yetersiz kaldığı şeklinde eleştirilere maruz kalan klasik realizm, 1970'lere gelindiğinde disiplin üzerindeki kontrolünü kaybetmeye başlamıştır.¹⁹ Özellikle realizmin disiplindeki bu çöküşü realistleri disipline yeni bir bakış getirme arayışına itti. Disipline yapılan bu meydan okumalara karşı Kenneth N. Waltz'un 1970'lerde ve 1980'lerde realizmi yapısal bir şekilde yeniden yorumlaması realizmin uluslararası ilişkilerdeki konumunu yeniden güçlendirmeye başladı. Waltz'a göre uluslararası sistem, ancak yapının (*structure*) etkileri geleneksel realizmin birim-düzey açıklamalarına eklenirse anlaşılabilir. Başka bir ifadeyle neo-realizme göre, uluslararası çıktılar ile birbiriyle etkileşim içinde olan birimler arasındaki nedensel ilişkinin yeniden değerlendirmesi gerekmektedir.²⁰

Waltz, klasik realizmin bazı kavramlarını ve kutupluluk, denge, müttefiklik, güvenlik ikilemi, göreceli ve mutlak kazançlar ve büyük strateji gibi konuları belli bir çerçeveye oturtarak ve yeniden canlandırarak disipline hareketlilik kazandırmıştır.²¹ Waltz, klasik realizmin temel unsuru olan anarşik uluslararası sistem içerisinde hareket eden bağımsız devletleri analizinin başlangıç noktası olarak alır.²² Anarşik uluslararası sistemlerde herhangi bir üst otoritenin olmamasından dolayı, her birim kendi başının çaresine bakmak mecburiyetindedir.²³ Bir üst otoritenin yokluğu demek, uluslararası sistemin kaotik ya da düzensizlik olduğu anlamına gelmez. Anarşi uluslararası sistemin

¹⁷ Herz, s.157.

¹⁸ Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerin 'Gerçekçi' Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt. 1, Sayı. 1, Bahar 2004, s.47.

¹⁹ Guzzini s.120.

²⁰ Kenneth N. Waltz, "Realist Thought and Neorealist Theory", **Journal of International Affairs**, İlkbahar-Yaz 1990, Cilt. 44, Sayı.1, s. 34.

²¹ Daniel Deudney, "Anarchy And Violence Interdependence", Ken Booth (ed), **Realism And World Politics** içinde (2-18), New York: Routledge, 2011, s.17.

²² Aydın, s.48.

²³ Jack Donnelly, "Realizm", Scott Butchill ve diğerleri(ed.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri** içinde, 1.Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2012, s.54.

düzenleyici ilkesidir. Anarşinin karşıtı ise yurtiçindeki politikanın düzenleyici ilkesi olan hiyerarşidir.²⁴

Waltz'a göre anarşi, birimler arasındaki işlevsel farklılaşmayı büyük ölçüde ortadan kaldırır. Uluslararası sistem bütün büyük güçler için aynı temel dürtüler yarattığı için rejim tipinin farklılığının yanı sıra devletler arasındaki kültürel farklılıklar da pek önemli değildir. Devletlerin diğer devletlere olan eylemlerinde rejimlerinin demokratik ya da otokratik olmasının önemi çok azdır.²⁵ Devletler bütüncül aktörlerdir ve devletleri birbirinden ayıran tek kriter sahip oldukları güç kapasiteleridir.²⁶ Uluslararası sistemi diğer sistemlerden ayıran ve bu uluslararası yapıya nedensel bir güç kazandıran şey anarşik bir karaktere sahip olmasıdır: 'Kimse emretme hakkına sahip değilse, kimsenin itaat etmesi gerekmez'.²⁷

Uluslararası sistemin bu anarşik yapısı, devletleri, hem kendi kapasitesini geliştirerek (iç dengeleme) hem de potansiyel tehditleri kontrol etmek için ittifaklar kurarak (dış dengeleme), güç dağılımındaki değişimlere karşılık vermeye yöneltir. Çünkü devletlerin uluslararası sistemde davranışlarını belirleyen en önemli hatta tek motivasyon hayatta kalma isteğidir. Üst bir otoritenin bulunmadığı anarşik bir uluslararası sistemde devletlerin tek ve değişmeyen kaygısı, hayatta kalmalarını nasıl garanti altına alacakları sorusudur.²⁸

Realistler arasındaki en temel ayrışmaların başında 'devletler neden güç ister?' sorusu vardır. Klasik realistler, insanın doğası gereği belli bir güç istenci ile doğduğu ve bu istencin değiştirilemeyeceğini savunurlar. Dolayısıyla bireyler tarafından yönetilen en temel aktörler olan devletler rakipleri karşısında daha fazla güçlü olma peşinde olurlar.²⁹ Morgenthau'ya göre uluslararası sistem bütün siyasetler gibi bir güç mücadelesidir ve uluslararası siyasetin en acil ve temel amacı 'güç'tür.³⁰ Kısacası güç savaşı insanın doğasında olduğundan dolayı siyasetin merkezindedir.³¹

²⁴ John J. Mearsheimer, "Structural Realism", Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith (ed.), **International Relations Theories Discipline and Diversity** içinde, Oxford: Oxford University Press, 2013, s.74.

²⁵ Mearsheimer, s.78.

²⁶ Balcı, s.133.

²⁷ Guzzini, s.127.

²⁸ Balcı, s.133.

²⁹ Mearsheimer, s.74.

³⁰ David A. Baldwin, **Power and International Relations: A Conceptual Approach**, New Jersey: Princeton University Press, 2016, s.129.

³¹ Liu Feng, Zhang Ruizhuang, s.114.

Neo-realistlere göre, insan, doğasından ziyade anarşik uluslararası sistemde hayatta kalma arzusu ile güç peşinde koşar. Realistler gücü genelde askeri kapasite olarak görürler. Mearsheimer'a göre; güçler dengesi, devletlerin sahip olduğu zırhlı tümen ya da nükleer silah gibi gözle görülür askeri varlığın bir fonksiyonudur. Ancak askeri gücü inşa edecek olan sosyo-ekonomik bileşenler ikincil bir gücü oluştururlar.³²

Yapısal realistleri ayrıştıran en temel soru bu aşamadan sonra ortaya çıkmaktadır: Devletler için ne kadar güç yeterlidir? Kenneth Waltz'a göre devletin aşırı derecede güçlenmesi rasyonel bir davranış değildir. Çünkü aşırı güçlenen devlet sistem tarafından cezalandırılacaktır.³³ Fakat saldırgan realizmin en önemli savunucusu olan John J. Mearsheimer'a göre, eğer koşullar uygunsa hegemonya arayışındaki devletler kazanabildikleri kadar güç kazanmalıdırlar. Çünkü anarşik uluslararası sistemde bazı devletler diğerlerinden daha fazla askeri güce sahip olduklarından, birbirlerine karşı tehlike arz ederler. Böyle bir zeminde devletler birbirlerinin niyetlerini hiçbir zaman kesin olarak öngöremedikleri için sürekli olarak gücünü arttırmalıdırlar.³⁴

1.2.1.Neorealizm ve Dış Politika

Yukarıda da belirtildiği üzere, 1980'lerde klasik realizme karşı başlayan meydan okumalara karşı realizmi yapısal olarak yeniden değerlendiren, Kenneth Waltz'un öncüsü olduğu neo-realizm (yapısal realizm ya da sistemik realizm); Tukididis, Machiavelli, Morgenthau gibi yazarların savunuculuğunu yaptığı, devleti uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak gören devlet-merkezli klasik (geleneksel) realizmin aksine, devlet davranışının temel belirleyicisinin, uluslararası sistem içerisindeki devletler arası güç dağılımı olduğunu ortaya koymuştur.³⁵

Bir sistem bir yapıdan ve birbiri ile etkileşim içinde olan yapılardan oluşur. Yapı ise sistemi bir bütün olarak düşünmeyi sağlayan, sistem genelinde bir tamamlayıcıdır (bileşen). Birimler düzeyindeki değişkenler ile sistem arasındaki değişkenleri birbirinden ayırabilmek için yapıların tanımları, birimlerin davranışlarından ve etkileşimlerinden ayırt edilmeli ya da soyutlanmalıdır. Bu soyutlamayı yapmak, siyasi

³² John J. Mearsheimer, "Yapısal Realizm", Tim Dunne , Milja Kurki, Steve Smith (ed.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Disiplin ve Çeşitliliği** içinde, 1.Basım, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2016, s.87.

³³ Mearsheimer, s.88.

³⁴ John J. Mearsheimer, **The Tragedy of Great Power Politics**, New York: W.W. Norton and Company, 2001, s.30.

³⁵ Robert Gilpin, **Global Political Economy: Understanding The International Economic Order**, New Jersey: Princeton University Press, 2001, s.16.

lider türleri, ekonomik-sosyal kurumlar ve ideolojik tutumlara dair soruları bir tarafa koymak demektir.³⁶

Waltz'a göre yapı soyut bir şey olduğu için sistemin maddi karakteristikleri sıralanarak değil sistem parçalarının düzenlenmesi ve bu düzenlemenin ilkesi ile tanımlanmalıdır. Çünkü yapı bir sistemin parçalarının düzenini ve sıralanışını tanımlar. Burada sorulması gereken en önemli soru: Parçaların düzenlendiği ilke nedir? Waltz, bu soyutlamaları yaparken, birimlerin birbiri ile olan ilişkilerini sorgulamak yerine birbirlerine göre nasıl konum aldıklarına odaklanmak gerektiğini ifade eder. Waltz'a göre ne devletin iç yapısına ne uluslararası siyasetin durumuna ne de devletlerin dış davranışları ve dış politikalarına bakılarak uluslararası siyaset anlaşılabilir. "Her devlet, kendi iç süreçlerine göre politikalar belirler ve eylem kararları alır. Fakat aldığı kararlar, diğer devletlerle olan etkileşimlerinin yanı sıra diğer devletlerin bizatihi varlığı tarafından belirlenir."³⁷

Waltz uluslararası politika kuramını bu yapı tanımlaması üzerine kurar. Ona göre uluslararası sistemin yapısı anarşiktir. Uluslararası sistemde yapıyı oluşturan birimler arasında iç politikada olduğu gibi yapıyı düzenleyen hiyerarşik bir yapı olmadığından devletlerin tek motivasyonu hayatta kalma (*survive*) isteğidir.³⁸ Her birim kendi varlığını sürdürme kaygısı içinde olduğu için, bu durum 'kendi başının çaresine bakma' (*self-help*) sistemi olur ve bu uluslararası sistemin düzenleyici ilkesi haline gelir.³⁹

Waltz'a göre, devletler, uluslararası politik sistemlerin yapısını oluşturan birbirleri ile etkileşim içinde olan 'benzer' birimlerdir.⁴⁰ Bu benzerlikten kasıt her devletin sistem içinde benzer durumlara benzer reaksiyonlar gösteren özerk (egemen) birimler olmasıdır. Devletler, büyüklük, zenginlik ve güç bakımından farklılıklar gösterirler. Fakat uluslararası sistemin anarşik yapısı tüm devletlerin hayatta kalma, güvenliğini sağlama gibi benzer güdülerle hareket etmesini sağlar. Dolayısıyla, neo-realizm, devlet etkileşimlerinin çıktılarını açıklamaya çalışır. Neorealizm bir uluslararası politika teorisidir; devletlerin motivasyonları hakkında genel varsayımlar barındırır. Fakat

³⁶ Kenneth N. Waltz, **Theory of International Politics**, California: Addison-Wesley, 1979, s.79-80.

³⁷ Waltz, s.65.

³⁸ Kenneth N. Waltz, "International Politics Is Not Foreign Policy", **Security Studies**, Cilt.6, No.1, (1996), s.54.

³⁹ Fulya Ereker, "Dış Politikayı Analiz Etmek: Dış Politika Analizinde Yapan-Yapı Sorunu", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt.9, Sayı. 36, (Kış 2013), s.52.

⁴⁰ Waltz, "Theory of International Politics", s.96-97.

onların davranışlarını detaylı bir şekilde veya tüm olayları açıklama girişiminde bulunmaz.⁴¹

Özetlemek gerekirse; Keneth Waltz'un ortaya koymuş olduğu uluslararası siyaset kuramına göre, uluslararası sistemin yapısını oluşturan temel birimler olan devletler, işlevsel olarak sistem içinde birbirlerine benzer birimlerdir. Devletlerin iç-yapısının pek önemi yoktur. Çünkü devletlerin pratiklerini belirleyen yapının kendisidir. Birimleri sistem düzeyinde farklılaştıran temel unsur, benzer durumdaki görevleri yerine getirmede daha büyük ve daha küçük yeteneklerdir.⁴² Yetenekler birimlerin nitelikleri olsa da odaklanması gereken yeteneklerin sistem düzeyindeki dağılımlarıdır. Yeteneklerin dağılımı, devletlerin sahip oldukları gücün birbirine göre durumu olarak değerlendirilebilir.⁴³ Çünkü güç, belli sayıda birimin yetenekleri karşılaştırılarak hesaplanabilir.⁴⁴

Birimlerin (devletlerin) içsel önemsizliğini vurgulayan Waltz, birimlere (devletlere) odaklanan teorileri indirgemeci olarak görmüş ve kendi geliştirdiği realizmin yapısal versiyonunun devletlerin dış politik davranışlarını açıklamaya veya tahmin etmeye çalışamayacağını savunmuştur.⁴⁵ Dolayısıyla neorealist teorinin sadece uluslararası politikayı sistematik bir düzeyde açıklamaya çalıştığını belirtmek yerinde olacaktır. Neorealizm, sistem temelli analiz sunduğu için, belli bir devletin dış politikasını açıklamaya çalışmaz ya da ulusal dış politika oluşturma süreçleri hakkında çok fazla şey söylemez.

Diğer taraftan yapısal realistlerin en önemli savunucularından biri olan Robert Gilpin, uluslararası ekonomi politik üzerine yaptığı çalışmada, Waltz'un aksine, değişimi açıklamak için devlet düzeyinde süreçlere de yer vermektedir. Gilpine göre, içerde, sahip olduğu teritoryada meşru güç kullanma tekeli uygulayan ve bu teritoryadaki herkesi aynı kanunlara tabi tutan devletin, dışarıda da öncelikli fonksiyonu vatandaşlara ve diğer devletlerin eylemlerine karşı üyelerinin mülkiyet haklarını ve kişisel güvenliğini korumaktır.

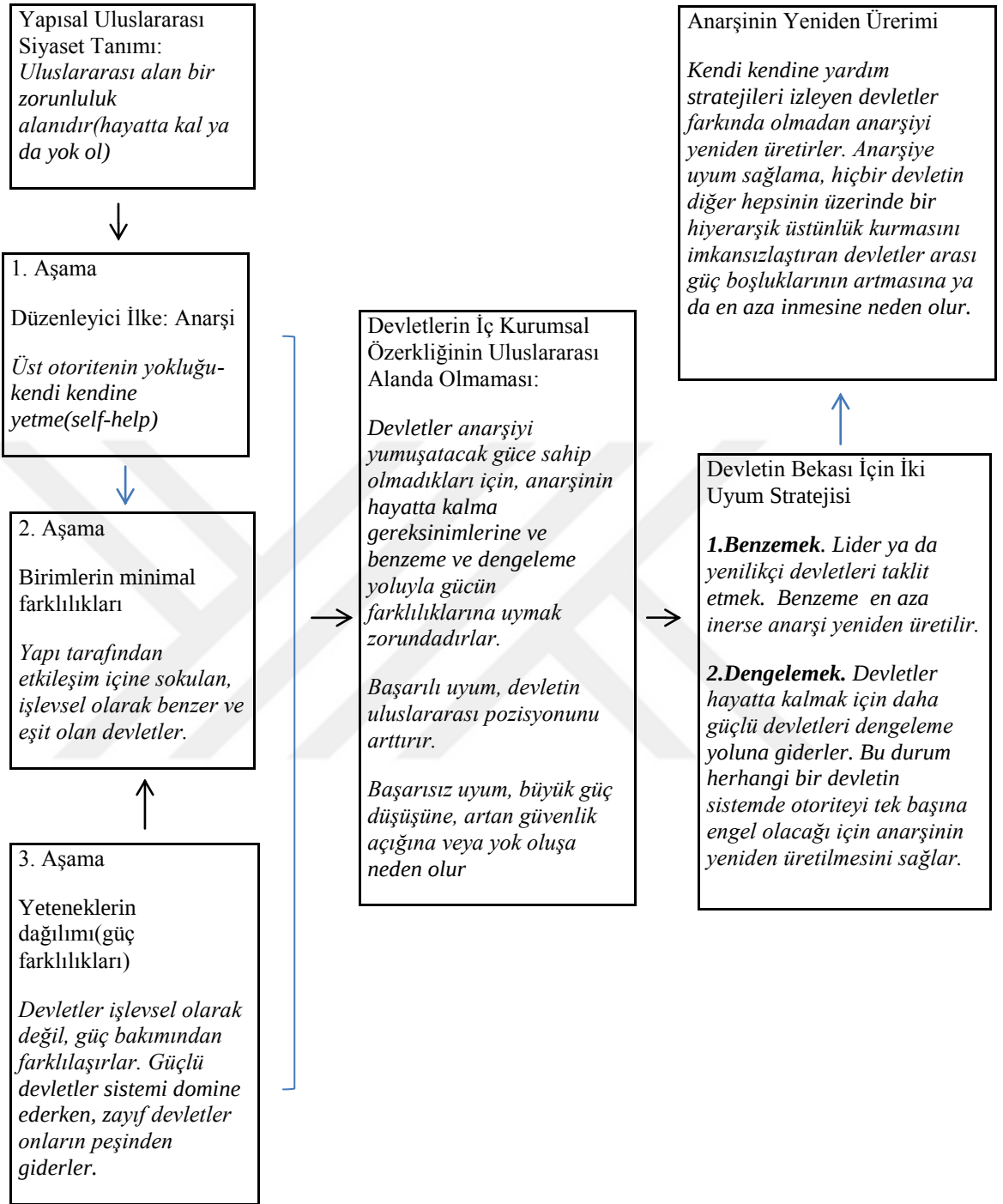
⁴¹ Rose, s.145.

⁴² Waltz, s.97.

⁴³ Ereker, s. 52.

⁴⁴ Waltz, s.98.

⁴⁵ Rodger A. Payne, "Neorealists as Critical Theorists: The Purpose of Foreign Policy Debate" **Perspectives on Politics**, Cilt. 5, Sayı. 3 (Eylül 2007), s.508.

Şekil 1: Waltz'un Neorealist Teori Modeli

Kaynak: John M. Hobson, **The State and International Relations**, New York: Cambridge University Press, 2003, s.25.

Devletin sahip olduğu bu iç ve dış özellikleri onun uluslararası sistemin ana aktörü olduğu anlamına gelir. Fakat, Gilpin'e göre, devletin uluslararası sistemin ana aktörü olduğu argümanı, devlet dışındaki bireysel (individual) ve kolektif aktörlerin varlığını reddetmez.⁴⁶

Kendini devlet-merkezci bir realist olarak tanımlayan, Gilpin'e göre, devletlerin çıkarları ve politikaları, yöneten siyasi elitler, toplumdaki güçlü baskı gurupları ve ulusal politik ekonomi sisteminin doğası tarafından belirlenir. Ona göre ulusal güvenlik her zaman devletlerin temel kaygısı olmuştur ve olmaya devam edecektir. Zira 'kendi başının çaresine bakma' özelliği taşıyan bir uluslararası sistemde, kendi siyasi ve ekonomik bağımsızlığına karşı olacak kesin ya da potansiyel tehditlere karşı sürekli olarak tedbirli olmak zorundadır.⁴⁷

Yapısal realizmin önemli son dönemdeki bir başka en önemli savunucularından biri de John Mearsheimer'dır. Waltz'un teorisini "savunmacı realizm" (*defensive realism*) olarak tanımlayan Mearsheimer, *The Tragedy of Great Powers Politics* adlı kitabında saldırgan realizmin (*offensive realism*) temel varsayımlarını belirlemiştir. Mearsheimer, yapısal realizmin temel varsayımlarından yola çıkarak şu sonuca varır: devletler sadece güç dengesi ile meşgul olmaz, aynı zamanda diğerlerine karşı güç kazanma dürtülerine sahiptirler. Bunun nedeni anarşik uluslararası sistemde, devletlerin hiçbir zaman birbirlerinin niyetlerini kesin bir şekilde okuyamamaları ve birbirlerine güvenmemelerinden kaynaklanmaktadır. "Bir devlet acil yardım hattını aradığında, uluslararası sistemde ona cevap verebilecek kimse yoktur."⁴⁸ Devletler diğerlerinin ilerde statükocu ya da revizyonist politikalar izleyip izleyemeyeceklerini kestiremedikleri için, en büyük motivasyonları olan 'hayatta kalma'yı sağlayabilmek için sürekli güç maksimizasyonu yapmak zorundadırlar. Çünkü diğer devletler potansiyel tehditlerdir ve olası bir saldırıda onları durduracak bir üst otorite yoktur.

Dolayısıyla, Mearsheimer, Waltz'dan farklı olarak devletlerin kendilerini korumak için belli bir ölçüde güç elde etme peşinde olmadıklarını, aksine sürekli bir saldırıya maruz kalma endişesi ile güç arttırma peşinde olduğunu iddia eder.

⁴⁶ Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, New York: Cambridge University Press, 1981, s.18.

⁴⁷ Gilpin, 2001, s.18.

⁴⁸ Mearsheimer, "Structural Realism", s.79.

1. Eylemin amacı devletin çıkarıdır.
2. Politikanın gerekliliği devletlerin düzensiz rekabetinden kaynaklanmaktadır.
3. Bu gerekliliklere dayanan hesaplamalar bir devletin çıkarlarına en iyi şekilde hizmet edecek politikalar üretir.
4. Başarı, politikanın nihai testidir ve başarı, korunma ve devleti güçlendirmek. (Waltz 1979: 117)
1. Siyaset, kökleri insan doğasında olan tarafsız yasalar tarafından yönetilir.
2. Siyasi Realizmin uluslararası siyasete giden yolu bulmasına yardım eden temel kılavuz güç terimleri le tanımlanan çıkar kavramıdır.
3. Güç ve çıkar içerik olarak değişkendir.
4. Evrensel ahlak kuralları devletlerin eylemlerine uygulanamaz.
5. Siyasi realizm, belirli bir ulusun ahlaki arzuları ile evreni yöneten ahlaki yasaları tanımlamayı reddeder.
6. Siyasi alanın özerkliği. (Morgenthau 1954: 4–10)
1. Uluslararası sistem anarşiktir.
2. Devletler tabiatları gereği birbirlerini zayıflatmak veya yok etmek için onlara gerekli araçları sağlayan saldırgan askeri kapasiteye sahiptirler.
3. Hiçbir devlet başka bir devletin saldırgan askeri kapasitesini kullanmayacağından emin olamaz.
4. Hayatta kalmak, devletlerin en temel motivasyondur.
5. Devletler etkili bir şekilde rasyoneldir. (Mearsheimer 1994/95: 9–10)
1. Sosyal ve siyasi meselelerin temel birimi “çatışma grubu”dur.
2. Devletler öncelikli olarak kendi ulusal çıkarları tarafından motive edilirler.
3. Güç ilişkileri uluslararası ilişkilerin en temel özelliklerindendir. (Gilpin 1996: 7–8)
1. Devlet-merkezli varsayım: Devletler dünya siyasetindeki en önemli aktörlerdir.
2. Rasyonellik varsayımı: Dünya politikası, devletler kendi faydalarını maksimize etme arayışında olan üniter rasyonel aktörlermiş gibi analiz edilebilir.
3. Güç varsayımı: Devletler güç arayışına girerler ve kendi çıkarlarını güç bakımından hesaplarlar. (Keohane 1986b: 164–165)
1. Realistler kötülüğe sonu olmayan bir yönelim olduğunu varsayarlar.
2. Realistler sosyal hayatın önemli biriminin kolektivite olduğunu ve uluslararası siyasetin tek önemli kolektif aktörünün ise üstünde hiçbir otorite tanımayan devlet olduğunu iddia ederler.
3. Realistler gücü, devletler ve bireyler tarafından peşinde koşulan, her yerde bulunan ve kaçınılmaz olarak ele aldılar.
4. Realistler, uluslararası ilişkilerin gerçek konularının, güç açısından tanımlanan rekabet eden çıkarların rasyonel analizi ile anlaşılabilirliğini varsayarlar. (Smith 1986: 219–221)
1. Devlet merkezlilik.
2. Dünya anarşiktir.
3. Devletler güvenliklerini veya gücünü maksimize etmeye çalışır.
4. Uluslararası sistem çoğunlukla uluslararası alanda devlet davranışından sorumludur.
5. Devletler güç ve güvenliğini sürdürebilmek için araçsal rasyonel politikalar benimserler.

6. Güç'ün (force) faydası. (Frankel 1996: xiv–xviii)

1. Uluslararası sistem anarşiktir.

2. Ulus devletler kendi ulusal çıkarlarını esas olarak güce göre tanımlarlar.

3. Milliyetçiliğin ötesine geçmeye ya da yerini almaya çalışan uluslararası yasalara, kurumlara ve ideallere karşı kuşkuculuk.

4. Güç dengesi politikalarının önceliği (Wayman and Diehl 1994: 5)

1. İnsanlar öncelikle grup üyeleri olarak karşı karşıya gelirler.

2. Uluslararası ilişkiler anarşi halinde gerçekleşir.

3. Güç, uluslararası siyasetin temel özelliğidir.

4. Uluslararası etkileşimlerin doğası aslında çatışmadır.

5. İnsanlık, aklın ilerici gücü aracılığıyla çatışmayı aşamaz.

6. Siyaset, ahlakın bir işlevi değildir. (Schweller 1997: 927)

1. Tarih, entelektüel çaba ile anlaşılabilen ancak “hayal gücü” tarafından yönlendirilmeyen bir sebep ve sonuç dizisidir.

2. Teori pratiği oluşturmaz, pratik teoriyi yaratır.

3. Siyaset ahlakın bir fonksiyonu değildir, ahlak siyasetin fonksiyonudur. (Carr 1946: 63–64)

Şekil 2: Realist Yaklaşımlar

Kaynak: Jack Donnelly, **Realism and International Relations**, Cambridge:

Cambridge University Press, 2000, s. 7-8.

1.3. NEOKLASİK REALİZM

Neo-realizmin uluslararası ilişkiler teorisinde uzun zaman boyunca kurmuş olduğu üstünlük Soğuk Savaşın sona ermesi ile önemli teorik meydan okumalarla karşı karşıya kaldı. Bu eleştirilerin başında, neorealist teorilerin soğuk savaşın göreceli istikrarlılığını açıklayamadığını; soğuk savaşın bitişini tahmin edemediği ve soğuk savaş sonrası dönemi açıklayamadığı⁴⁹ şeklinde yapılmıştır. Özellikle neorealist teorilerin devletlerin dışa yönelik davranışlarını açıklamadaki yetersizliği, disiplinde önemli bir tartışma yaratmıştır.

Bu konuda, devletlerin iç faktörlerinin, devletlerin dışa yönelik davranışları üzerindeki etkilerini analize dahil edilmesi gerektiğini savunan bazı akademisyenler, neo-realizmin, sistemik baskıların nihai olarak birimlerin (devletlerin) davranışlarını belirlediği düşüncesini reddetmişlerdir. Özellikle *International Security* dergisinde yayınlanan bir

⁴⁹ Colin Elman, “Horses for Courses: Why not Neorealist Theories of Foreign Policy”, *Security Studies*, Cilt.6, 1996, s.8-9.

dizi makalenin yanı sıra, Thomas Christensen, Randal Schweller, William Wohlforth ve Fareed Zakaria tarafından yazılan eserlerden yola çıkan Gideon Rose, 1998 yılında *World Politics* dergisinde yayınlanan “*Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy*” adlı makalesinde ilk defa neoklasik realizm kavramını kullanarak bu düşüncenin daha sistematik bir hal almasını sağlamıştır.⁵⁰ “Bunların hepsi, devletlerin dış çevrelerindeki değişimleri kısmen kendine özgü siyasi durumları ve iç yapılarının (*domestic structure*) bir sonucu olarak hesapladıklarını ve ona göre dış çevreye adapte olduklarını göstermeye çalışmışlardır.”⁵¹

Neoklasik realizm, hem klasik realist düşüncenin iç faktörleri dikkate alan bazı varsayımlarını güncellemeye çalışır hem de neorealizmin sistem yaklaşımını, anarşi, göreceli maddi güç gibi yapısal faktörleri de benimser. Neoklasik realistler, uluslararası anarşik sistemde devlet davranışı üzerindeki sistemik etkilerin kapsamının göreceli güç dağılımının yanı sıra, devletlerin iç faktörlere de bağlı olduğuna inanırlar.⁵² Gideon Rose, neoklasik realizmin klasik realizm ve neorealizm ile olan bağlantısını şu şekilde açıklamaktadır. Neoklasik realizme göre;

*Bir ülkenin faaliyet alanını belirleyen ilk ve en önemli faktör o ülkenin uluslararası sistemdeki yeri ve daha da önemlisi sahip olduğu göreceli maddi güç kapasitesi tarafından belirlenir. Bundan dolayı neo-realist bir yönü vardır. Fakat, bu güç kapasitelerinin dış politika üzerindeki etkisi dolaylı (indirect) ve karmaşıktır, çünkü sistemik baskılar birim düzeyde ara değişkenler aracılığıyla dönüştürülmek zorundadır. Bu da onları neoklasik realist yapar.*⁵³

Dolayısıyla neoklasik realizm, devletlerin dış politika davranışlarının klasik realizm ve neorealizmden daha kapsamlı bir analizini sunmasının yanı sıra, hem uluslararası sistemin yapısı ve iç faktörleri hem de bunların birbirleri ile olan karmaşık etkileşimlerini inceleyen bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

Yazdıkları “*Neoclassical Realism, The State and Foreign Policy*” adlı eserlerinde neoklasik realist teoriyi daha kapsamlı bir şekilde sistematikleştiren Steven E. Lobell,

⁵⁰ Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman ve Jeffrey W. Taliaferro, **Neoclassical Realism and Foreign Policy**, New York: Cambridge University Press, 2009, s.5-6.

⁵¹ Randall L. Schweller, “Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing, **International Security**, Cilt. 29, Sayı.2, (2004), s.164.

⁵² Jalal Dehghani Firoozabi ve Mojtaba Zare Ashkezari, “Neo-classical Realism in International Relation”, **Asian Social Science**, Cilt.12, Sayı.6, (2016), s.95.

⁵³ Rose, s.146.

Norin M. Ripsman ve Jeffrey W. Taliaferro, kitabın giriş kısmında uluslararası politikanın dominant neorealist veya liberal teorilerinin cevap veremeyeceğini iddia ettikleri altı soru sorarlar:

Devletler veya daha spesifik olarak karar vericiler ve onlar adına hareket eden kurumlar, uluslararası tehditleri ve fırsatları nasıl belirler? Dış tehditlerin mahiyeti hakkında bir anlaşmazlık ortaya çıktığında ne olur? Kabul edilebilir ve kabul edilemez dış politika alternatiflerinin aralığını nihai olarak kim belirler? Yerel aktörler hangi koşullar altında ve ne derecede devlet liderleri ile pazarlık yapabilirler ve dış veya güvenlik politikalarını etkileyebilirler? İç faktörler, tehdit dengesi teorisi ve güç dengesi teorisi tarafından öngörülen strateji türlerinin sürdürülmesini nasıl engellerler. Son olarak, devletler dış ve güvenlik politikalarının uygulanması için gerekli iç kaynakların çıkarılması ve mobilize edilmesini nasıl sağlar?

Yazarlar sordukları bu sorular ile, özellikle yapısal realizmin göz ardı ettiği faktörleri analize dahil etmişlerdir. Onlara göre neoklasik realizm, neorealizmin sistemik kısıtlamalar ve fırsatlar hakkındaki merkezi görüşünü göz ardı etmeksizin klasik realizmin devlet ve toplum arasındaki karmaşık ilişkisi üzerine kuruludur.”⁵⁴ Onlar, neoklasik realist teori, kısa dönem ‘kriz karar-vermeleri’, dış politika davranışı ve devletlerin büyük stratejik düzenleme modellerinden sistemik çıktılara ve nihai olarak bizzat uluslararası sistemin yapısının evrimine kadar uzanan siyasi olguları açıklayabileceğini iddia etmektedirler.⁵⁵ Böylelikle neoklasik realizmin klasik realizm ve neorealizme göre uluslararası politikayı daha kapsamlı olarak incelemelerinin yanı sıra, yapısal faktörleri de dahil ederek dış politika davranışlarını açıklayan teorilerin de ötesine geçmektedirler.

⁵⁴ Lobell ve diğerleri, s.23.

⁵⁵ Norin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro ve Steven E. Lobell, **Neoclassical Realist Theory of International Politics**, New York: Oxford University Press, 2016, s.1.

Araştırma Programı	Epistemoloji ve Metodoloji	Uluslararası Sistem Yaklaşımı	Birim Yaklaşımı	Bağımlı Değişken	Temel Nedensel Mantık
KLASİK REALİZM	Tümevarım teoriler: Siyasetin doğası üzerine felsefi düşünce ve detaylı tarih analizi (genellikle Batı Avrupa tarihi)	Önemli bir şey	Ayırt edilmiş	Devletlerin dış politikaları	Güç dağılımı ya da çıkar dağılımı (Satükoya karşı revizyonist) –dış politika
NEOREALİZM	Tümdengelimci teoriler; Rekabetçi hipotezler test etme, nitel ve bazen nicel metotlar kullanma	Çok önemli; Doğası gereği rekabetçi ve belirsiz	Ayırt edilmemiş	Uluslararası siyasi çıktılar	Görelî güç dağılımları(bağımsız değişken) Uluslararası çıktılar(bağımlı değişken)
NEOKLASİK REALİZM	Tümdengelimci kuramlaştırma; Rekabetçi hipotezler test etme ve nitel metotlar kullanma	Önemli; Anarşinin etkileri değişkendir ve karar vericiler için her zaman açık değildir	Ayırt edilmiş	Devletlerin dış politikaları	Görelî güç dağılımları (bağımsız değişkenler) İç kısıtlamalar ve elit yaklaşımları(ara değişkenler) Dış politika(bağımlı değişken)

Şekil 3:Klasik Realizm, Neo-realizm ve Neoklasik Realizm

Kaynak: Taliaferro, Lobell ve Ripsman, 2009, s.20

Neoklasik realizmi diğer realist akımlardan daha kapsamlı ve farklı kılan en temel özelliği, analiz düzeyine bağımlı değişkenler ve bağımsız değişkenlerin arasına ara değişkenleri (*intervening variables*) dahil etmesidir. Hatta analizlerinin merkezine ara değişkenleri koymaktadırlar. Neo-klasik realist teoriler ara değişkenleri, iç politikalar, lider yaklaşımı, devlet yapısı ve devlet gücü ve kurumları, ideolojisi, politik sistem gibi birçok faktör olarak tanımlarlar. “Bu değişkenler, merkezi aktörler üzerindeki çeşitli kısıtlamaları, karar vericiler ve bir bütün olarak toplum arasında ve içindeki etkileşimleri, dış politika içinde formüle edilen mekanizmaları ve süreçleri, her birinin devletlerin dış uyarıcılara olan karşılıklarını etkileyebilecek davranışı gösterir.”⁵⁶ Neo-klasik realist düşünürler, iç ve yerel faktörlerin bağımsız değişkenler (sistemik uyarıcılar, göreceli güç) ve bağımlı değişken (dış politika çıktıları) arasında birbirine bağlayıcı bir rol oynadığını iddia etmektedirler.

1.3.1. Sistem Düzey- Bağımsız Değişkenler: Uluslararası Sistem

Uluslararası sistemi birbiriyle etkileşim içinde olan birimlerden oluşan bir yapı olarak tanımlayan Kenneth Waltz’a göre, uluslararası siyasi sistemler ekonomik pazarlar gibi kendi kendine yeten birimlerden oluşur. Uluslararası yapılar, şehir devletleri, imparatorluklar veya uluslar gibi, dönemin birincil siyasi birimlerine göre tanımlanırlar. Yapı, devletlerin bir arada varoluşuyla ortaya çıkar. Hiçbir devlet, kendisinin ve diğerlerinin sınırlandırılacağı bir yapının oluşturulmasına katılmayı düşünmez. Uluslararası siyasi sistemler, ekonomik pazarlar gibi bireyseldir ve kendiliğinden oluşur.⁵⁷

Bir yapıyı üç değişkenle tanımlayan Waltz’a göre ilk değişken; bir sistemin hiyerarşik ya da anarşik olduğunu gösteren düzenleyici ilkedir. Ona göre, uluslararası sistemi diğer sistemlerden ayıran temel özellik, sahip olduğu anarşik yapısıdır. “Kimse emir verme hakkına sahip değilse, kimsenin itaat etmesi gerekmez.”⁵⁸ Herkesin kendi başının çaresine bakmak zorunda olduğu böyle bir ortamda her devletin temel motivasyonu güvenliğini sağlamak ve daha da önemlisi hayatta kalmaktır. Uluslararası sistemin bu yapısı devletlerin sistem içinde benzer eylemler sergilemelerini sağlamaktadır.

⁵⁶ Ripsman ve diğerleri, s.59.

⁵⁷ Waltz, “Theory of International Politics”, s.71.

⁵⁸ Waltz, s.88.

Dolayısıyla sistem, devletlerin dışa yönelik davranışlarını belirleyen ve şekillendiren bağımsız değişken olarak kurgulanmaktadır.

Neoklasik realist teorinin başlangıç noktası uluslararası sistemdir. Bu konuda neo-realistlerle (yapısalcı realistlerle) aynı fikirdedirler. Devletler uluslararası sisteme, dış çevreye uymalıdır. Gideon Rose'un, da belirttiği gibi, " neoklasik realistlere göre, bir ülkenin faaliyet alanını belirleyen ilk ve en önemli faktör o ülkenin uluslararası sistemdeki yeri ve daha da önemlisi sahip olduğu göreceli maddi güç kapasitesidir."⁵⁹ Diğer realist yaklaşımlarda olduğu gibi neoklasik realizm de uluslararası sistemin en önemli aktörü olarak devletleri görmesinin yanı sıra devlet dışı aktörlerin önemini de inkar etmemektedir.⁶⁰ Fakat en önemli ve belirleyici aktör devletlerdir. Zira uluslararası sistemdeki devlet dışı aktörler ancak güçlü devletlerin desteklerini aldıklarında belirli hedeflere uluslararası düzeyde başarı elde edebilirler.

Neoklasik realizm, uluslararası sistem analizlerinin merkezinde klasik realizm ve neo-realizmin genel çerçevesini çizdiği anarşi olgusu vardır.⁶¹ Neoklasik realistler klasik realizmin ve neo-realizmin savunduğu, insanların anarşik bir çevrede geniş bir grubun üyesi olmadan tek başlarına hayatta kalamayacakları düşüncesini tekrar ederler. Kabilecilik insan doğasının ve siyasi yaşamın değişmez unsurudur. Grup oluşumunda 'korku' kritik bir rol oynar, çünkü fiziksel güvenlik bireysel veya kolektif herhangi bir hedefe ulaşabilmenin bir önkoşuludur. *Metus hostilis veya düşman korkusu* politik grupların oluşturulması ve sürdürülmesi için zorunlu bir unsurdur.⁶² Dolayısıyla anarşik sistem düzenin kurulmasını sağlayan en temel dinamik olmaktadır. Klasik realizm, insan doğasının aksine, herhangi bir üst otoritenin olmadığı bir sistemde devletlerin hayatta kalmak için sürekli bir güvenlik peşinde olduğunu ve bu durumun da egemen devletler-arasında güvenlik ikilemi oluşturduğunu savunmuştur. Klasik realistlerin uluslararası sistemin bu yapısını anarşi bağlamında kavramsallaştırmışlarsa da uluslararası alanı bir bütün olarak anarşi kavramıyla ele alan neo-realistler olmuşlardır.⁶³

⁵⁹ Rose, s.146.

⁶⁰ Ripsman ve diğerleri, s.35.

⁶¹ Davut Ateş, "Gerçekçilik, Anarşi ve Uluslararası İlişkiler", **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, Cilt.4, Sayı.15, (2008), s.49.

⁶² Lobell ve diğerleri, s.24.

⁶³ Ateş, s.45-46..

Neoklasik realizm, neo-realizmin, anarşik uluslararası sistem, göreceli güç dağılımları ve sürekli belirsizlik varsayımlarının önemini vurgulamaktadır. Fakat, NKR, anarşiyi nedensel bir bağımsız değişkenden ziyade, uyulması zorunlu olmayan bir durum olarak değerlendirmektedir.⁶⁴ Neoklasik realizm, ‘devletler anarşik uluslararası sistemde güvenlik arayışında olurlar’ varsayımının yerine, devletlerin uluslararası anarşinin belirsizliklerine, dış çevrelerini şekillendirerek ve kontrol ederek karşılık verme arayışı içinde olduklarını iddia etmektedir.⁶⁵ Neoklasik realistlere göre anarşik uluslararası sistem nihayetinde devletlerin hayatta kalmak için bir mücadele içine girmesine neden olmaktadır. Fakat devletler sıklıkla sistemik baskılara ve fırsatlara farklı şekillerde tepkiler verirler. Aynı zamanda uluslararası çıktılara verdikleri tepkiler sistem-düzy faktörlerden daha çok iç faktörler tarafından motive edilebilirler. Devletler birbirine benzer birimler olmaktan ziyade, anarşik uluslararası çevrede bir arada olan ve birbiriyle etkileşim içinde olan farklı coğrafik kapsamlarla birlikte farklı iç-yapılara ve farklı göreceli güç kapasitelerine sahip birimler olarak kabul edilir.”⁶⁶

Kısacası neoklasik realizm de neo-realizm gibi güce dikkat çeker ve onu neorealistler gibi yeteneklere göre tanımlar. Devletlerin uluslararası sistemin en önemli aktörleri olduklarını ve anarşik uluslararası çevrede hayatta kalmak için rekabet ve mücadele içinde olduklarını kabul etmektedirler. Fakat, neo-realistlerin aksine, neo-klasik realistler sadece sistemik seviyelere odaklanmaz, aynı zamanda devletlerin iç-yapılarına odaklanır ve farklı analiz düzeylerinin uluslararası sistemin anarşik yapısı kadar önem taşıdığını düşünmektedirler.⁶⁷

1.3.2. Neoklasik Realizm ve Dış Politika

Neorealistlere göre, “bir ülkenin dış politikasını açıklamanın başlangıç noktası, ülkenin hayatta kalma (*survival*), güvenliğini sağlamak ve bu hedeflerini sürdürebilmek için güç elde etme- askeri kapasitesini geliştirmek ve ittifaklar oluşturma- kaygılarını tanımlamaktır. Onlara göre, anarşik uluslararası çevre ve çatışmanın sürekliliği dış politika davranışını bu hedefler yönünde ayarlamaya mecbur kılmaktadır. Devletlerin dışa yönelik davranışlarını belirleyen temel faktör uluslararası sistemin kendisidir. Bu durumda, uluslararası politikayı anlamak için devletlerin dış politikalarına odaklanmak

⁶⁴ Lobell ve diğerleri, s.7.

⁶⁵ Rose, s.152.

⁶⁶ Lobell ve diğerleri, s.26.

⁶⁷ Firoozabi ve Ashkezari, s.96.

gereksizdir. Kenneth Waltz’a göre teoriler otonom-özerk- alanlar ile ilgilenmek zorundadırlar. Dış politika ise hem iç hem de dış faktörler tarafından belirlenir, otonom bir alan oluşturmaz. Bu yüzden dış politika için gerçek anlamda bir açıklama çabası içine girilmemelidir.”⁶⁸

Neorealizmin, anarşik uluslararası sistemde, devletlerin benzer davranışlar sergilediği ve yapının (*structure*) aktör üzerindeki etkilerinin direkt olduğu varsayımının aksine neoklasik realistler, yapının aktör üzerindeki etkisinin ara değişkenler üzerinden dolaylı olduğunu iddia ederler. Onlara göre uluslararası uyarıcılar ara değişkenler (devlet yapısı ve liderlerin göreceli güç yaklaşımları ve hesaplamaları) yoluyla dönüştürülürler.⁶⁹ Dolayısıyla karar vericilerin inançları ve değerleri göreceli güç ve dış politika arasındaki ilişkiyi etkilemektedir.⁷⁰ “Gideon Rose’un da belirttiği gibi, neoklasik realizm, bütün realistlerin dış politika, grand strateji ve uluslararası politika temelinde varsaydıkları uluslararası baskılara devletlerin nasıl karşılık verdiği konusunda yerel ara değişkenler (*domestic intervening variables*) ile kurduğu işbirliğinden dolayı yapısal realizmden ayrılır.”⁷¹

Devleti ‘kara kutu’ olarak tanımlamayı reddeden neoklasik realizm, uluslararası sistem yaklaşımına, devlet adamlarını, devlet-toplum ilişkilerini, iç-çıkarcı grupları gibi birim düzeydeki aktörleri dahil etmişlerdir. Neoklasik realizmin önde gelen, savunucuları arasında yer alan Randall Schweller, karmaşık iç siyasi süreçlerin dış kaynaklı güçlere (öncelikli olarak göreceli güç değişimlerinde) karşılık vermek için, bağlantı kuran, aracı olan ve politikayı yönlendiren iletim kemeri (*transmission belt*) görevi gördüğünü iddia eder.⁷² Fareed Zakaria’ya göre, “bir ülkenin dış politikasının iyi bir açıklaması sistemik, iç ve diğer etkileri içine almalıdır.”⁷³ Aynı zamanda iyi bir dış politika teorisi uluslararası sistemin ulusal güç üzerindeki etkisini sorgulayabilmelidir.

Daha önce de değinildiği üzere, neoklasik realizm bir ülkenin dış politikasının sınırlarını ve kapsamını belirleyen en önemli etkenin o ülkenin sahip olduğu göreceli maddi gücü ve uluslararası arenadaki konumu olduğunu, fakat güç kapasitelerinin dış

⁶⁸ Rose, s.145.

⁶⁹ Lobell ve diğerleri, s.5

⁷⁰ Firoozabi ve Ashkezari, s.97.

⁷¹ Ripsman ve diğerleri, s.59.

⁷² Schweller, s.164.

⁷³ Fareed Zakaria, “Realism and Domestic Politics: A Review Essay”, *International Security*, Cilt.17, Sayı. 1 (Yaz 1992), s.198.

politika üzerindeki etkisinin dolaylı ve karmaşık olması nedeniyle sistemik baskıların, karar vericilerin yaklaşımları ve devlet yapısı gibi ara birim düzey değişkenler ile ele alınması gerektiğini iddia eder. Böylelikle ara değişkenler olarak kavramsallaştırılan, devletlerin iç-yapısal özellikleri esas itibarı ile dış politikayı şekillendiren temel faktörler olarak kabul edilmektedir.

1.3.3.Birim Düzey- Ara Değişkenler

Gideon Rose'un da belirttiği gibi, NKR'i, yapısal realistlerinden farklı kılan, uluslararası sistemik baskılara nasıl karşılık verdiği konusuna iç ara değişkenleri dahil etmeleridir.⁷⁴ Neoklasik realistler, ara değişkenlere iç politikayı, lider algılamaları, devlet yapısı, devletin kaynak kapasitesi, devlet gücü gibi birçok faktörleri dahil etmektedirler.⁷⁵ Bu faktörler, devletlerin uluslararası uyarıcılara karşı devletlerin dış politika çıktısını şekillendiren faktörler olarak değerlendirilmektedir.

Devleti uluslararası sistemin en önemli aktörü olarak gören neoklasik realizm, devleti bir ulusal güvenlik yönetimi tarafından temsil edilen, dış güvenlik politikası üretimi hakkında donanımlı görevliler, bakanlar ve yönetimin başından oluşan bir yapı olarak değerlendirir.⁷⁶ Sistemik baskıları algılamak ve ulusal çıkarları anlamak için en iyi şekilde donatılmış olan bu yönetim, devletin askeri-siyasi kurumları tarafından bilgilendirilme ayrıcalığına sahip olmakla birlikte, uluslararası sistem ve devletin birleştiği yerde durmaktadır.⁷⁷

Neoklasik realistler, devlet yönetiminin yanı sıra, diğer iç siyasi, ekonomik ve toplumsal aktörlerin de dış politika yapımındaki rolü üzerinde durmaktadırlar. Daha önce belirtildiği üzere neoklasik realistlerin uluslararası siyaseti açıklarken sordukları sorulardan biri de iç aktörlerin karar vericiler üzerindeki etkilerinin dış politikayı nasıl ve ne oranda şekillendirdiği yönünde olmuştur. Onlara göre, yönetim (yürütme) potansiyel olarak toplumdan özerk iken birçok durumda siyasi düzenlemeler yürütmeyi iç aktörler (yasama organı, siyasi partiler, ekonomik sektörler, sınıflar veya bir bütün olarak halk) ile pazarlık yapmaya zorlar.⁷⁸ Ulusal çıkarların tanımını ve dış politika ile

⁷⁴ Rose.

⁷⁵ Ripsman ve diğerleri, s.58.

⁷⁶ Lobell ve diğerleri, s.25-26.

⁷⁷ Lobell ve diğerleri, s.25-26.

⁷⁸ Lobell ve diğerleri, s.25-26.

olan irtibatını daha ziyade kendi göreceli güç algısı ve diğer devletlerin niyetleri (*intetions*) üzerinden kuran liderler ya da karar vericiler her zaman iç baskılara maruz kalır⁷⁹ Kendi gücünü korumak ve devam ettirmek isteyen lider ya da karar vericiler dış politika yapımında onların da çıkarlarını gözetmek zorunda kalır.

1.3.3.1. Lider Yaklaşımı ve Dış Politika Yönetimi

Klasik realistler, neo-realistlerin aksine dış politika yapımında liderlerin ya da dış politika yöneticilerinin rolüne dikkat çekerler. Vasquez'e göre klasik realizmin en önemli temsilcilerinden olan Morgenthau devlet adamının rolünü şu şekilde tanımlamaktadır: “ ... devlet adamı güç olarak tanımlanan çıkar terimleri ile düşünür ve hareket eder...”⁸⁰ Morgenthau'ya göre, uluslararası ilişkileri anlamak için en önemli aktörler, ulus-devletler veya onların karar vericileridir.⁸¹

Klasik realizmin bu varsayımlarını dönüştüren ve daha kapsamlı bir şekilde değerlendiren neoklasik realistler, devletlerin uluslararası sistemik baskılara verdiği karşılık ve göreceli güç hesaplamalarını anlayabilmek için iç faktörlere bakılması gerektiğini savunmaktadırlar. Neoklasik realistler, göreceli maddi gücün bir ülkenin dış politikasının temel parametrelerini kurduğunu söylerler. Fakat, maddi kapasite ile dış politika arasında hızlı veya mükemmel işleyen bir bağlantı mekanizması olmadığını asıl üzerinde durulması gereken nokta olduğunu belirtirler. Neoklasik realistlere göre, “dış politika tercihleri mevcut siyasi liderler ve elitler tarafından belirlenir. Dolayısıyla, var olma güçleri (*forces*) veya fiziksel kaynakların nicelikleri değil, önemli olan onların (liderlerin) göreceli güç yaklaşımlarıdır.”⁸²

Neoklasik realistler, neo-realizmin, devletleri yetenek veya güç dağılımları üzerinden farklılaştıran varsayımlarını kabul ederek, güç unsurlarının, dış politikayı anlamak için önemli bir belirleyici faktör olduğunu, fakat inandırıcı analizler sunabilmek için siyasi liderlerin karar verme tarzlarını algılarını, yaklaşımlarını ve hedeflerinin anlaşılması ile ele alınması gerektiğini söylemektedirler.”⁸³

⁷⁹ Lobell ve diğerleri, s.25-26.

⁸⁰ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle For Power and Peace*, New York: Alfred A. Knoff, 1948.

⁸¹ Vasquez, s.37

⁸² Rose, s.147

⁸³ Stephen Dyson, *The Blair Identity: Leadership and Foreign Policy*, Manchester: Manchester University Press, 2009, s.10.

Stephen B. Dyson, dış politika yapımında, uluslararası sistemin önemine vurgu yaparken, sistemik uyarıcıların dış politika davranışına dönüşmeden önce asıl belirleyici rolün karar vericilerin, daha önemlisi liderin rolü olduğunu iddia etmiştir:

1) *Devletler anarşik bir uluslararası sistemde güç etmenleri tarafından sınırlanır ve mecbur bırakılırlar. Devletlerin dış politikalarının bütün hedefleri başarıyı elde etmek için nihai olarak materyal güç elde etmektir.*

2) *Güç etmenleri, dış politika davranışının belirsiz nedenleridir. Birim- düzey faktörler sistemik zorunluluklar ve dış politika eylemleri arasında arabulucu rol oynar.*

3) *En önemli birim-düzey faktörü, hedeflerinin ve dünya görüşünün kesin olarak devlet eylemini şekillendirdiği karar vericidir – bir birey olarak siyasi lider-⁸⁴*

Uluslararası sistemik uyarıcılar ile dış politika çıktısı arasına dönüştürücü ve dış politikanın nihai olarak şekillenmesinde birey(ler) olarak liderin ya da karar vericilerin en önemli aktör olduğunu iddia eden Dyson, bir devletin dış politikasının üç önemli aşamasında farklı kararlar verilebileceğini söyler.

Birincisi, bireyler devletler için hedefler ve amaçlar koyarlar. Pro-aktif politika mı yoksa reaktif politika mı? Devletin hedefleri öncelikle vatanın güvenliğini sağlamak mı ya da daha hırslı bir şekilde devletin değerlerini ve düşüncelerini yaymak ve bundan dolayı sistemdeki toplam çatışma düzeyinin azaltılması mı? İkincisi, Bireyler bu hedeflerin sürdürülebileceği araçları seçebilirler. Askeri güç ve diplomasi arasındaki denge nasıl olmalı? Hedefler çok taraflı araçlar ile ve uluslararası kurumların bir parçası olarak mı sürdürülecek yoksa yalnız hareket ederek mi? Üçüncüsü, bireyler karar verme sürecini şekillendirebilirler. Süreç ne kadar kapsayıcı olmalıdır...?⁸⁵

Fakat liderler dış politika karar verme aşamasında bütün dengeleri ve riskleri hesaplamak zorundadır. Liderler rasyonel aktörlerdir ve hiçbir lider güvenliğini bilinçli bir şekilde riske atmaz, bütün liderler uluslararası sistem içindeki göreceli güç pozisyonlarını devam ettirmek ya da geliştirmek isteyeceklerdir. Fakat ulusal hayatta kalmanın ötesinde, onların kullanmaya devam etmek istedikleri ulusal güç, uluslararası

⁸⁴ Dyson, s.11.

⁸⁵ Dyson, s.14.

çevrenin, iç ortamın ve liderin bireysel dünya görüşünün kombinasyonu sonucunda olacaktır.”⁸⁶

Dolayısıyla, uluslararası politikayı açıklamada, sistemik baskıların etkisi, devletlerin egemenlik ve güç peşinde koşması ve ya uluslararası sistemdeki konumu belirleyici faktörler olarak kabul edilmekle birlikte, lider ya da karar vericiler en önemli aktör olarak ön plana çıkarılmaktadır. Byman ve Pollack’ın belirttiği üzere:

*Liderler bir devletin temel ve ikincil hedeflerini kurarlar... Tabii ki bir ülkenin stratejik konumu, iç politikası, kültürü ve diğer faktörler- hem sistemik hem de domestik- bir ülkenin amaçlarını şekillendirir. Fakat bireyler sıklıkla bu faktörlerden baskın gelirler, birini diğerine karşı kullanır ya da aksi durumda devlet davranışı üzerinde doğrudan ve belirleyici bir etki yapar.*⁸⁷

Ripsman, Lobell ve Taliaferro, birim düzey analizinin en belirleyici etmenlerinin en önemlilerinden biri devlet yönetimini elinde bulunduran başkanlar, başbakanlar veya diktatörler ve kilit rol oynayan kabine üyeleri, bakanlar ve dış politika ve savunma politikalarında görevlendirilen danışmanları içine alan karar vericileri ‘dış politika yönetimi’ (DPY) olarak tanımlamaktadırlar.⁸⁸ Onlara göre, DPY, özel bilgilere ve başka ülkeler hakkında istihbarat tekeline sahip olduğundan dolayı dış politikayı ve büyük(grand) stratejiyi açıklama arayışındaki en önemli aktör olarak karşımıza çıkar.⁸⁹ DPY tüm ulusun gücünü ve güvenliğini sağlamayı öncelikli olarak üstlenmiştir. Yine de, siyasi ve sosyal uyum, dış politika hedefleri için kamu desteği, ve bir hükümetin niteliği ve yönetim kabiliyeti gibi faktörler devletin ulusun gücünü (*nation’s power*) kullanıp kullanamayacağını belirler.⁹⁰

Devletin bütün imkanlarından faydalanabilen DPY aynı zamanda dış devletler hakkında gizli bilgiye ve istihbarat üzerinde bir tekele sahiptir. Dolayısıyla kısa dönemde, devletlerin kriz zamanlarında ve kısa dönem dış politika yapımı kararlarında, özellikle

⁸⁶ Dyson, s.15.

⁸⁷ Daniel L. Byman ve Kenneth M. Pollack, ‘Let Us Now Praise Great Men: Bringing the Statesman Back In’, **International Security**, Cilt. 24, No. 4, (2001), s.134.

⁸⁸ Ripsman ve diğerleri, 61.

⁸⁹ Ripsman ve diğerleri, s.61-62.

⁹⁰ Lobell, s.56.

toplumsal aktörlere danışmak için yeterli vakit olmadığı zamanda, en büyük rolü liderler üstlenirler.⁹¹

Ripsman ve diğerleri DPY'nin önemini şu şekilde açıklamaktadırlar:

*Bu liderler iç ve uluslararası politik sisteminin kavşağında (kesişim-intersection) otururlar, ve iç politika için uluslararası politikayı veya uluslararası hedefler için iç politikayı kullanabilirler. Dahası, dış politika tercihleri, devlet liderleri tarafından yapılır ve önemli olan onların tehdit algılarıdır. Devlet liderleri, yönetimin kritik pozisyonlarında bulunurlar, dış politika yapımında tek(sole) otoritedirler, ve ulusal güvenlik ve uzun dönemli grand stratejilerin oluşumundan sorumludurlar.*⁹²

Böylelikle, neoklasik realizm, diğer iç aktörleri göz ardı etmeksizin başta lider olmak üzere onun çevresinde yer alan bir bütün olarak DPY'yi devletlerin dışa yönelik davranışlarını belirleyen en önemli aktör olarak konumlandırmaktadır. Diğer taraftan kendi çıkarları çerçevesinde karar vericilere baskı uygulayan ve belirli ölçüde onların kararlarını etkileyebilen veya sınırlandırabilen diğer iç aktörlerin önemine de vurgu yapılmaktadır.

1.3.3.2.İç Çıkar Grupları - İç Kısıtlamalar

Neoklasik realizme göre devletler uluslararası sistemin en önemli aktörleridirler. Neoklasik realizm, devleti bir ulusal güvenlik yönetimi tarafından temsil edilen, dış güvenlik politika yapımı ile donatılmış hükümetin başı, bakanlar ve görevlilerden oluşan bir yapı olarak görür.⁹³ Bu yöneticiler ya da karar vericiler devletin siyasi-askeri kurumlarından her türlü bilgiye ulaşma ayrıcalığına sahip oldukları için sistemik baskılara veya fırsatlara karşı ulusal çıkarı göz önüne alarak belirli bir yaklaşım ortaya koyabilme kabiliyetine sahiptirler. “Fakat, devlet yönetimi (ulusal güvenlik yönetimi, hükümetin başı ve bakanlar ve dış güvenlik politika yapımında donanımlı resmi görevliler) uluslararası çıktılara karşılık verme konusunda belirli bir özerkliğe sahip olsalar da iç siyasi düzenlemeler onları iç aktörler(yargı, siyasi partiler, ekonomik sektörler, toplumsal sınıflar veya bir bütün olarak kamuoyu) ile pazarlık yapmaya

⁹¹ Ripsman ve diğerleri, s.118-119.

⁹² Lobell, s.56.

⁹³ Lobell ve diğerleri, s.25.

zorlar.”⁹⁴ Liderler ulusal çıkarları ve dış politika yönetimini kendi göreceli güç yaklaşımları ve başka devletlerin amaçları üzerinden tanımlarlar fakat her zaman iç baskılara maruz kalırlar.⁹⁵ Her ne kadar iç baskılara maruz kalıp, iç aktörlerin taleplerini dikkate almak zorunda kalsalar da sıklıkla iç aktörlerinkinden ziyade uluslararası sistemin dayatmalarını daha fazla dikkate alırlar.⁹⁶ Farklı ulusal bağlamlarda değişen yönetimin özerkliği üzerindeki sınırlandırmalar onların, güç dengesindeki şekillenmelere verilecek gerekli karşılığı verme kabiliyetlerini sarsabilir. Dolayısıyla neoklasik realizm dışpolitika çıktılarını devlet-toplum işbirliğinin ve aynı zamanda mücadelesinin bir ürünü olarak görür.⁹⁷

Norrin M. Ripsman iç çıkar gruplarının dış politika üretimi üzerindeki etkisini açıklamaya beş temel soru sorarak başlar: “1) Dış güvenlik politika yapımında en önemli iç aktörler hangileridir? 2) Hangi uluslararası koşullar altında en büyük etkiye sahiptirler 3) Hangi iç koşullar altında en önemli etkiye sahiptirler? 4) Hangi devlet tipinde daha önemlidirler? 5) Etkileri nasıl görünür olabilir?”⁹⁸ Tabi ki bu iç aktörlerin dış politika yapımındaki rolünün ülkelere göre değiştiğini, etkilerinin farklılaştığını dikkate almak gerekir. “Onlara göre rejim tipinden çok devletin göreceli özerkliği daha önemlidir. Her ne kadar demokratik devletler ile demokratik olmayan devletler arasında iç aktörler ile olan ilişki farklı olsa da, demokratik olmayan devletler bile orduyu, ekonomi elitleri gibi güçlü siyasi aktörleri ve hatta bazen toplumun bütününün taleplerini hesaba katmak zorunda kalırlar.”⁹⁹

Toplumsal elitler (sosyo-ekonomik liderler) kendi çıkarları doğrultusunda ekonomik refahlarını maksimize etmeye çalışırlar, DPY ise grand stratejiler geliştirir ve ulusal güvenliği maksimize eder. Sosyal elitler yabancı bir devleti değerlendirdiklerinde, onun güç unsurlarındaki (coğrafya, nüfus, ideoloji, endüstri, kara, deniz ve hava gücü) değişimin onların şirketlerini, sektörlerini veya üretim faktörlerini tehdit edip etmediğini sorgular.

⁹⁴ Lobell ve diğerleri, s.25.

⁹⁵ Lobell ve diğerleri, s.26.

⁹⁶ Lobell ve diğerleri, s.27.

⁹⁷ Lobell ve diğerleri, s.27.

⁹⁸ Norrin M. Ripsman, “Neoclassical Realism and Domestic Interest Groups”, Steven E. Lobell ve diğerleri(ed.)**Neoclassical Realism, The State and Foreign Policy** içinde, s.170.

⁹⁹ Ripsman, s.171.

BÖLÜM 2: 2002-2015 TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NIN NEOKLASİK REALİZM BAĞLAMINDA ANALİZİ

2.1. Uluslararası ve Bölgesel Sistem

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasından sonra çok kutuplu uluslararası sistemin sona ermesi ile birlikte uluslararası sistemin yapısı ile ilgili birçok tartışma yapıldı ve yapılmaya devam etmektedir. İki kutuplu sistemin Sovyetler Birliği tarafının çökmesi sonucu sistemin kutupluluğu üzerine çok sayıda çalışma yapıldı. Neorealistlere göre soğuk savaş sonrası ABD'nin tek süper güç olarak kalması uzun sürmeyecek bir yanılsamadır. Çünkü gücün tek bir devlette toplanması, diğer devletleri tehdit eder ve diğer devletlerin yeniden dengeyi kurmak için harekete geçmelerini sağlar.¹⁰⁰ Neoklasik realizmin savunucularından olan William Wolforth'a göre uluslararası sistem tartışmasız bir şekilde tek kutupludur. Çünkü son iki yüzyılda sisteme hükmeden bütün süper güçlerin veya en güçlü devletlerin toplamından daha fazla bir üstünlük marjına sahip olan ABD, ekonomik, askeri, teknolojik ve jeopolitik olarak tüm temel güç bileşenleri ile karar verme üstünlüğüne sahip modern uluslararası tarihin ilk öncü devletidir.¹⁰¹ Samuel Huntington'a göre "şimdi sadece bir süper güç olması demek dünyanın tek kutuplu olduğu anlamına gelmez. Tek kutuplu bir sistemin tek bir süper gücü, önemli büyük güçleri ve birçok küçük gücü olacaktır. Sonuç olarak, süper güç önemli uluslararası meseleleri tek başına etkili bir şekilde çözebilirdi ve diğer devletlerin hiçbir bileşimi bunu engellemeye yetecek güce sahip olamazdı."¹⁰² Christopher Layne ise tek kutupluluğun sadece jeopolitik bir ara katman olduğunu ve 2000 ve 2010 yılları arasında, ABD'nin hâkimiyetine dengeleyici oluşturmak için sistematik zorunlulukların bir sonucu olarak çok kutupluluğa yol açacağını savundu.¹⁰³

Uluslararası sistemin yapısı üzerine yapılan bu tartışmalar 11 Eylül'de El Kaide'nin ABD'ye yaptığı terör saldırıları sonrasında başka bir aşamaya geçti. Steve Smith'e göre 11 Eylül olaylarından sonra, ABD her ne kadar askeri olarak süper güç olsa da ekonomik ve politik olarak başka devletler tarafından dengelenmektedir. Dolayısıyla ABD'nin uluslararası sisteme yön verdiği ve tek süper güç olduğu dönem sona

¹⁰⁰ William C. Wohlforth, "The Stability of a Unipolar World", **International Security**, Cilt. 24, Sayı. 1, Yaz 1999, ss. 5-41

¹⁰¹ Wohlforth, s.7.

¹⁰² Samuel P. Huntington, "The Lonely Superpower," **Foreign Affairs**, Cilt. 78, Sayı. 2, Mart/Nisan 1999.

¹⁰³ Christopher Layne (1993) "The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise", **International Security** Cilt.17, Sayı. 4, ss. 5-51.

ermiştir.¹⁰⁴ Joseph Nye da benzer bir şekilde mevcut dünya güç yapısını üç boyutlu bir satranç tahtasına benzetmiştir. Nye’a göre tahtanın en üstündeki askeri kısmında dünya tek kutupludur. Fakat ikinci kısımda AB, Japonya ve dramatik bir şekilde yükselen Çin ile birlikte dünya çok kutuplu bir güç yapısına sahiptir. Üçüncü kısım ise, hükümet kontrolü dışındaki, sınırları aşan ulus ötesi ilişkilerle ilgilidir. Bu tahtada güçte yaygın bir şekilde dağınıklık vardır ve tek kutuplu, çok kutuplu veya hegemonyadan söz etmenin bir anlamı yoktur.¹⁰⁵

11 Eylül saldırıları sonrasında ABD dış politikası uluslararası arenada daha aktif hale gelmiştir. ABD Terörizm ile mücadele stratejisi çerçevesinde dünyanın her bölgesinde geniş bir alanda yeni görev tanımlamaları yapmış ve etkinliğini geliştirme stratejisi izlemiştir.¹⁰⁶ Bush Doktrini ve 2002 Ulusal Güvenlik Statratejisi ABD’ye karşı direnişin geleneksel yöntemlerle değil ‘önleyici savaş’ yöntemi ile mücadeleyi savunmuştur.¹⁰⁷ Terörle mücadele kapsamında Afganistan’ı işgal eden ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi AB devletlerinin desteğini almış, yanı sıra Rusya, Çin gibi güçlerden de herhangi bir muhalefet gelmemiştir. Daha sonra ABD Başkanı Bush, Irak’ın El Kaide’ye destek verdiğini, Saddam Hüseyin’in El Kaide ile bağlantısı olduğunu ve Irak’ın kitle imha silahlarına sahip olduğunu iddia ederek savaş ilan etmiştir.¹⁰⁸

Rusya, Almanya ve Fransa’nın karşı çıkması ve BMGK’nin ret kararına rağmen ABD Irak’ı işgal etmiştir. ABD’nin uluslararası hukuka aykırı bir şekilde Irak’ı işgal etmesi diğer büyük güçler açısından düzen bozucu ve tehdit edici bir gelişme olmuştur. ABD’nin Irak’ı işgal etmesi Ortadoğu bölgesinde önemli değişimlere neden olmakla birlikte Rusya, Çin gibi büyük güçlerin ABD’yi dengeleme stratejilerine yönelmesini sağlamıştır. Diğer taraftan Rusya açısından ABD ve NATO’nun kendi yakın coğrafyasına konuşlanması ve giderek yayılma isteği büyük bir tehdit olarak okunmuştur. Nitekim Rusya’nın AGİT ve Avrupa Konseyi gibi Avrupa kurumlarına üye olan ve NATO ile bütünleşme yoluna giren Batı yanlısı bir politika izleyen Gürcistan’ı 2008 yılında Güney Osetya bölgesindeki olaylar gerekçe göstererek işgal

¹⁰⁴ Steve Smith, “The End of the Unipolar Moment: September 11 And The Future of World Order”, **International Relations**, Cilt. 16, Sayı. 2, 2002, ss.171–83.

¹⁰⁵ Joseph Nye, “The New Rome Meets the New Barbarians”, **The Economist**, 23 Mart 2002, ss. 5-23.

¹⁰⁷ Raymond Hinnebusch, “The American Invasion Of Iraq: Causes And Consequences”, **Perceptions**, Cilt.12, Sayı.1, İlkbahar 2007, s.9.

¹⁰⁸ Hinnebusch, s.11

etmesi bu tehdit algılarının bir sonucudur.¹⁰⁹ Çünkü Soğuk savaş sonrası dönemde Rusya'nın temel dış politika ilkeleri arasında, yakın çevresinde (Rus analistler Sovyetlerden ayrılan devletleri ve Baltık ülkelerini bu coğrafyaya dahil ederler) etkinliği sürdürmek olmuştur.¹¹⁰ Rusya'nın ABD ve NATO'nun kendi periferisinde yayılmasına karşı somut tepkiler vermeye başlaması özellikle Rus yakın coğrafyasında yeni bir güç mücadelesinin başlamasına neden olmuştur.

Rusya bu dönemden sonra hem yakın bölgesinde hem de Ortadoğu'da daha aktif bir rol oynamaya başlamıştır. Rusya, ABD'nin şer eksenini tanımladığı üç ülkeden ikisi olan Suriye ve İran ile yakın ilişkiler kurmuştur. Suriye iç savaşının başlaması ile birlikte iki büyük güç arasındaki güç mücadelesi daha belirgin hale gelmiştir. Özellikle Çin'in Ortadoğu'daki ekonomik çıkarları doğrultusunda birçok kez Rusya ile koordinasyon içine girmesi ve BMGK'da Rusya ile birlikte ABD'nin kararlarını veto etmesi bölgede ABD'ye karşı belirgin bir dengeleme oluşmaya başladığının göstergesi olmuştur.¹¹¹

Türkiye'nin yakın coğrafyasında sistemik düzlemde meydana gelen bu keskin değişimler, potansiyel tehditler taşıyan birçok belirsizlik ile birlikte yeni dış politika fırsatları da sunmuştur.¹¹² 2002 yılında tek başına iktidara gelen AK Parti hükümetinin karşı karşıya kaldığı ve Türkiye üzerinde de ciddi bir etki oluşturan ilk uluslararası sistemik baskı, ABD'de 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen terör eylemleri sonrasında ABD'nin izlemiş olduğu Ortadoğu, özellikle de Irak politikası oldu. 11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren El-Kaide örgütünün konuşlandığı Afganistan'a yapılan operasyonda, Türkiye 26 Eylül 2001 tarihinde hava sahasını ve üslerini Amerikan uçaklarına açarak, terörle mücadelede ABD'nin yanında yer aldı.¹¹³ Afganistan müdahalesi sonrasında, Irak'ın El-Kaide'ye destek verdiğini ve kimyasal silahlara sahip olduğunu gerekçe göstererek Irak'a girmek ve dönemin rejimini devirmek isteyen ABD, Irak işgali için Türkiye'den topraklarını kullanmak için destek istedi. Gerek dönemin iç siyasi ve ekonomik koşulları gerekse de güvenlik tehdidi algısı nedeniyle, 1 Mart

¹⁰⁹ Maxim Suchkov, "Post-Sovyet Coğrafyada Rusya'nın Politikasını Belirleyen Etkenler", http://www.cherkessia.net/news_detail.php?id=6472

¹¹⁰ Andrew Radin ve Clint Reach, "Russian Views of the International Order", Santa Monica: RAND, 2017, s.9.

¹¹¹ Mordechai Chaziza, "Soft Balancing Strategy in the Middle East: Chinese and Russian Vetoes in the United Nations Security Council in the Syria Crisis", **China Report**, Cilt. 50, Sayı.3, 2014, ss.243–258.

¹¹² Ahmet Sözen, "A Paradigm Shift in Turkish Foreign Policy: Transition and Challenges", **Turkish Studies**, Cilt. 11, Sayı. 1, (2010), s.103.

¹¹³ Ali Balcı, **Dış Politikada Hesaplaşmak: Ak Parti, Ordu ve Dış Politika**, 1.Basım, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2015, s.279.

2003'te ABD'nin Irak müdahalesi için Türkiye'nin topraklarını kullanmasını öngören tezkere meclis oylaması ile reddedildi.

ABD'nin Afganistan'dan sonra Irak'a müdahale etme kararı ile hem NATO üyesi ve ABD'nin Ortadoğu'daki en önemli müttefiki olan, aynı zamanda Irak ile sınır komşusu olan Türkiye'nin de yanında yer almasını istemesi Türkiye için çok ciddi bir baskı oluşturdu. ABD 2002 ile 2003 yıllarının sonlarına dek Türkiye ile sürekli bir diplomasi trafiği yürütmüş, ABD'li diplomatlar AK Parti iktidarından önceki ANAP-MHP-DSP hükümeti ile birçok görüşme düzenlemişlerdir. Bu görüşmelerden herhangi bir sonuç elde edilmeden Kasım 2002'de yapılan seçimlerle tek başına iktidar olan Ak Parti ile görüşmeler başlatmıştır.¹¹⁴ Tezkerenin reddedilmesi, 1980'lerin başından beri pozitif bir atmosfere sahip olan Türkiye-ABD ilişkilerini uzun süre olumsuz etkilemiştir. Temmuz 2003'te Irak'ın Süleymaniye kentinde bir gurup Türk askerinin ABD askerleri tarafından başlarına çuval geçirilerek gözaltına alınmaları ve 60 saat sonra serbest bırakılmaları hem Türkiye kamuoyunda büyük tepkilere neden olmuş hem de iki devlet arasında ciddi bir kriz haline gelmiştir. Öyle ki dönemin Genelkurmay başkanı Hilmi Özkök bu durumu iki ülke arasındaki en büyük güven krizi olarak tanımlamıştır.¹¹⁵

Yukarıda belirtildiği üzere, 2002 yılında iktidara gelen AK Parti hükümetinin karşılaştığı ilk uluslararası sistemik baskı NKR teoride de açıklandığı gibi 'uluslararası baskıların ara değişkenler ile dönüştürülerek dış politika çıktısına dönüştüğü' varsayımına önemli bir örnek olay teşkil etmektedir. Zira neoklasik realizme göre "... devlet yönetimi (ulusal güvenlik yönetimi, hükümetin başı ve bakanlar ve dış güvenlik politika yapımında donanımlı resmi görevliler) uluslararası çıktılara karşılık verme konusunda belirli bir özerkliğe sahip olsalar da iç siyasi düzenlemeler onları iç aktörler(yargı, siyasi partiler, ekonomik sektörler, toplumsal sınıflar veya bir bütün olarak kamuoyu) ile pazarlık yapmaya zorlar."¹¹⁶ Liderler ulusal çıkarları ve dış politika yönetimini kendi görelî güç yaklaşımları ve başka devletlerin amaçları üzerinden tanımlarlar fakat her zaman iç baskılara maruz kalırlar.¹¹⁷ AK Parti hükümetinin

¹¹⁴ Baskın Oran(ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 3: 2001-2012**, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.271.

¹¹⁵ Ayşe Ömür Atmaca, "Turkey-US Relations (2009-2016): A Troubled Partnership in a Troubled World?", Pınar Gözen Ercan (ed.), **Turkish Foreign Policy, International Relations: Legality and Global Reach**, Cham: Springer International Publishing, 2017, s.64.

¹¹⁶ Lobell ve diğerleri, s.25.

¹¹⁷ Lobell ve diğerleri, s.26

karşılaştığı bu baskıya yapılan meydan okumanın en önemli nedeni iç aktörlerin önemli bir rol oynamış olmasıdır. Zira Türk iç kamuoyunun Türk topraklarının kullanılmasına karşı çıkması, askerin ve diğer siyasi kurumların muhalefet olması ve bunun neticesinde parlamentodan geçmemesi sistemik bir çıktının ara değişkenler üzerinden nasıl değiştirildiğini ortaya koymaktadır.

AK Parti dönemi ile birlikte eski içe kapanık ve güvenlik eksenli dış politika terk edilerek yeni bir dış politika yaklaşımı benimsenmiştir. 2000'lerin başlarında Ahmet Davutoğlu'nun geliştirmiş olduğu 'komşularla sıfır sorun politikası' Türkiye'nin dış politikasının belirli bir vizyon ve sistem üzerine kurulmasını sağlamıştır. Türkiye'nin jeo-politik, jeo-kültürel ve jeo-ekonomik olarak Doğu ile Batı arasında bir "aktarım nesnesi"(köprü ülke) değil aksine çok taraflı manevra kabiliyeti sayesinde kurucu, yapıcı ve düzen kurucu bir ülke olduğuna işaret eden merkez ülke söylemi¹¹⁸ Türkiye'nin Batı endeksli, tek boyutlu bir dış politika anlayışının ötesine geçerek farklı ülkelerle farklı boyutlarda ilişkiler kurmasını öngörmüştür. Davutoğlu'na göre:

*Türkiye, kendisi problem kaynağı olmayan, aksine problem çözücü, küresel ve bölgesel barışa katkı sağlama yönünde inisiyatif kullanan ve çekim alanı oluşturan bir ülke olmalıdır. Türkiye değişik kulvarlarda çok boyutlu bir politika izlemek durumundadır. Rusya ve AB ile eşzamanlı biçimde ortak çıkar alanları geliştirebilmek, komşular ile yakın işbirliği tesis etmek ve bu arada ABD ile stratejik ilişkiyi sürdürmek bir çelişki değil, yeni politikanın temel esası olarak görülmelidir.*¹¹⁹

Bu bağlamda Türkiye'nin hem komşuları ile hem de diğer bölge ülkeleri ile ilişkileri hızlı bir şekilde gelişmeye başlamış ve Türkiye'nin bölgesel aktör olma konumu gittikçe güçlenmiştir.

Diğer taraftan Türkiye'nin Batı eksenli dış politikanın ötesine geçerek çok boyutlu bir dış politika izlemesi dış politikada daha otonom bir tavır sergilediğini göstergesi olmuştur. Türkiye, bölgesinde meydana gelen yapısal değişikliklere karşı daha statükocu ve istikrar yanlısı bir dış politikanın yanı sıra dış ilişkilerinde de daha otonom bir davranış sergilemiştir. Yukarıda bahsedilen ABD'nin Irak işgali sırasında

¹¹⁸ Murat Yeşiltaş ve Ali Balcı, "AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita", **Bilgi**, Sayı:23, (Kış 2011), s.13.

¹¹⁹ Ahmet Davutoğlu, "Türkiye Merkez Ülke Olmalı", Radikal, 26 Şubat 2004.

Türkiye'nin topraklarını kullanma isteğinin parlamentoda reddedilmesi veya 2010 yılında Türkiye'nin Brezilya ve İran ile birlikte imzalamış olduğu 'Nükleer Takas Anlaşması' ve sonrasında BM Güvenlik Konseyinde İran'a karşı yaptırımlar meselesinde hayır oyu kullanması otonom dış politika arayışına verilecek iki önemli örnektir. Türkiye AK Parti dönemi ile birlikte "Kemalist dış politika" anlayışının tersine sadece Batı eksenli değil aynı zamanda Rusya ve Ortadoğu ülkeleri ile de ilişkiler geliştirilerek "çok boyutlu bir dış politika" anlayışı geliştirmiştir. Muhittin Ataman'a göre Erdoğan liderliğindeki Türkiye bu dönemde süper güçlerin peşine takılmaktan ziyade sistem içinde kalarak sisteme meydan okumalarda bulunmuş ve sistem içinde kalarak sistemi değiştirmeye çalışmıştır¹²⁰. Türkiye, uluslararası sistemin kurumlarına olan güvensizliği ve sistemin adaletsiz yapısını her fırsatta gündeme getirmiştir. Erdoğan neredeyse katıldığı her uluslararası organizasyonda 'dünya beşten büyüktür' söylemi ile uluslararası kararların sadece beş büyük devlet tarafından verilmesini eleştirmiştir.

2008 yılında Barack Obama'nın ABD başkanı seçilmesi ile beraber iki ülke arasındaki ilişkiler yeniden şekilleneceği algısı oluşmuştur. Obama'nın adaylık sürecinde ortaya koyduğu barışçıl ve yapıcı perspektif, bölgesel müttefikleri ile işbirliğini geliştirme söylemleri bu beklentileri pekiştirmiştir. Obama başkan olarak ilk yurtdışı ziyaretini Türkiye'ye yapmış olması, ikili ilişkilerde yeni bir üslubun geliştirilmesi ve karşılıklı güvenin inşa edilmesi anlamında önemliydi.¹²¹ Ziyaret sırasında TBMM'de konuşma yapan Obama; 'Türkiye önemli bir müttefikimizdir. Türkiye Avrupa'nın önemli bir parçasıdır. Birlikte çalışarak güçlükleri çözmeliyiz.' diyerek Türkiye ile daha fazla işbirliği ve karşılıklı güven vurgusu yapmıştır. Obama'nın konuşması esnasında Türkiye-ABD arasındaki işbirliğinin tanımlamak için daha önce ABD'li yetkililer tarafından kullanılan 'Stratejik Ortaklık' kavramı yerine kullanmış olduğu 'Model Ortaklık' kavramı iki ülke ilişkilerinin yeni bir sürece girdiğini gösteriyordu.

İki ülke de 'Model Ortaklık' anlayışı çerçevesinde geliştirilen yeni politikayı benimsemiştir. Zira Türkiye kendi politikaları ile Obama yönetiminin izlemiş olduğu dış politikanın birbiri ile örtüştüğüne inanmaktaydı. Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, dönemin ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton ile yapacağı görüşmeden

¹²⁰ Muhittin Ataman, "Türkiye Dış Politikasının Ak Parti Döneminde Yeniden Yapılandırılması", Kemal İnât, Ali Aslan, Burhanettin Duran(ed.), **AK Parti'nin 15 Yılı Dış Politika**, İstanbul: SETA, 2017, ss.41-61.

¹²¹ Atmaca, s.66.

önce yaptığı bir konuşmasında bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: ‘Bakan Clinton’a ve bana (kendi ülkelerinizin gündemindeki dış politika konularını sıralayın) denilse bunların büyük çoğunluğu aynı olur.’ Bu konuların Irak, Afganistan, Pakistan, Orta Doğu, Filistin – İsrail meselesi, Lübnan, Kafkaslar, Ermenistan ve Kıbrıs olduğunu ve ‘Model ortaklık bir tercih meselesi değil bir gerekliliktir.’¹²² Diğer taraftan ABD’li yetkililer de yaptıkları açıklamalar ile Türkiye ile olan müttefiklik ve işbirliği sürecini ve Türkiye’ye verdikleri önemi farklı platformlarda dile getiriyorlardı. ABD’nin Avrupa ve Avrasya İşleri sorumlusu Philip Gordon yapmış olduğu bir konuşmasında Türkiye’nin ABD için olan stratejik önemini şu sözlerle açıklıyordu;

*Çok az ülke böylesi önemli alanlarda böylesi hayati bir rol oynayabilir. Yunanistan, Bulgaristan, Gürcistan, Ermenistan, İran, Irak ve Suriye gibi çok sayıda farklı ülkelerle sınırı olan başka bir ülke var mı? Türkiye’nin sahip olduğu stratejik, ekonomik ve kültürel bağları sayesinde kazandığı etkisi, ABD’nin de hayati endişesi olan şu konularda çok önemlidir: Ortadoğu, daha geniş İslam dünyası, Kafkaslar ve Karadeniz bölgesi ile ilişkilerin istikrarı; Hazar Denizi’nden Avrupa’ya enerji transferi; Irak, Afganistan ve Pakistan’ın kalkınması ve güvenliği; Avrupa ve Transatlantik ittifak ile güçlü bağların sürdürülmesi. Bahsettiğim bu coğrafi alan, yerkürenin en hassas ve en önemli bölgesini içermektedir; Türkiye- ABD işbirliği bu alanların her birinde ilerleme sağlamak için rol oynayabilir.*¹²³

Obama yönetiminin Ortadoğu’ya yönelik dış politikasında Türkiye’ye biçtiği rol ve Türkiye’nin bu rolü isteyerek kabul etmesi Türkiye’nin hem uluslararası hem de bölgesel sitemde rolünü güçlendirmiştir. ‘Model Ortaklık’ süreci “Türkiye’nin ikili ilişkilerinin hareketlenmesini ve yakınlaşmanın artmasını; Türkiye’nin uluslararası düzeyde küresel örgütlere ve süreçlere katılmasını ve bölgesel düzeyde Türkiye’nin yeni bir düzenin kurulmasında aktif bir rol oynamasını sağladı.”¹²⁴

ABD’nin Irak’ı işgal etmesi ve Ortadoğu bölgesine daha fazla odaklanması, Rusya’nın Gürcistan işgali ve NATO’nun Rus yakın coğrafyasına yayılma isteği ve Rusya’nın buna tepkisi gibi birçok uluslararası ve bölgesel rekabet ve çekişmenin Türkiye’nin

¹²² Davutoğlu: Model Ortaklık Gereklilik, Haber7.com, Haziran 2009.

¹²³ Ramazan Gözen, “Türkiye’nin ABD Politikası 2009”, Burhaneddin Duran, Kemal İnat, Muhittin Ataman (ed), **Türk Dış Politikası 2009** içinde, Ankara: SETA Yayınları, 1.Baskı, 2011, s.305.

¹²⁴ Gözen, s.306.

yakın coğrafyasında yaşanmasına rağmen Türkiye, komşuları ve bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştiren ve bölgesel aktör olma rolünü arttıran bir dış politika izlemiştir.

Türkiye'nin izlemiş olduğu çok boyutlu dış politika stratejisi Türkiye'nin sistem içinde daha fazla hareket alanı bulmasını sağlamıştır. Bir taraftan Rusya ile olan ekonomik ve siyasi ilişkilerini arttırmış, diğer taraftan AB ile entegrasyon çerçevesinde önemli adımlar atmış, Ortadoğu ülkeleri ile ekonomik ve siyasi ilişkilerinde tarihinde görülmemiş bir ilerleme kat etmiştir. Dolayısıyla 2000'li yıllarda, neoklasik realist teorinin de belirttiği gibi maddi güç kaynaklarını arttıran ve jeopolik konumunu daha da güçlendiren Türkiye, dış politikada daha etkili bir hale gelmiştir.¹²⁵ Türkiye 2005'lere gelindiğinde daha fazla ön plana çıkan bir bölgesel aktör olmuştur. Bölgesel istikrarın sağlanması için çatışma içinde olan devletler hatta devlet dışı aktörler arasında arabuluculuk rolü oynayan ve bölge sorunlarına çözüm üretmek için çaba sarf eden bir aktör haline gelmiştir.

Fuat Keyman'a göre, Türkiye'nin bölgesel yükümlülük üstlenmesi, 11 Eylül sonrası dönemin değişen küresel ortamının mantıklı bir sonucudur. Küresel kargaşadaki yeni unsurlar Türkiye'nin omuzlarına yeni yükler yüklemiş ve bu nedenle Türkiye'nin çeşitli meselelerdeki varlığını arttırmasını gerektirmiştir. Ortadoğu'nun karmaşık meselelerinde yer almak, bu yeni yüklerden biridir. Bu nedenle, Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik aktif dış politikası, Türkiye'nin mevcut uluslararası sistemin gerçeklerine verdiği yanıtıdır.¹²⁶

Daha önce de bahsedildiği gibi, ABD'nin Irak işgali sonrası meydana gelen bölgesel uluslararası sistemdeki dönüşüm Türkiye'nin sistem içindeki konumunu güçlendirmiş ve dış politikadaki özerk alanını genişletmesini sağlamıştır. ABD'nin Irak'ı işgal etmesi ile birlikte Ortadoğu'nun yapısının değişmeye başladığını öne süren Altunışık ve Martin'e göre meydana gelen yapısal değişiklikler Türkiye'nin Ortadoğu'da daha aktif bir dış politika izlemesi için yeni fırsatlar ve teşvikler sunmuştur.¹²⁷

2010 yılı sonunda Tunus'ta başlayan Arap isyanları Türkiye'nin dış politikasında köklü değişime gidilmesine neden olmuştur. Türkiye bu süreçte halkların reform ve demokrasi

¹²⁵ Rose, s.152

¹²⁶ E. Fuat Keyman, Turkish Foreign Policy in The Era ff Global Turmoil, SETA Policy Brief, No.39, Aralık 2009.

¹²⁷ Meliha Altunışık ve Lenore G. Martin, "Making Sense of Turkish Foreign Policy in the Middle East under AKP," **Turkish Studies**, Cilt.12, Sayı.4, 2011, ss. 569–587

taleplerine destek vermiştir. Ayaklanmaların ilk zamanlarında belirsiz ve kararsız bir tutum sergilemiş olsa da sonrasında gerek iç gerekse de dış baskılar Türkiye'nin politikasını netleşmesini sağlamıştır.¹²⁸ Türkiye bölgede statükonun değişmesi yönünde politika izlemeye başladı. Diktatörlük rejimlerine karşı ayaklanan halkın demokrasinin, özgürlüklerin sosyal ve temel hakların arttırılmasına yönelik talepler Suriye iç savaşının başlamasıyla belirsiz bir hal almaya başladı. Türkiye'nin nispeten istikrarlı olan çevresi, Mısır, Libya, Tunus ve Suriye iç savaşları ile birlikte kaotik bir sürece girdi.¹²⁹ Suriye iç savaşına ABD, Rusya gibi büyük güçlerin yanı sıra bölgesel güçlerin aktif bir şekilde dahil olması Türkiye'nin Rusya ve diğer bölge ülkeleri ile olan ikili ilişkilerini ve ABD ve Batılı devletler ile olan stratejik işbirliğini doğrudan etkiledi.¹³⁰

Hasan Basri Yalçın'a göre ABD'nin 2003 Irak işgali ile bölgeye girmesi hem bölge ülkeleri arasındaki güvenlik ikilemini ortadan kaldırmış hem de Türkiye'nin güvenlik dışı politikaya yönelmesini kolaylaştırmıştır. Fakat ABD'nin bölgeden çekilmesi ile bölgesel sistem başka bir düzleme oturmuştur. Bölge ülkeleri arasında güvensizlik artmış ve tüm bölgesel aktörler daha savunmacı tavırlar geliştirmek zorunda kalmıştır.¹³¹ Türkiye'nin Suriye iç savaşında rejim karşıtı güçlere silah yardımıyla bulunması ve onları organize etme girişimleri Türk dış politikasının yeni bölgesel sisteme göre değiştiğinin en önemli göstergesi olmuştur. Türkiye bu süreçten sonra yakın çevresinde ciddi güvenlik tehditleri ile karşılaşmıştır. Suriye rejiminin Türkiye sınırındaki bölgelerin büyük bir kısmını PKK bağlantılı YPG güçlerine bırakması ve o bölgeden gelen DAESH ve PKK terörist saldırıları, ABD'nin Kuzey Suriye'deki YPG'ye açık desteği; Başta uçak düşürme hadisesi olmak üzere Rusya ile yaşanan gerginlikler; Suriye iç savaşından kaynaklanan güvenlik tehditleri; uluslararası toplumun Suriye'deki Esad rejimine ısrarlı desteği, sürekli mülteci akınları Türkiye'nin varlığını ve egemenlik alanını ciddi ölçüde tehdit etmiştir.

Türkiye bölgesinde yaşanan bu yapısal değişiklikler karşısında güvenlik eksenli yeni bir dış politika yaklaşımına yöneldi. Türkiye bir taraftan Suriye'den gelen tehditleri ortadan kaldırmak, diğer taraftan bölgesel ve uluslararası güçlerle rekabet içine girip Suriye'de

¹²⁸ Ramazan Gözen, "Türkiye ve Arap Baharı: Değişimi Açıklamak ve Anlamak", *ADAM Akademi*, Cilt.1, Sayı.2, (2011), s.2-3.

¹²⁹ Murat Yeşiltaş, İsmail Numan Telci, "Turkish Foreign Policy under Regional Transformations", *Al Jazeera Center for Studies*, 15 Aralık 2013.

¹³⁰ Yeşiltaş ve Telci, s.5.

¹³¹ Hasan Basri Yalçın, "Ortadoğu'da Yeni Durum ve Türkiye'nin Dış Politika Stratejisi", Burhanettin Duran, Kemal İnâat, Ali Balcı(ed.), *Türk Dış Politikası Yılığ 2013*, İstanbul: SETA, 2016, ss.13-42.

varlığını kurmak amacıyla Suriye'deki muhalif güçlere eğitim ve lojistik destek verdi. Bölgedeki sorunların barışçıl yöntemlerle ve diyalog yoluyla çözülmesini talep eden Türkiye, Suriye iç savaşının yarattığı güvensizlik ve kaotik ortam sonrasında Suriye sorununa askeri yöntemlerle yöneldi. Bu süreçte Erdoğan, NATO'ya Suriye'ye askeri müdahalede bulunmasına hazır olduklarını açıkladı. Öte yandan Ekim 2014'te TBMM tarafından TSK'ya Suriye ve Irak'ta sınır ötesi operasyon ve müdahale etme yetkisi verildi. Devam eden süreçte Türkiye Esad'dan gelecek saldırılara karşı NATO'dan Patriot füzeleri talep etti.¹³² Özpek ve Demirağ, Suriye iç savaşına kadar Türkiye'nin Ortadoğu politikasını karakterize eden bölgesel aktivizmin tersine Türkiye Suriye'ye yönelik diplomatik ve ekonomik yaptırımları da içeren sert güç enstrümanlarını kullanmaya başladığını ve bu süreçten sonra Türkiye'nin dış politika ajandasında 'güvenlik', 'tehdit' ve 'güç kullanımı' kavramlarının baskın olduğunu savunmaktadırlar.¹³³ Onlara göre 'Arap Baharının' Suriye'ye sıçraması ile birlikte AK Parti'nin uzun soluklu dış politika yaklaşımı değişmiş, statükoyu koruyan Türkiye, bölge ülkelerini tehdit eden revizyonist bir ülkeye dönüşmüştür.¹³⁴ Bilgin Ayata'ya göre Türkiye Arap isyanlarının başlaması sonrasında Libya'da NATO'nun askeri müdahalesine katılarak, Mısır'da Mursi yanlısı bir tutum içine girerek ve Suriye'de Esad'ı devirme amacıyla uluslararası bir müdahale talep ederek 'komşularla sıfır sorun' politikasından uzaklaşmıştır.¹³⁵

Dolayısıyla ABD'nin Irak'tan çekilmesi ile birlikte bölgede oluşan güç boşluğu sonucu bölgesel aktörler arasında yaşanan güç rekabeti ve güvensizlik artmış, bölgesel istikrarsızlık giderek yayılmıştır. Böyle bir ortamda Arap isyanlarının başlaması ve Suriye'ye yayılması Türkiye için ciddi güvenlik sorunları yaratmıştır. Bölgede yaşanan kaotik duruma uluslararası güçlerin de sert güç unsurları ile müdahale etmesi Türkiye'nin dış politika davranışını değiştirmeye zorlamış, güvenliğini maksimize etmeye ve egemenlik alanını korumaya yönelik stratejiler geliştirmeye mecbur kılmıştır.

¹³² Suriye-Irak Tezkeresi TBMM'de Kabul Edildi, BBC Türkçe, 2 Ekim 2014.

¹³³ Burak Bilgehan Özpek ve Yelda Demirağ, "Turkish Foreign Policy After The 'Arab Spring': From Agenda-Setter State To Agenda-Entrepreneur State", *İsrael Affairs*, Cilt.20, Sayı.3, ss.328-346.

¹³⁴ Özpek ve Demirağ, s.344.

¹³⁵ Bilgin Ayata, "Turkish Foreign Policy in a Changing Arab World: Rise and Fall of a Regional Actor?", *Journal of European Integration*, Cilt.37, Sayı.1, ss.95-112.

2.2. Ara Değişkenler: Türkiye ‘Dış Politika Yönetimi’ ve İç Baskılar

Yukarıda da belirtildiği gibi, devleti uluslararası sistemin en önemli aktörü olarak gören NKR, devleti bir ulusal güvenlik yönetimi tarafından temsil edilen, dış güvenlik politikası üretimi hakkında donanımlı görevliler, bakanlar ve yönetimin başından oluşan bir yapı olarak değerlendirmektedir.¹³⁶ Sistemik baskıları algılamak ve ulusal çıkarları anlamak için en iyi şekilde donatılmış olan bu yönetim, devletin askeri-siyasi kurumları tarafından bilgilendirilme ayrıcalığına sahip olmakla birlikte, uluslararası sistem ve devletin birleştiği yerde durmaktadır.¹³⁷ Neo-klasik realistlere göre mevcut siyasi liderlerin ve elitler tarafından yapılan dış politika tercihlerinde önemli olan basit bir şekilde fiziksel kaynakların veya mevcut güçlerin göreceli nicelikleri değil, onların göreceli güç yaklaşımlarıdır. Ama bu liderler ve elitler arzu ettikleri gibi ulusal kaynakları çıkarmak ve yönlendirmekte tam özgürlüğe her zaman sahip değillerdir.”¹³⁸ Dolayısıyla ulusal çıkarların tanımını ve dış politika ile olan irtibatını daha ziyade kendi göreceli güç algısı ve diğer devletlerin niyetleri (*intentions*) üzerinden tanımlayan liderler ya da karar vericiler her zaman iç baskılara maruz kalır.¹³⁹ Kendi gücünü korumak ve devam ettirmek isteyen lider ya da karar vericiler dış politika yapımında onların da çıkarlarını gözetmek zorunda kalır.

Bu çerçevede 2002 sonrası Türk dış politikasının yapımında, önce Başbakan, daha sonra Cumhurbaşkanı olan Recep Tayyip Erdoğan ve 2003 yılında Başbakanın dış işlerden sorulu başdanışmanı olan, 2009’da Dışişleri Bakanı ve 2014 yılında Başbakan olan Ahmet Davutoğlu’nun, etkilerine bakılmıştır. Diğer taraftan dış politika yapım sürecinde karar vericiler üzerinde baskı oluşturan ve göreceli olarak karar verme alanını sınırlandıran iç aktörler olarak TSK, CHP ve MHP’nin rolü incelenmiştir.

2.2.1. TDP’nin Yapımında Recep Tayyip Erdoğan Etkisi

Siyasi hayatına 1983 yılında kurulan Refah Partisi ile başlayan Recep Tayyip Erdoğan, 1984 yılında Refah Partisi Beyoğlu İlçe Başkanı, 1985 yılında ise Refah Partisi İstanbul İl Başkanı ve Refah Partisi MKYK üyesi oldu.¹⁴⁰ Erdoğan’ın Türkiye siyasetinde

¹³⁶ Lobell ve diğerleri, s.25-26.

¹³⁷ Lobell ve diğerleri, s.25-26.

¹³⁸ Rose, Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy, s.147.

¹³⁹ Lobell ve diğerleri, s.25-26.

¹⁴⁰ Recep Tayyip Erdoğan Biyografisi, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı,

tanınması ise 1994 yerel seçimlerinde Refah Partisi'nden aday olup, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı seçilmesiyle oldu.

Tayyip Erdoğan, 12 Aralık 1997 senesinde Siirt'te halka hitaben yaptığı konuşma sırasında, okuduğu bir şiirden dolayı hapis cezasına mahkum edildi ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı görevi sona erdirildi.¹⁴¹ Serbest kaldıktan sonra Fazilet Partisi içindeki yenilikçiler hareketinde önemli rol oynadı ve Fazilet Partisi'nin kapanmasından sonra Ağustos 2001'de Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)'ni kurdu. Ardından 2002 seçimlerinde yüzde 34'lük bir oy oranıyla partisini tek başına iktidar olarak meclise taşıdı.

Erdoğan'ın lideri olduğu AK Parti, iktidara geldiği günden itibaren, Türkiye'nin siyasi dönüşümünde çok önemli adımlar attı. Tabii ki, iç politik ortamda ve dış politika bağlamında meydana gelen değişimler, Erdoğan'ın kişisel liderliğinin yanı sıra pek çok faktörün sonucudur. Fakat Türkiye demokrasisinin geçmişte yaşadığı acı tecrübeler göz önüne alındığında iç siyasi alanda radikal değişimler yapabilmek ciddi bir liderlik ve mücadele gerektirmekteydi. Erdoğan'ın lideri olduğu AK Parti, kısa sürede iç politikada demokratikleşme yolunda ciddi reformlara imza atmıştır. Erdoğan'ın Türk siyasetinde artan popülaritesi ve seçimlerde elde ettiği yüksek oy oranları onun hem parti içinde hem de Türk siyasetinde liderliğini güçlendirmiştir. Hakan Yavuz'a göre , “Türk başbakanlarının çok azı Türk siyaset hayatı üzerinde Tayyip Erdoğan kadar etkili olmuştur... Erdoğan kısa sürede Türkiye'nin hem iç hem de dış politikasında egemen oldu.”¹⁴²

Erdoğan'ın Türk iç politikasındaki dönüşümde oynadığı liderlik rolünü dış politika alanında da oynadığı görülmektedir. İçinden çıktığı siyasi gelenek olan Milli Görüş'ün tersine Erdoğan Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecini desteklemiş, Kopenhag kriterleri, çerçevesinde birçok reformun yapılmasında öncü rol oynamıştır.¹⁴³

Erdoğan'ın hem iç politikada hem de dış politikada askeri ve siyasi muhalefete karşı belirleyici olan ve risk alan bir lider olduğu söylenebilir. Örneğin Kıbrıs meselesinde ordunun ve muhalefet partilerinin sert bir şekilde karşı çıkmalarına rağmen Annan

¹⁴¹ Recep Tayyip Erdoğan kimdir?, Haber 7, 18 Mayıs 2015.

¹⁴² Hakan Yavuz, **Secularism and Muslim Democracy in Turkey**, New York: Cambridge University Press, 2009, s.122-129.

¹⁴³ Yavuz, s.128

Planını desteklemiştir.¹⁴⁴ “KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş’ın, Annan planını Kıbrıs’ı bilmeyenler hazırladı”¹⁴⁵ sözlerine sert tepki göstermiştir.¹⁴⁶ Diğer taraftan TSK’da Annan Planına karşı olduğuna yönelik açıklamalar yapmıştır.¹⁴⁷ Bütün karşı çıkmalara rağmen dönemin Başbakanı Erdoğan Ocak 2004’te Annan ile görüşmüş ve Annan Planı 24 Nisan 2004 tarihinde referanduma sunulmuştur. Plan başarısızlıkla sonuçlanmışsa da hükümetin istikrarlı duruşu dış politikada belirleyici karar verme mekanizması olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Ak Parti’nin sahip olduğu dış politika vizyonunun yanı sıra, Erdoğan’ın kişisel olarak etkilediği ve büyük oranda yönlendirdiği dış politika çıktılarından bir diğeri ise İsrail ile olan ilişkilerin hızlı bir şekilde dönüşmeye başlaması oldu. Türkiye’nin 1950’lerden itibaren karşılıklı askeri işbirliği içinde olduğu İsrail devleti ile 2008’den sonra hızlı bir gerileme yaşandı. 2009 Davos zirvesinde İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Perez ile birlikte katıldığı panelde İsrail’in Gazze saldırıları ile ilgili İsrail’in Gazze’de katliam yaptığını söylemiş ve İsrail Cumhurbaşkanı’na sert sözler yönelterek salonu terk etmesi¹⁴⁸ sonrasında ilişkiler bozulmaya başlamıştır.¹⁴⁹

AK Parti dönemi dış politika yapımında Recep Tayip Erdoğan’ın bazı pratiklere doğrudan etkisi olmuşsa da genel itibari ile Erdoğan, Türk dış politikasının görünen yüzünü temsil etmiş, dış politikanın teorisini ve dilini belirleyen büyük ölçüde Ahmet Davutoğlu olmuştur.¹⁵⁰ Fakat Arap Baharı ve özellikle Suriye iç savaşı ile başlayan ‘güvenliksizlik dönemi’, devletlerin sınırlarını ve egemenliklerini tehdit eden bir konjonktürün ortaya çıkması Türkiye’nin dış politikasının büyük bir meydan okuma ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Erdoğan, 2014 yılında Cumhurbaşkanı seçildikten sonra, dış politikada cumhurbaşkanlığı kurumunu da devreye sokacak şekilde önceki dönemlere nazaran daha aktif hareket etmeye başlamıştır.¹⁵¹

¹⁴⁴ Aylin Ş. Görener & Meltem Ş. Ucal, “The Personality and Leadership Style of Recep Tayyip Erdoğan: Implications for Turkish Foreign Policy”, **Turkish Studies**, Cilt. 12, Sayı.3, (Eylül 2011), s.357 – 381.

¹⁴⁵ “Denktaş: Annan planını Kıbrıs’ı bilmeyenler hazırladı.”, *Hürriyet*, 30 Mayıs 2003.

¹⁴⁶ “Erdoğan’dan Denktaş’a: Ne anlatacaksan Kıbrıs’ta anlat”, *Hürriyet*, 12 Nisan 2004.

¹⁴⁷ “Orgenerale Özkök’ten uyarı”, *Hürriyet*, 13 Mart 2004.

¹⁴⁸ “Davos’ta kriz”, *CNN Türk*, 29 Ocak 2009.

¹⁴⁹ Binnur Özkeçeci Taner, “From Allies to Frenemies and Inconvenient Partners: Image Theory and Turkish-Israeli Relations”, **İnsight Turkey**, Cilt. 11, Sayı. 2, ss.31-41.

¹⁵⁰ Balci, 2017, s.292-293.

¹⁵¹ Murat Yeşiltaş, ‘Türk Dış Politikasında Yeni Dönem’, **SETA Perspektif**, Sayı. 65, (Ağustos 2014), s.1

2.2.2. TDP'nin Yapımında Ahmet Davutoğlu Etkisi

Erdoğan'ın Mart 2003'te Başbakan olmasıyla birlikte Başbakan Dışışleri Başdanışmanlığı görevine atanan Ahmet Davutoğlu Türk dış politikasında yeni bir dönemin başlamasındaki en önemli aktör olmuştur. Alexander Murinson'a göre, Erdoğan, Davutoğlu'nun bürosunu "başbakana günlük danışmanlık veren geleneksel küçük bürodan, yeni dış politika için stratejik düşünce ve ideolojik destek kaynağına çevirdi. Burası yeni Türk dış politikasının dizayn edildiği önemli bir merkez haline geldi"¹⁵² Davutoğlu bu görevi 2009 yılına kadar devam ettirdi ve Mayıs 2009'da Başbakan Erdoğan tarafından Dışışleri Bakanı olarak atandı.

Davutoğlu'nun, 2001 yılında yazdığı *Stratejik Derinlik* kitabı Türk dış politikası üzerine yazılan en önemli kitaplardan biri oldu. Davutoğlu bu kitapta Kemalist dış politika yaklaşımına ciddi eleştiriler getirirken,¹⁵³ diğer taraftan Türkiye'nin tarihsel mirası ve üzerinde oturduğu coğrafyanın bir gereği olarak dışa kapalı bir dış politika izleyemeyeceğini, aksine çok boyutlu bir dış politika izlemesi gerektiğini savunmuştur.¹⁵⁴ Davutoğlu'na göre, "Türkiye, 2002 yılından bu yana politikalarını bu yeni vizyon temelinde yapılandırmaya başlamış, iyi tanımlanmış hedefleri göz önünde bulundurarak, coğrafi konumu ve tarihi varlıklarından yararlanmaya çalışmıştır."¹⁵⁵

Davutoğlu bu yeni dış politika vizyonunu beş temel ilke üzerinden değerlendirmiştir. Bunları; 'ritmik diplomasi', 'çok boyutlu dış politika', 'komşularla sıfır sorun', 'düzen kurucu aktör', 'uluslararası işbirliği ya da pro-aktif dış politika olarak açıklamıştır.¹⁵⁶ Bu ilkelerden bazıları daha fazla ön plana çıkmış ve Türk dış politikasını etkilemiştir. Bunlardan en önemlilerinden biri, 'komşularla sıfır sorun' politikası olmuştur. Bu ilke, "Türkiye'nin etrafı sürekli düşmanlarla çevrilidir" psikolojisinden ve buna bağlı gelişen defansif refleksten kurtulup, bütün komşuları ile ilişkilerini iyi düzeye getiren bir ülke olma üzerine kurulmuştur."¹⁵⁷ Bu ilke çerçevesinde Türkiye hiç olmadığı kadar aktif bir

¹⁵² Murison'dan aktaran, Ahmet Sözen, "A Paradigm Shift in Turkish Foreign Policy: Transition and Challenges, *Turkish Studies*, Cilt.11, Sayı.1, (Mart 2010), ss.103-123.

¹⁵³ Murat Yeşiltaş, "Stratejik Derinlik'in Jeopolitik Tahayyülü", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt.1, Sayı.1, Mayıs 2014, ss.25-56., Balcı, "Dış Politika'da Hesaplaşmak".

¹⁵⁴ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 78. Basım, İstanbul: Küre, 2012.

¹⁵⁵ Ahmet Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", *Insight Turkey*, Cilt. 10, Sayı. 1 (2008),ss.77-96.

¹⁵⁶ Davutoğlu, ss.77-96.

¹⁵⁷ Ahmet Davutoğlu, "Türkiye Merkez Ülke Olmalı", *Radikal*, 26 Şubat 2004.

dış politika izlemiş, hem komşularıyla hem de bölge devletleri ile ilişkileri ekonomik ve siyasi alanda önemli derecede artmıştır.

Türkiye hem Balkanlarda hem Ortadoğu’da hem de Kafkaslarda tekrar görünür olmaya başlamıştır. Ortadoğu’da bir taraftan Suriye- İsrail arasındaki sorunlar için arabuluculuk yaparken, diğer taraftan Filistin-İsrail arasında arabuluculuk yapmış, bölgesel barışın öncüsü olma rolünü sergilemiştir. Türkiye, Gürcistan-Rusya krizinin ardından Ankara, Rusya, Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye’den oluşacak çok taraflı bir diplomatik girişim olan Kafkas İstikrar ve İşbirliği Platformu’nu hızlandırmıştır.¹⁵⁸ Ortadoğu ülkeleri ile ticari ilişkiler gözle görülür şekilde artmıştır. Örneğin Türkiye’nin Ortadoğu ülkeleri ile olan toplam ticaret hacmi 2002’de 86.6 milyar dolar iken 2010’da bu oran 299.5 milyara yükselmiştir.¹⁵⁹ Diğer taraftan bölgesel işbirlikleri ile bu yükselişi devam ettirmiştir. Türkiye, Körfez ülkeleri ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini arttırmıştır. Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ile 30 Mayıs 2005 tarihinde Manama’da imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti ve Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi Üyesi Ülkeler Arasında Ekonomik İşbirliğine İlişkin Çerçeve Anlaşma” ile ekonomik konulardaki işbirliği faaliyetlerinin izlenmesi ve yeni işbirliği alanlarının belirlenmesi amaçlanmış ve “Ekonomik İşbirliği Ortak Komitesi” kurulması kararı alınmıştır.¹⁶⁰ Kurulan bu kurumsal ilişkiler neticesinde Türkiye- KİK ülkeleri arasında, 2006 yılında 4,8 milyar dolar olan ticaret hacmini 2016 yılında üç kattan fazla bir artışla yaklaşık 16 milyar dolara çıkmıştır.¹⁶¹ Türkiye’nin komşularıyla ve bölge ülkeleri ile artan ekonomik ilişkileri, Davutoğlu’nun ortaya koyduğu ‘çok boyutlu’ ve ‘pro-aktif’ dış politika vizyonunun bir sonucudur.

Fakat Davutoğlu’nun mimarı olduğu yeni dış politika yaklaşımı Arap Baharı ile sorgulanmaya başlamış, Suriye iç savaşı sonrasında ciddi meydan okumalarla karşı karşıya kalmıştır. Özpek ve Demirağ’a göre, “Türkiye’nin Arap ayaklanmasının Suriye’ye yayılmasından sonra Ortadoğu’ya yönelik dış politika yaklaşımını değiştirmiş, Ankara, statükoyu korumak yerine Ortadoğu hükümetlerini tehdit etmeye başlayan

¹⁵⁸ Bülent Aras, “Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy”, **SETA Policy Brief**, No.32, Mayıs 2009, s.11.

¹⁵⁹ Özlem Tür, “Economic Relations with the Middle East Under the AKP—Trade, Business Community and Reintegration with Neighboring Zones “, **Turkish Studies**, Cilt. 12, Sayı.4, s.593.

¹⁶⁰ “Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK)”, TC. Dışişleri Bakanlığı.

¹⁶¹ Turkey-GCC Trade And Business Relations, The Oxford Gulf & Arabian Peninsula Studies Forum, 2017.

revizyonist bir devlete dönüşmüştür.”¹⁶² Kimilerine göre ise Türkiye’nin, rejimlerinin niteliğine bakılmaksızın tüm Arap ülkeleriyle ve diğer ülkelerle pragmatik ve yapıcı bir ilişki kurmak anlamına gelen ‘komşularla sıfır sorun’ politikası, Arap Baharı’nın ortaya çıkardığı yeni durumun Türkiye’nin çıkarlarını olumsuz etkilemeye başlamasıyla çökmeye başlamıştır.¹⁶³

2.2.3. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Dış Politika

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk ve kurucu partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Türk siyasi tarihine damga vurmuş en önemli partilerdendir. Türkiye çok partili bir siyasi sisteme geçtikten sonra, CHP, 1960’larda kendini merkez-sol olarak konumlandırdı.¹⁶⁴ Parti 1980 darbesinden sonra 1981’de diğer siyasi partiler gibi kapatıldı ve 1992’de yeniden açıldı. 1990’larda Türkiye siyasetinde istediği başarıyı elde edemeyen ve iktidara gelemeyen CHP, 2002 yılında AK Parti’den sonra seçime girebilen tek siyasi parti oldu ve bu tarihten itibaren yapılan tüm seçimlerde ana muhalefet partisi konumunu korudu. 2002’de ortaya çıkan sonuç, CHP’nin mecliste hükümete muhalefet edebilecek ve baskı kurabilecek tek siyasi parti olma statüsü verdi. Türk siyaseti yeni bir döneme geçerken CHP bu yeni dönemde tekrar Türkiye siyasetinin en önemli siyasi aktörlerinden biri olmuştur.

CHP, 2002’den itibaren Türk iç siyasetinde atılan demokratikleşme adımları ve reformlara yönelik ciddi eleştiriler yapmış ve karşı çıkmıştır. Ziya Öniş, kendini merkez- sol olarak tanımlayan bir partinin demokratikleşmeye yönelik girişimlere karşı çıkmasını paradoks olarak tanımlamakta ve CHP’nin 2002-2007 arası dönemde aşırı milliyetçi MHP ile neredeyse aynı seviyede bir milliyetçi tavır sergilediğini iddia etmektedir.¹⁶⁵ CHP, iç politikanın yanı sıra dış politika alanında da önemli bir baskı unsuru olmuştur. Batı yanlısı kimliğine ve Türkiye-AB ilişkilerini geliştirme girişimlerine rağmen, AK Parti iktidarı döneminde CHP, AB’ye karşı her zamankinden daha fazla kuşkulu yaklaşmıştır. CHP’li yöneticiler her platformda AB’ye üyeliğe karşı olmadıklarını, ama AB’nin dayatmalarına ve oyalamalarına karşı olduklarını

¹⁶² Burak Bilgehan Özpek ve Yelda Demirağ, “Turkish Foreign Policy After The ‘Arab Spring’: From Agenda-Setter State To Agenda-Entrepreneur State”, *Israel Affairs*, Cilt. 20, Sayı.3, ss. 328-346.

¹⁶³ Vuk Vuksanovic, “The Long Fall of Turkey’s ‘Zero Problems’ Mastermind”, *The National Interest*, 17 Mayıs 2017.

¹⁶⁴ Atakan Hatipoğlu, *CHP’nin İdeolojik Dönüşümü*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012.

¹⁶⁵ Ziya Öniş, “Conservative Globalists versus Defensive Nationalists: Political Parties and Paradoxes of Europeanization in Turkey”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Cilt.9, Sayı.3, Kasım 2007, ss.247-261.

belirtmişlerdir.¹⁶⁶ Aynı zamanda hükümetin Annan Planı ve Kıbrıs politikasına da muhalif bir tutum takınmıştır. Dönemin CHP Genel Başkanı Deniz Baykal yaptığı bir açıklamada şunları söylemiştir;

*Kamuoyunu hazırlama kampanyası yürüten hükümet, Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde Kıbrıs'ı şantaj olarak kullananların arasında yer aldı. Hükümet, bu şantajın içinde yer alarak kendi halkına şantaj yapıyor. Türkiye AB'den tarih için gerekenleri yerine getirdi... Bugün Kıbrıs'ı verirsiniz, yarın size Ege'deki sorunları çıkartırlar. Eğer taviz olursa Türkiye için bunun sonu gelmez.*¹⁶⁷

CHP'nin AK Parti hükümetine yaptığı en büyük eleştirilerin başında Ortadoğu Politikası gelmektedir. Uzun yıllar boyunca Ortadoğu'ya mesafeli bir yaklaşım içine giren CHP, Kemal Kılıçdaroğlu'nun 22 Mayıs 2010'da CHP Genel Başkanı seçilmesiyle Ortadoğu ile ilgili politika geliştirmeye başlamıştır.¹⁶⁸ CHP'ye göre Türkiye'nin Ortadoğu politikası, gerçekçilikten uzak, hayalperest bir politikadır. CHP, hazırladığı bir raporda hükümetin Ortadoğu politikasını şu sözlerle eleştirmiştir:

*AKP'nin Türkiye'yi soktuğu çıkmazın en belirgin olduğu bölge Orta Doğu'dur. Lider ve model olma iddia ve havasıyla, Arap ülkelerine üstten bakan, buyurgan bir üslupla akıl hocalığına kalkışan AKP, Arap Baharı gibi temel bölgesel gelişmelerin dışında kalmıştır... Maceracı, hayalperest yaklaşımlarıyla ülkemizi bütün komşularıyla gergin ve risklerle dolu bir noktaya getirmiştir. Öyle ki, AKP'nin izlediği politikalar neticesinde bugün İsrail, Suriye ve Mısır'la diplomatik ilişkilerimiz kopmuş, Irak ve İran'la gergin ve iniş çıkışlı bir döneme girilmiştir. Kuzey Afrika ülkeleriyle ilişkilerimizin sözü bile geçmemektedir.*¹⁶⁹

CHP, özellikle Arap Baharı ve Suriye iç savaşından sonra izlenen dış politikaya yönelik ciddi baskı oluşturmuştur. Türkiye'nin izlediği dış politikanın Türkiye'yi uluslararası arenada yalnızlaştırdığını, Türkiye'ye ekonomik maliyetlerinin olduğunu vurgulamışlardır. CHP'li yöneticiler, birçok kez, bu politikalardan Ahmet Davutoğlu'nun sorumlu olduğunu ulusal güvenliği yeni tehlikelere maruz bırakan,

¹⁶⁶ "Tam Üyeliğe Evet Özel Statüye Hayır: CHP' nin Türkiye-AB İlişkileri Hakkındaki Görüş, Öneri Ve Uyarıları"

¹⁶⁷ "Baykal: Hükümet halka şantaj yapıyor", Radikal, 9 Şubat 2004.

¹⁶⁸ Veysel Ayhan, "CHP ve Türkiye'nin Ortadoğu Politikasında Süreklilik: Kılıçdaroğlu'nun Ortadoğu Basınıyla Toplantısı, *TÜİÇ Akademi*, 10 Şubat 2011.

¹⁶⁹ "CHP ve AKP'nin Orta Doğu Politikalarının Ana Hatları", CHP Dış İlişkiler Ve Yurtdışı Örgütlenmelerden Sorumlu Genel Başkan Yardımcılığı, Ankara, Şubat 2014.

siyasi ve ekonomik çıkarlarına zarar veren ve Türkiye'nin dünyadaki konumunu giderek aşağı çektiğini iddia etmişlerdir.¹⁷⁰

2.2.4. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Dış Politika

1969 yılından itibaren Türk siyasetinde yer alan MHP, tarihi ve toplumsal, siyasal etkisiyle Türk siyasetinin en önemli partilerinden biridir. Resmi kuruluş tarihi 1969 olsa da MHP'nin tarihi 1948'de Fevzi Çakmak tarafından kurulan Türkiye'nin ilk aşırı sağcı partisi olan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne dayanmaktadır. 1965 yılında Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Genel Başkanlığına seçilen Alparslan Türkeş, arkadaşlarıyla birlikte partiye Türkçü ve anti-Komünist bir yaklaşım yerleştirmiştir. Bu dönemde parti, çoğulculuğu reddeden, liberalizme, kapitalizme ve Komünizme karşı olan örgütler ile yakın ilişkiler kurdu.¹⁷¹ 1969'da Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin adı Milliyetçi Hareket Partisi(MHP), amblemi de Üç Hilâl olarak değiştirildi. MHP Türk kültürü, gelenekleri ve inancını içine alan bir milliyetçilik anlayışı ortaya koymuştur. 1970 yılında dönemin MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş'in, 'İslam'ı inkar eden bir milliyetçiliği reddediyoruz ve milleti görmezden gelen bir İslam'ı reddediyoruz' açıklaması, MHP'nin ideolojisini siyasi yaklaşımını açıklar nitelikte olmuştur.¹⁷²

Kuruluşundan Alparslan Türkeş'in 1997'de ölümüne kadar seçimlerde önemli bir başarı elde edemeyen MHP, Kasım 1997'de Devlet Bahçeli'nin Genel Başkan seçilmesiyle yeni bir döneme girmiştir. Bahçeli ile yeniden yapılandırılan MHP 1999 seçimlerinde 17.98 oranında bir oy alarak MHP tarihinin seçimlerdeki en büyük başarısına imza atmıştır.¹⁷³ Demokratik Sol Parti'den sonra mecliste en fazla milletvekili sayısına sahip olan MHP, bu dönemde DSP, ANAP ile birlikte koalisyon hükümeti kurmuştur. Fakat Türkiye'nin bu dönemde içinde bulunduğu, ekonomik ve siyasi sıkıntılar nedeniyle koalisyon hükümeti 2002 yılında dağılmış, Kasım 2002'de yapılan genel seçimlerde MHP baraj altında kalarak meclise girememiştir.

¹⁷⁰ "CHP'den Davutoğlu'na gensoru", Hürriyet, 7 Aralık 2013.

¹⁷¹ Alev Çınar ve Burak Arıkan, "The Nationalist Action Party: Representing the State, the Nation or the Nationalists?", *Turkish Studies*, Cilt. 3, Sayı.1, (2002), s.27.

¹⁷² Mustafa Çağatay Aslan, "The Restrictive Impact Of Party Ideology On Party Strategy: Turkey's Radical Right The Nationalist Movement Party After June 2015 Elections", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* No.55. Ekim 2016. ss.67-86

¹⁷³ Genel Seçim 1999, HaberTürk.

2002 seçimlerinde Türk siyasetinde uzun zaman sonra koalisyonlar hükümetleri dönemi sona ermiş ve AK Parti ile tek parti iktidarı başlamıştır. MHP bu seçimlerde meclis dışında kalmış olsa da iktidar ve yöneticiler üzerinde baskı oluşturan ve hükümeti birçok konuda eleştiren bir siyasi aktör olmaya devam etmiştir. MHP'nin bu dönemde hükümete yaptığı en büyük eleştiriler, AB ve AB'ye bağlantılı olarak yapılan iç reformlar olmuştur. Örneğin, demokratikleşme yolunda atılan, ana dilde eğitim, Kürtçe tv yayınları gibi reformlara MHP şu tepkiyi göstermiştir:

*Ana dil öğrenimi ve TV yayınları konusundaki ısrarının gerçek amacı, zaman içinde devlet öncülüğünde ortak bir azınlık dili geliştirilmesi ve bu temelde etnik bilinç oluşturulmasıdır. AKP iktidarı, medeniyet ölçüsü olduğu gerekçesiyle ve Kopenhag Siyasî Kriterlerinin bir icabı sayarak, bu istekleri de yerine getirecek midir?*¹⁷⁴

MHP, AB'nin Türkiye'ye tam üyelik için öne sürdüğü koşulların Türkiye'nin içerde ve dışarıda egemenliğine zarar verecek koşullar olduğunu ve hükümetin de bunlara boyun eğdiğini savunmuştur. MHP'ye göre "AB özellikle AKP hükümetinden istediği her şeyi almaya alışmış ve Türkiye dipsiz kuyuya benzeyen bir baskı, dayatma ve taviz sarmalına sokulmuştur. AKP, AB'ye her manada teslim olmuştur."¹⁷⁵

MHP'nin AB üyeliği kapsamında eleştirdiği en önemli konulardan biri de Kıbrıs ve Annan Planı olmuştur. MHP'ye göre Annan Planı, "mevcut haliyle zaman içerisinde Kıbrıs adasının tamamen bir Rum adası haline dönüşmesine zemin hazırlamış ve Türk tarafına kağıt üzerinde bir kısım haklar verilir gibi yapılırken, mevcut sosyal ve ekonomik dengeler çerçevesinde bütün bunların anlamsız bir hale getirilmesini hedeflenmiştir."¹⁷⁶ MHP Kıbrıs'ın 'Türkiye'nin en önemli milli meselesi' olduğunu, 'Kıbrıs'ta bulunacak çözümün iki bölge, iki milletli ve iki devletli bir ortaklık yapılanmasına dayanmasının tek gerçekçi model' olduğunu savunmuştur. Kıbrıs'ta çözümün sadece AB'ye bağlı olmamasının BM'nin iyi niyet misyonunun etkin olması gerektiğini belirtmiştir.¹⁷⁷

¹⁷⁴ "MHP Haklı Çıkmıştır: AB İlerleme Raporu Açıklandı, Yan Ey Halkım", Milliyetçi Hareket Partisi Yayınlar Arşivi, 13,

¹⁷⁵ MHP, "İşte AKP'nin Avrupa Birliği Yol Haritası: Çıkamaz Sokak", 2005.

¹⁷⁶ Haysiyet İle Teslimiyetçiliğin Mücadelesi: Kıbrıs Gerçeği Ve Annan Planı, MHP AR-GE Merkezi, 2003, s.25,

¹⁷⁷ Milliyetçi Hareket Partisi 22 Temmuz 2007 Seçim Beyannamesi.

MHP'nin dış politika yaklaşımına bakıldığında Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Kıbrıs, Kafkasya ve Balkanlara odaklanıldığı görülmektedir. Türkiye'nin Kafkasya ve Balkanlar bölgesinde lider ülke olmasının hedeflenmesi ve bu bölgelerdeki ülkelerle ilişkilerin her alanda geliştirilmesi ve derinleştirilmesi gerektiği savunulmuştur. Öte yandan, Ortadoğu ve komşu ülkelerle mevcut sorunların Türkiye'nin hak ve çıkarları korunarak uluslararası hukuka uygun olarak adil ve kalıcı çözümlere kavuşturulması gerektiği belirtilmiştir.¹⁷⁸ MHP Türki Cumhuriyetleri, Kıbrıs, Kafkasya ve Balkanlar merkezli bir dış politika yaklaşımı ortaya koyarken, Ortadoğu ile ilgili kayda değer bir politika geliştirmemiştir. Örneğin MHP'nin 2011 seçim beyannamesine bakıldığında MHP'nin Ortadoğu politikasına ilişkin detaylı yaklaşım ortaya koymadığı, sadece Irak üzerinde durulduğu ve Irak politikasının “Irak'ın toprak bütünlüğünün muhafaza edilmesine ve Irak'taki Türkmen varlığının haklarının korunmasına, Irak topraklarının Türkiye için güvenlik tehdidi oluşturmamasına dayandığı belirtilmiştir.”¹⁷⁹ SETA'nın hazırladığı *2014'te Türkiye* adlı çalışmasında MHP'nin dış politikasının, “teritoryal ulus-devlet ve etnik Türk kimliklerinin süzgecinden geçerek ve iç politikadaki iktidar mücadelesince belirlendiği söylenmektedir.”¹⁸⁰

Arap Baharı ve Suriye iç savaşı sonrasında MHP yöneticileri hükümeti “sıfır sorun” politikası üzerinden eleştirmeye başlamışlardır. MHP'ye göre, AK Parti hükümeti Batı'nın her dediğini ‘harfiyle uygulaması sonucu’ ‘komşularla sıfır sorun’ politikası çökmüş ve Türkiye'yi zor durumda bırakmıştır.¹⁸¹ Diğer taraftan MHP'nin hükümete yönelttiği temel eleştirilerden bir diğeri ise, Kuzey Irak Kürt Bölgesel Yönetimi ile geliştirilen ilişkiler ve Kuzey Suriye politikasına yönelik olmuştur. MHP'ye göre hükümet Türkiye'nin düşmanlarıyla iş tutmuş ve Kuzey Suriye'deki PKK yapılanması ile ilgili pasif bir politika izlemiştir.¹⁸²

Sahip olduğu sosyal ve siyasal etkinin yanı sıra Türkiye'nin en köklü ve en örgütlü siyasi aktörlerinden biri olan MHP'nin, Türkiye'nin iç ve dış siyasetinde alınan kararlarda etki edebilen bir kapasiteye sahip olduğu inkar edilemez bir gerçektir. AK Parti döneminde izlenen dış politika uygulamalarında en fazla baskıyı AB ve Kıbrıs,

¹⁷⁸ MHP 22 Temmuz 2007 Seçim Beyannamesi., MHP 2011 Seçim Beyannamesi, 2011.

¹⁷⁹ MHP 22 Temmuz 2007 Seçim Beyannamesi

¹⁸⁰ Nebi Miş ve diğerleri, “2014'te Türkiye”, **SETA Analiz**, Sayı.113,(Aralık 2014), s.43.

¹⁸¹ “Bahçeli'den dış politika eleştirisi”, Milliyet, 26 Kasım 2013.

¹⁸² “Bahçeli'den Erdoğan'a: Barzani emmioğlun olmuş!”, Cumhuriyet, 1 Şubat 2014,.

Kuzey Irak politikaları üzerinden kurduğu görülmektedir. AK Parti'yi birçok kez Batı'nın politikalarını uygulamakla, Türkiye'nin çıkarlarına aykırı bir dış politika izlemekle ve Türkiye'nin düşmanları ile iş tutmakla eleştirmiştir.

2.2.5. Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ve Dış Politika

Türkiye siyasetinde uzun süre çok büyük etkiye sahip olan TSK, özellikle Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya üye olmasıyla beraber Türk siyasetini hem içerde hem de dışarıda belirleyen en önemli aktör olmuştur.¹⁸³“Bir dizi askeri müdahale Türk siyasi sisteminde ve asker-sivil ilişkileri ve iç ve dış politikada karar vericiler olarak ordunun rolü için önemli katkılar sağlamıştır.”¹⁸⁴Ordu Genel Kurmay Başkanlığı ve Milli Güvenlik Kurulu kanalı ile iç siyaseti yönlendiren ve bazı dönemlerde bizzat müdahale eden bir konuma sahip olmuştur. MGK ve MGK Genel Sekreterliği öncülüğünde hazırlanan Kırmızı Kitap olarak da bilinen Milli Güvenlik Siyaset Belgesi (MGSB)¹⁸⁵, Türkiye'nin iç ve dış siyasetini “güvenlik” kavramı çerçevesinde etkileme ve belirleyebilme gücüne sahip olmuştur. Askerin iç ve dış tehdit tanımlamaları “dış politika önceliklerini belirlemiş ve hatta yabancı ülkelerle imzalanan antlaşmalarda sivil hükümetleri devre dışı bırakmıştır.”¹⁸⁶

TSK, Türk siyasetindeki konumu, soğuk savaşın sona ermesiyle beraber 1990'larda daha fazla güçlenmiştir. İlhan Uzel'e göre, “Soğuk Savaş sonrasında Kuzey Irak'ta meydana gelen güç boşluğu ile Kürt ayrılıkçıların güçlenmesi, Refah Partisi'ni iktidara taşıyan siyasi İslam'ın yükselişi ve bu süreçte ekonomik krizlerle ve siyasi yozlaşma ile başa çıkma yetersizliği sonucu oluşan siyasi istikrarsızlık askerin dış politika yapımındaki rolünü de etkileyen Türk siyasetindeki rolünün artmasına neden olmuştur.”¹⁸⁷ Bu “güvenlikleştirme süreci TSK'nın dış politika konularında söz söylemeye mutlak yetkili aktöre dönüştürürken diğer taraftan da iktidar ilişkileri içindeki rolünü sağlamlaştırmış ve sürekli bir şekilde yeniden kurmuştur.”¹⁸⁸

¹⁸³ Ali Balcı, **Dış Politikada Hesaplaşmak: Ak Parti, Ordu ve Dış Politika**, 1.Basım, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2015, s.16.

¹⁸⁴ İlhan Uzel, “Between Praetorianism and Democracy: The Role of the Military in Turkish Foreign Policy”, **The Turkish Yearbook**, Sayı. 34, (2003), s. 181.

¹⁸⁵ Mustafa Aydın ve Fulya Ereker, “Türkiye’de Güvenlik: Algı, Politika, Yapı”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 11, Sayı.43, (Sonbahar 2014), s.138.

¹⁸⁶ Ali Balcı, “Foreign Policy as Domestic Power Struggle: The Northern Iraq as a Battlefield Between the AKP and the TAF in 2007-08”, **Turkish Journal Of Middle Eastern Studies**, Cilt:2, Sayı.1, (2015), s.74.

¹⁸⁷ İlhan Uzel, “Between Praetorianism and Democracy: The Role of the Military in Turkish Foreign Policy”, s.184

¹⁸⁸ Ali Balcı, **Dış Politikada Hesaplaşmak: Ak Parti, Ordu ve Dış Politika**, s.30.

2002 de AK Parti'nin iktidara gelmesi ile Türkiye iç ve dış siyasetinde TSK ve AK Parti arasında ciddi bir güç mücadelesi başlamıştır. “2002’den beri AK Parti hükümetleri, yasal ve kurumsal değişimlerle ordunun gücünü azaltmaya çalışmışlardır.”¹⁸⁹ 2003 yılında AB uyum süreci çerçevesinde yapılan kanun değişikliği öncesinde MGK’nın görüşleri Bakanlar Kurulu tarafından öncelikle dikkate alınması gereken tavsiyeler olarak belirtilirken, yapılan değişiklik ile Bakanlar Kurulu tarafından değerlendirilecek ve uygun görülmesi halinde benimsenecek tavsiye kararları haline getirilmiştir.¹⁹⁰ Diğer taraftan Cumhurbaşkanlığı başkanlığında toplanan MGK’nın yapısı değiştirilmiş, kuruma başbakan yardımcıları ve adalet bakanının da katılması ile kurumdaki sivillerin çoğunluğu sağlanmıştır.¹⁹¹ MGK’yı askerlerin etkisinden çıkaran birçok değişiklik yapılarak hükümetin kontrolü arttırılmıştır. Aynı şekilde 2011’de onaylanan değişiklik ile, MGSB’nin hazırlanmasında askerin etkin rolü azaltılarak, Bakanlar Kurulu’nun katkısı arttırılmıştır.¹⁹²

Yapılan değişikliklerle askerin siyaset üzerindeki rolü azaltılmaya çalışılmışsa da asker pratikte etkisini sürdürmeye devam etmiş ve sivil hükümet ile bir mücadele içinde olmuştur. Bu mücadelenin en görünür olduğu alanlardan biri de dış politika olmuştur. Dış politikada ilk çekişme AK Parti’nin Avrupa Birliği siyaseti üzerinden olmuştur. Aralık 2002 de gerçekleşen Kopenhag Zirvesi ile başlayan ve sonrasında 2005’e kadar geçirilen beş farklı uyum paketi ve 2002-2004 arasında yapılan kapsamlı anayasa değişiklikleri sonucunda 3 Ekim 2005 yılında AB’nin Türkiye ile müzakereleri başlatma kararı alması¹⁹³ AK Parti için hem iç hem de dış siyasette önemli bir başarı göstergesi olmuştur. TSK bu dönemde AB kuşkucu bir yaklaşım içine girmiş, özellikle Kıbrıs politikası üzerinden hükümete ciddi eleştiriler yöneltmiştir.¹⁹⁴

AK Parti döneminde TSK’nın açık bir şekilde siyasete müdahale etmesi 2007 Cumhurbaşkanlığı krizi ile yaşanmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in görev süresi dolunca AK Parti Cumhurbaşkanı adayı olarak Dışişleri Bakanı

¹⁸⁹ Müge Aknur, “Civil-Military Relations During the Ak Party Era: Major Developments and Challenges”, **İnsight Turkey**, Cilt.15, Sayı.4, (2013), s.132.

¹⁹⁰ Aydın ve Ereker, s.137.

¹⁹¹ Aydın ve Ereker, s.137.

¹⁹² Aydın ve Ereker, s.138.

¹⁹³ Ali Balci, **Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamaları**, 1. Basım, İstanbul:Alfa Yayınları, 2017, s.300

¹⁹⁴ Gencer Özcan, “The Changing Role Of Turkey’s Military İn Foreign Policy Making”, **UNISCI Discussion Papers**, No. 23, (Mayıs 2010), ss.23-45

Abdullah Gül'ü aday gösterince siyasette tartışmalar başlamış ve 27 Nisan 2007'de TSK yayınladığı bir mesajla hükümete uyarıda bulunmuş ve şu açıklamayı yapmıştır:

*Son günlerde, Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde öne çıkan sorun, laikliğin tartışılması konusuna odaklanmış durumdadır. Bu durum, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından endişe ile izlenmektedir. Unutulmamalıdır ki, Türk Silahlı Kuvvetleri bu tartışmalarda taraftır ve laikliğin kesin savunucusudur. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri yapılmakta olan tartışmaların ve olumsuz yöndeki yorumların kesin olarak karşısındadır, gerektiğinde tavrını ve davranışlarını açık ve net bir şekilde ortaya koyacaktır. Bundan kimsenin şüphesinin olmaması gerekir.*¹⁹⁵

Kendisini Türkiye Cumhuriyeti'nin ve laikliğin koruyucusu olarak gören TSK'nın bu açıklaması e- muhtıra olarak literatüre geçmiş ve TSK'nın siyasete müdahalesinin boyutunu da ortaya koymuştur. Fakat hükümet bu baskıya karşı erken seçime gitme kararı almış ve bu baskıyı bertaraf edebilmiştir. AK Parti seçimlerde yüzde 47 oranında yüksek bir oy almış ve kısa bir süre sonra Abdullah Gül 11. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Bu gelişme AK Parti'nin TSK'ya karşı elini güçlendirmiş ve TSK'nın etkisini kırmaya başlamıştır.

Son olarak “2010 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle, askeri mahkemelerin yargılama gücünün sınırlandırılması; askerin sivil otoritelerin onayı olmadan yurtiçi güvenlik operasyonları yapma hakkı elinden alınması”¹⁹⁶ gibi askerin kurumsal etkisini azaltan değişiklikler yapılmıştır.

TSK'nın dış politika alanındaki etkisinin azalmasını sağlayan en önemli unsurlardan biri de, TSK'nın dış politikaya müdahalesini meşrulaştıran ‘etrafı düşmanlarla çevrili’ ülke olma söyleminin AK Parti'nin yeni dış politika vizyonu ile kırılması olmuştur. Dolayısıyla güvenlik merkezli dış politikanın, yerini ‘komşularla sıfır sorun’ anlayışına bırakması ve ulusal güvenlik kavramının devlet söylemindeki üstünlüğünü yitirmeye başlaması ordunun dış politika yapımındaki zemini de yitirmesine neden olmuştur.¹⁹⁷

¹⁹⁵ Genelkurmay'dan çok sert açıklama,” Hürriyet, 29 Nisan 2007.

¹⁹⁶ Aknur, “Civil-Military Relations During the Ak Party Era: Major Developments and Challenges”, s.133

¹⁹⁷ Özcan, “The Changing Role Of Turkey's Military In Foreign Policy Making”.

BÖLÜM 3: TÜRKİYE’NİN KUZEY IRAK POLİTİKASI

Kuzey Irak bölgesi 1980’li yıllarda PKK’nın bölgeye yerleşmesi ile birlikte Türkiye için ciddi bir güvenlik tehdidi olmaya başlamıştır. Özellikle 1980’lerin ikinci yarısında PKK’nın bu bölgeden Türkiye’ye saldırılarını arttırması sonucu Türkiye bölgeye birçok kez sınır ötesi operasyonlar düzenlemiştir.¹⁹⁸ PKK’nın Kuzey Irak’a yerleşmesi hem İran, Suriye gibi bölge ülkelerinin desteğini almasını sağlamış hem de bölgede bir eğitim ve Türkiye’nin içlerine girip Türkiye’ye karşı saldırılar düzenleyerek geri çekilme alanı oluşturmasını sağlamıştır. Bu durum PKK’nın 1990’lara gelindiğinde daha da güçlenmesine ve Türkiye’ye saldırılarını arttırmasına neden olmuştur.¹⁹⁹ Bu gelişmeler Türkiye’nin bölge ülkeleri ile olan ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir. Türkiye, Irak, İran ve Suriye’yi birçok kez terörü desteklemekle suçlamıştır.

ABD’nin 2003 yılında Irak’ı işgal etmesi ile birlikte bölgedeki dengeler değişmiş, bölge ülkeleri için yeni güvenlik tehditleri ortaya çıkmıştır. Özellikle Türkiye, İran ve Suriye için en önemli tehdit Kuzey Irak’taki Kürt varlığı olmuştur. Zira ABD’nin Irak işgalinden sonra Kürtleri en yakın müttefik olarak görmesi ile birlikte bölgede bağımsız bir Kürt devleti kurulacağı endişesi ortaya çıkmıştır.²⁰⁰ İşgal ile birlikte Kuzey Irak’ta otoritenin Barzani liderliğinde Erbil’e geçmesi, Türkiye’nin bu bölgede PKK’nın güçleneceği endişelerini arttırmıştır. Türkiye, bu gelişmelere karşılık bir taraftan, başlattığı ‘Irak’a Komşu Ülkeler Girişimi’ gibi Irak’ın sorunlarının ele alındığı diplomatik girişimlerle ve bölge ülkeleri ile birlikte hareket ederek bu tehdidi bertaraf etmeye çalışmıştır. Türkiye, diğer taraftan Kuzey Irak’taki Türkmenleri Kürtlere karşı bir denge unsuru olarak gündeme getirmiştir.²⁰¹ Fakat bu politikanın yürütülebilir olmadığını anlayan dış politika yönetimi 2007 yılından itibaren hem Irak hem de Kürt Bölgesel Yönetimi (KBY) politikalarında değişime gitmeye başlamıştır.

3.1. Uluslararası Sistem

Soğuk savaşın bitmesi ile birlikte ABD’nin askeri, siyasi ve ekonomik olarak uluslararası arenada tek süper güç olarak kalması ABD için neredeyse dünyanın her

¹⁹⁸ Berkan Ögür, Ali Balcı ve Zana Baykal, “Kuzey Irak - Türkiye İlişkileri: PKK, Güvenlik ve İşbirliği”, **ORMER**, Rapor No: 1,(Ağustos 2014), s. 21-22.

¹⁹⁹ Ögür ve diğerleri, s. 22.

²⁰⁰ Özden Zeynep Oktav, “Çok Boyutlu Türk Dış Politikasına Bir Örnek: Türkiye- Irak- Bölgesel Kürt Yönetimi Arasında Gelişen İlişkiler ve Nedenleri”, **Ortadoğu Etütleri**, Cilt 1, Sayı 2, (Ocak 2010), s.56.

²⁰¹ Oktav, s.56.

bölgesinde etkinliğini arttırma fırsatı sunmuştur. ABD'den sonra sistemin en büyük güçleri olan Çin ve AB ekonomik büyümeye odaklanırken ABD özellikle Ortadoğu'da askeri yöntemler ile ekonomik ve siyasi üstünlüğünü yeniden şekillendirme stratejisine yönelmiştir.²⁰² ABD'nin soğuk savaş sonrasında Ortadoğu'ya yönelik ilk askeri eylemi, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi sonucunda öncülüğünü yaptığı koalisyon ile birlikte Irak'a yönelik olmuştur. Saddam'ın yenilmesini ve Kuveyt'ten çekilmesini sağlayan ABD, 1.Körfez savaşı sonrasında Ortadoğu'daki üstünlüğü pekiştirmiştir.

Bu savaşın ortaya çıkardığı en önemli sonuçlardan birisi de Saddam'ın katliamına maruz kalmış Kuzey Irak Kürtlerine verilen otonom bölge olmuştur. 1.Körfez Savaşı sonrasında BMGK tarafından Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgenin (36.Paralel'in Kuzeyi) güvenli bölge ilan edilmesi ile birlikte Kuzey Irak giderek uluslararası bir mesele haline gelmiştir. Bu tarihten itibaren askeri, hukuki, ekonomik ve siyasi kurumlarıyla birlikte özerklik alanını genişleten ve bir nevi *de facto* bir devlete dönüşen Kuzey Irak Kürt bölgesi ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesi ile birlikte farklı bir öneme sahip olmuştur. Savaş boyunca ABD'nin yanında yer alan KBY, ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiklerinden biri haline gelmiştir.

ABD'nin güvenlik şemsiyesi altında ve siyasi ve ekonomik desteği ile KBY hem Irak siyasetinde önemli bir pozisyona sahip oldu hem de bölgede ekonomik ve güvenlik alanında en istikrarlı bölgelerden birine dönüşmüştür. Saddam sonrası dönemde merkezi hükümet tarafından Kürtlere petrol-gaz sahalarını kullanması, bütçeden pay verilmesi gibi hakların verilmesi Kuzey Irak'ın jeopolitik öneminin artmasını sağlamıştır.

ABD'nin desteğini alan KBY, Irak'tan bağımsız olarak yurtdışına enerji ihraç etmeye başlamış, bu durum hem uluslararası hem de bölgesel güçlerin dikkatlerinin o bölgeye yönelmesini sağlamıştır. Kürt enerji piyasası, Çin şirketleri (Sinopec ve Addax Petroleum,) ve Norveç'in DNO, International ASA, İngiltere'nin Sterling Energy ve Heritage Oil-HGO ve Kanada'nın Western Oil Sands şirketleri tarafından kontrol edilmeye başlanmıştır.²⁰³ Sonraki dönemlerde Kuzey Irak enerji alanlarında var olmak

²⁰² George Friedman "Beyond the Post-Cold War World", Stratford, 2 Nisan 2013,

²⁰³ Eldar Kasayev, "Iraqi Kurdistan, and the Future of the Russian Gas Business", 10 Eylül 2010.

isteyen Lukoil gibi Rus şirketler Kürt bölgesinde enerji anlaşmalarıyla enerji ihracatında aktif rol almıştır.²⁰⁴

Özellikle sahip olduğu enerji kaynakları ile bölgesel konumunu güçlendiren ve büyük güçler ile enerji işbirliği içine giren KBY, bölgede etkinliği giderek artan en önemli bölgesel aktörlerden olan Türkiye'nin de ilgisini çekmiştir. Türkiye 2000'lerin ikinci yarısından itibaren Kuzey Irak'a yönelik politikasını değiştirmeye başlamış, uzun yıllar boyunca kendi güvenliğine tehdit olarak gördüğü KBY ile neredeyse her alanda yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır.

Öte taraftan yukarıda bahsedilen yapısal faktörlerin yanı sıra Türkiye'nin Kuzey Irak'ta varlık göstermeye başlamasındaki en önemli sistemik çıktılardan biri de ABD'nin Ortadoğu politikasındaki köklü değişiklik olmuştur. ABD, 2007'den sonra Irak politikasında değişime gitmiş ve yeni Ortadoğu politikasında Türkiye ile işbirliğini ön plana çıkarmıştır. Obama'nın Irak'tan askerlerini çekme stratejisi ve Irak'ta ABD'den sonra bölge barışı ve Irak'ın toprak bütünlüğünün sağlanması amacıyla başta İran ve Suriye olmak üzere bölge ülkeleriyle diyalog kurulması düşüncesi bölgesel istikrar ve güvenin nispeten korunmasını sağlamıştır.²⁰⁵ Böyle bir bölgesel zemin Türkiye'nin Kuzey Irak'ta varlık göstermeye başlamasına alan açmıştır.

Türkiye'nin, enerji alanında Rusya ve İran'a olan bağımlılığını azaltma, kendi enerji kaynaklarını çeşitlendirme ve bölgede enerji aktarımı merkezine dönüşme politikaları²⁰⁶ Türkiye'nin KBY ile yakınlaşmasını sağlayan başka bir faktör olmuştur. 2000'lerin başından itibaren Kürt Bölgesi'nde petrol sahalarına sahip Türk şirketi Genel Enerji, 2007 ve 2008'de Tawke ve Tak Tak alanlarında petrol üretimine başlamıştır. 25 Haziran 2009'da ise Kürt bölgesi Kerkük-Yumurtalık petrol hattına petrol vermeye başlamış ve böylece Kürt Bölgesi'nden çıkan petrol ilk kez Türkiye üzerinden dünya pazarlarına ulaşmıştır.²⁰⁷ Dönemin Başbakanı Erdoğan'ın Mart 2011'de Erbil ziyareti sırasında görüşülen ve sonrasında hızlı bir şekilde artan enerji işbirliği giderek ivme kazanmıştır.²⁰⁸ Mayıs 2012'de Türkiye ile KBY arasında imzalanan petrol ve gaz anlaşması KBY'nin Türkiye ile doğrudan yapmış olduğu ilk anlaşma olmuştur. Bu

²⁰⁴ The Kurdish Card in Contemporary Russian Policy In the Middle East, **Russian Perspectives On Islam**,

²⁰⁵ H. Tarık Oğuzlu, "Türkiye-ABD İlişkilerinde Obama Etkisi: Ortadoğu ve Irak", Orta Doğu Analiz, Ocak 2009 Cilt.1, Sayı. 1.

²⁰⁶ John Roberts, "Turkey as a Regional Energy Hub", **İnsight Turkey**, Cilt 12, No. 3, 2012, ss.39-48.

²⁰⁷ Ögür, Baykal ve Balcı, s.45.

²⁰⁸ Ögür ve diğerleri, s.52

anlaşma, Ağustos 2013'e kadar iki taraf arasında günde bir milyon varil petrol aktarımı yapacak olan boru hattı inşa edilmesi ve 2014 yılına kadar Basra'dan gelen mevcut Kerkük-Ceyhan boru hattının ham petrol sevkiyatının genişletilmesini içermiştir.²⁰⁹ KBY ile kurulan yakın ilişkiler Türkiye'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirmesine ve enerji odaklı stratejilerine katkı sağlamıştır. Aynı zamanda Kürt bölgesinin petrollerinin uluslararası pazarlara aktarılması ve pazarlanması için KBY'nin birincil ortağı konumuna gelen Türkiye, Kuzey Irak bölgesindeki nüfuzunu arttırmaya başlamıştır.²¹⁰

Atılan bu adımlarla birlikte Türkiye-KBY arasındaki ekonomi hacmi önemli ölçüde artmıştır. Irak'ın kuzeyinde 2009 ve 2013 yılları arasında Türk şirket sayısı yaklaşık 500'den 1.500'e yükselmiştir. KBY 2013 yılında Türkiye'nin en büyük üçüncü pazarı olurken²¹¹, 2016 yılında ikinci büyük pazarı konumuna yükselmiştir. Aynı zamanda Türkiye 8.56 milyar dolar ile Irak'a en fazla ihracat yapan ülke²¹² olurken, KBY'nin en büyük ekonomik partneri haline gelmiştir.²¹³

Öte yandan bölgesel rekabet ve Irak'ın mevcut siyasi pozisyonu Türkiye'nin Kuzey Irak'a yönelmesinde önemli bir değişken olmuştur. Türkiye'nin tarihi bölgesel rakibi olan İran'ın bölgedeki nüfuzunu Irak üzerinden artırması Türkiye'yi rahatsız etmiştir. ABD'nin 2003'te Irak'a yaptığı müdahale ile Saddam'ı devirip, Baas rejimini yıkması sonucu, İran, Irak'ta meydana gelen bu yapısal değişikliği ve yeni şartları kendi lehine çevirmiş ve Irak ile ilişkilerini 'stratejik' bir düzeye yükseltmiştir.²¹⁴ Irak'ta Ocak 2005'te yapılan Geçici Ulusal Meclis seçimlerinin ardından İbrahim Caferi başbakanlığında Şii ağırlıklı Irak Geçiş Hükümeti'nin kurulması ile birlikte Irak- İran ilişkilerinde farklı bir döneme girilmiştir. Bu tarihten itibaren Bağdat-Tahran arasında diplomatik ziyaretler artmış, iki ülke arasında birçok alanda işbirliğine yönelik adımlar atılmıştır. Mayıs 2006 yılında Başbakan olan Nuri Maliki döneminde iki ülke arasındaki işbirliği artarak devam etmiştir. Eylül 2006'da İran'a ilk resmi ziyaretini gerçekleştiren

²⁰⁹ Marianna Charountaki, "Turkish Foreign Policy and the Kurdistan Regional Government", **Perceptions**, Kış 2012, Cilt 17, Sayı. 4, s.194.

²¹⁰ Kadir Üstün, Lesley Dudden, "Turkey-KRG Relationship Mutual Interests, Geopolitical Challenges", **SETA Analysis**, No.31, (Eylül 2017), s.10.

²¹¹ Soner Çağatay ve diğerleri, "Turkey and the KRG: Signs of Booming Economic Ties (Infographic)", 25 Şubat 2015.

²¹² Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr

²¹³ Piotr Sosnowski, "Relations With Turkey As Determinant Of Iraqi Kurdistan Economic Security", **Securitologia** No.2, 2016, s.97.

²¹⁴ Bayram Sinkaya, "Irak ile İran Arasında Stratejik Ortaklığın Derinleşmesi", **ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi**, No.19, Aralık 2014, s.2.

Maliki, iktidarda olduğu hemen her yıl İran’a en az bir resmi ziyarette bulunmuştur.²¹⁵ İranlı yetkililer Irak’ın toprak bütünlüğü ve egemenliğinin korunması ile ülkede barış ve istikrarın sağlanmasının İran dış politikasının önceliği olduğu yönünde söylemleri tekrarlamışlardır. Celal Talabani’nin Haziran 2007’de Tahran’a yaptığı bir ziyaret sırasında, İran Ruhani Lideri Ali Hamaney, Irak hükümetinin güvenliği yeniden tesis edebilmesi için her türlü desteğe hazır olduklarını söylemesi, İran’ın Irak üzerindeki etkisini ortaya koyan önemli bir örnektir.²¹⁶

Irak merkezi yönetimi ile ilişkilerini arttırmak isteyen Türkiye, Irak merkezi hükümetinin İran’a olan yakınlığı, hatta İran’ın çıkarları doğrultusunda hareket etmesinden dolayı istediği sonuçları elde edememesi KBY politikasında değişime gitmesini zorunlu kılmıştır.

3.2. İç Faktörler

3.2.1. Lider ve Karar Vericiler Faktörü

Neoklasik realizme göre devletlerin dış politika davranışını belirleyen önemli ara değişkenlerden biri, devletin yönetim kademesinde yer alan liderlerin ve yöneticilerin dış politika algılarıdır. Fareed Zakariya’ya göre “uluslararası ilişkilerde birincil aktörler devletler değil devlet adamlarıdır ve önemli olan nesnel ölçütler değil onların iktidar değişimleri algılarıdır.”²¹⁷ Türkiye’nin Kuzey Irak politikasının değişmesindeki en önemli iç faktör 2002 yılında iktidara gelen AK Parti hükümetinin başta lider Erdoğan olmak üzere yönetim kadrosunun daha önceki yönetici elitlerden farklı dış politika yaklaşımları olmuştur.

Uzun süren bir koalisyon hükümetleri döneminden sonra tek başına iktidara gelen AK Parti, “1990’ların belli bir strateji üzerine oturmayan dış politikasına yeni bir vizyon, yeni bir yön, birtakım prensipler ve dış politika için yeni bir strateji kazandırmıştır.”²¹⁸

Kutlay’a göre, çerçevesi Ahmet Davutoğlu’nun yazdığı Stratejik Derinlik isimli eseri ile çerçevesi belirlenen, 2009’dan itibaren de bizzat Davutoğlu’nun Dışişleri Bakanı sıfatıyla icra etmeye başladığı ‘yeni Türk dış politikası’, son on yılda, Türkiye’nin

²¹⁵ Sinkaya, s.17.

²¹⁶ “İran ready to help Iraq establish security: Supreme Leader”, Payvand, 27 Haziran 2007,

²¹⁷ Zakaria, s.92

²¹⁸ Ahmet Sözen, “A Paradigm Shift in Turkish Foreign Policy: Transition and Challenges”, *Turkish Studies*, Cilt.11, Sayı.1, (Mart 2010), s.104.

birçok bölgesel sorunda ‘arabulucu’ ve yakın coğrafyasında ‘sorun çözen ülke olma’ iddiasının genel ifadesi haline gelmiştir.”²¹⁹ “AK Parti yönetiminin misyonu hem Davutoğlu’nun düşünceleri hem de partinin önde gelen liderlerinin yaklaşımlarından hareketle bir medeniyetsel tutum veya dış politika boyutu olarak Müslüman dünya ve Batı değerleri arasındaki mevcut sorunları çözmeye yönelikti. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ve partisinin önde gelenleri hem Müslüman ülkeler ile iyi ilişkiler geliştirmek hem de Avrupa Birliğine girme perspektifini savunmuşlardır.”²²⁰

Özellikle “komşularla sıfır sorun” ilkesi çerçevesinde komşularıyla ve bölge ülkeleriyle geliştirilen ilişkiler sayesinde, “Türkiye’nin etrafı sürekli düşmanlarla çevrilidir” anlayışından uzaklaşarak “bütün komşularıyla ilişkilerini iyi düzeye getiren bir ülke olma” üzerine kurulan bir yaklaşım benimsenmiştir. Merkez ülke olma iddiası taşıyan bu yeni dış politika yaklaşımı ile bölge içi sorunların, bölgenin kendi iç dinamikleriyle çözülmesi, bölgesel çatışmaların arabuluculuk ve ritmik diplomasi yöntemleriyle sonlandırılması, bölgesel istikrarın sağlanması ve Türkiye’nin, bölgesinde geliştireceği istikrar kuşağı ile bölgesel ve küresel ölçekte gerçekleşen enerji, ticaret ve insan hareketliliğinin merkezine taşınması amaçlanmıştır.”²²¹

Bu bağlamda AK Parti hükümeti KBY’yi bir tehdit unsuru ve dış düşman olmaktan çıkarıp ilişkilerin yeni bir sürece girmesi yönünde adımlar atmıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, bir açıklamasında; “Kuzey Irak’taki Kürtler de Türkmenler de bizim akrabamız. Hepsinin orada mutlu bir şekilde yaşamasını istiyoruz. Tek arzumuz kendi toplumuyla ve komşularıyla barışık, topraklarını terörist yatağı haline getirmeyen bir Irak”²²² olduğunu belirterek bu yaklaşımı ortaya koymuştur. Türkiye’nin KBY ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik ilk adım 24 Nisan 2008’de yapılan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısında Türkiye’nin Irak’taki tüm unsurlarla temas kurmasına” ilişkin kararın alınmasıyla olmuştur. Zira bu karar Iraklı Kürtler ile de görüşüleceğinin en önemli sinyali olmuştur.”²²³

²¹⁹ Mustafa Kutlay, Yeni Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası: Eleştirel Bir Yaklaşım, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt. 9, Sayı. 35 (Güz 2012), s. 102.

²²⁰ Ali Balcı, Nebi Miş, Turkey’s Role in the Alliance of Civilizations: A New Perspective in Turkish Foreign Policy?, **Turkish Studies**, Cilt.9, Sayı.3, (Eylül 2008), s.388.

²²¹ Balcı, “Dış Politikada Hesaplaşmak” s.258

²²² “Gül: Kürtler De Türkmenler De Bizim Akrabamız”, **Hürriyet**, 13 Ocak 2007,

²²³ Helin Sarı Ertem, “Kuzey Irak’tan ‘Irak Kürdistanı’na: Ankara-Erbil İlişkilerindeki Dönüşümün Siyasi ve Ekonomik Temelleri”, Özden Zeynep Oktav, Helin Sarı Ertem(ed.), **2000’li Yıllarda Türk Dış Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Krizleri** içinde, Ankara: Nobel, 2015, s.305.

Türkiye ile KBY arasındaki ilk üst düzey görüşme 1 Mayıs 2008’de KBY Başbakanı Neçirvan Barzani ile Ahmet Davutoğlu yönetimindeki Türk heyeti arasında yapılmıştır. Bu görüşme iki taraf arasında yeni bir sayfanın açılması anlamına gelmiştir.²²⁴ Bu tarihten itibaren iki ülke arasındaki ilişkiler gelişmeye devam etmiştir. Kasım 2009’da KBY’yi ziyaret eden Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Erbil’de Türkiye başkonsolosluğu açılacağını duyurmuş ve bölgesel yönetimin lideri Mesud Barzani ile ortak bir vizyonu paylaştıklarını, “bu vizyon çerçevesinde ortak güvenlik anlayışı, siyasi diyalog, ekonomik entegrasyon ile etnik ve dini grupların bir arada yaşamasının söz konusu olduğunu "Araplar, Türkler, Kürtler, Şiiler, Sunniler Orta Doğu'yu birlikte tekrar inşa edeceğini” belirtmiştir.²²⁵ Bu tarihten itibaren Türkiye’nin Bağdat ve Erbil ile ilişkileri hızla gelişmiştir. Özellikle güvenlik ve ekonomik ilişkilerde iki taraf arasında ciddi bir yakınlaşma olmuştur.

Başta dönemin Başbakanı Erdoğan olmak üzere, dış politika karar vericilerinin güvenlik algıları ve tehditleri bertaraf etme konusundaki farklı yaklaşımları bir diğer belirleyici unsurdur. Erdoğan ve dış politika ekibi, uzun yıllar boyunca Türkiye için en önemli güvenlik sorunlarından biri olan PKK ile mücadelede farklı bir strateji izlenmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Farklı Kürt gurupları ile diyalog kurarak ve onların da desteğini alarak PKK’nın tasfiye edilmesi amaçlanmıştır. Bu aktörlerden en önemlilerinden biri de Kuzey Irak’taki Kürt Bölgesel Yönetimi olmuştur. Uzun zaman KBY ile PKK sorunu üzerinden güvenlik eksenli bir ilişki kuran Türkiye, PKK’nın sadece askeri yöntemlerle tasfiye edilemeyeceğini, buna küresel ve bölgesel aktörleri dahil etmenin yanı sıra KBY ile ilişkilerini geliştirerek bu güvenlik tehdidinin zayıflatılmayı ve tasfiye etmeyi amaçlamıştır.

Türkiye’nin Kuzey Irak Kürt bölgesine yönelik politika değişiminde karar vericilerin Kemalist dış politika yaklaşımından farklı bir dış politika ve güvenlik algısına sahip olmaları neoklasik realist teorinin karar vericilerin dış politika davranışı üzerindeki etkisini vurgulayan varsayımlarına yerinde bir örnektir. Helin Sarı Ertem’e göre Türkiye’nin ‘düşman Kuzey Irak’tan, ‘dost (hatta kardeş) Irak Kürdistanı’na evrilen söylem ve eylemleri, Türk dış politikası karar vericilerinin algı değişikliğinin yanında

²²⁴ Türkmen, “Turkish-American Relations: A Challenging Transition”, s.125.

²²⁵ “Erbil’de Türk bayrağı dalgalanacak”, SABAH, 30.10.2009,

bu karar vericilerin Türkiye'nin ve bölgenin geleceğine yönelik tahayyüllerindeki farklılığı ortaya koymaktadır.²²⁶

3.2.2. İç Baskılar

AK Parti hükümetinin Kuzey Irak Kürt Bölgesine yönelik politika değişikliğine gitmesine en büyük tepki TSK'dan gelmiştir. Özellikle 2005 yılında yapılan Irak parlamento seçimlerinde Kürtlerin yüzde 26 oranında bir oy alması ve Irak'ta birçok kritik makama Kürtlerin gelmesi sonrasında TSK'dan hükümete yanlış politika izlediklerine hatta Irak'a yönelik bir politika üretilmediğine dair eleştiriler gelmiştir.²²⁷ Özellikle 2006'da Genelkurmay Başkanı olan Yaşar Büyükanıt, hükümete yönelik ciddi meydan okumalarda bulunmuşsa da hükümet Kuzey Irak politikasında değişikliğe gitmemiştir. 2007 yılında Başbakan Erdoğan'ın 'Iraklı Kürt liderlerle görüşebileceğini' söylemesinden sonra "bir asker olarak PKK'ya destek verenlerle görüşmem, ama siyasi olarak kim görüşürse görüşür, ona da bir diyeceğim yok" açıklamasında bulunmuştur.²²⁸ Haziran 2007'de TSK'nın sınır ötesi operasyonu ile ilgili ısrarlarına karşılık dönemin Başbakanı Erdoğan, 'Kuzey Irak'ta 500 tane terörist var. Türkiye'de dağlarda 5000 terörist var. Şimdi Türkiye'deki 5000 teröristle ilgili mücadele bitti mi? Yani bu halledildi mi, Kuzey Irak'taki 500 kişiyle uğraşma sefahatine gelinecek'²²⁹ açıklamasında bulunmuştur.

2007 yılının ikinci yarısında PKK'nın Türkiye yönelik saldırılarının artması ile Kuzey Irak'ta sınır ötesi harekât yürütmek için hükümet üzerindeki siyasi baskı daha da artmıştır.²³⁰ Dönemin Başbakanı Erdoğan'ın 5 Kasım 2007'de Amerika'ya yapmış olduğu ziyaret esnasında ABD ile PKK'ya karşı işbirliği yapma konusunda anlaşması sonrasında Kuzey Irak'a operasyon başlatılmıştır. TSK 16-23 Aralık 2007 tarihleri arasında ve 16 Ocak'ta Kuzey Irak'a yönelik hava operasyonları gerçekleştirmiştir ve daha sonra 21 Şubat 2008'de çok sayıda askerin katıldığı kapsamlı bir kara operasyonu

²²⁶ Helin Sarı Ertem, "Kuzey Irak'tan Irak Kürdistanı'na: Ankar- Erbil İlişkilerindeki Dönüşümün Siyasi ve Ekonomik Temelleri", Özden Z. Oktav, Helin S. Ertem(ed.), **2000'li Yıllarda Türk Dış Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Krizler**, 1. Baskı, Ankara: Nobel, 2015, s.295

²²⁷ 'Irak politikası değişebilir', Radikal, 24 Mart 2005.

²²⁸ PKK destekçisi Kürt liderlerle görüşmem, Hürriyet, 17 Şubat 2007.

²²⁹ Ali Balcı, İsmail Akdoğan, "Bağdat Ve Erbil Arasında Irak'ta Denge Siyaseti", Kemal İnat, Ali Aslan, Burhanettin Duran(ed.), **AK Parti'nin 15 Yılı: Dış Politika**, Ankara: SETA, ,2017, s.265-266.

²³⁰ Dış politikada muhalefet eleştirdi, AKP 'yola devam dedi' Hürriyet, 26 Haziran 2007.

düzenlemiştir.²³¹ Operasyon 29 Şubat 2008’de ciddi bir sonuç elde edilemeden sona ermiştir. ABD ve AB’nin operasyona karşı durmaları ve operasyonun istenilen sonuçları vermemesi TSK’nin dış politikadaki etkinliğini zayıflatan en önemli kırılma noktalarından biri olmuştur. Bundan sonra AK Parti hükümeti KBY ile ikili ilişkileri geliştirmede daha belirleyici adımlar atmıştır.

PKK ile askeri mücadele gerekçesi üzerinden hükümetin politikalarına yönelik ciddi bir baskı unsuru oluşturan TSK, hem istediği sonucu elde edememiş olması hem de AK Parti’nin kamuoyu desteğini arkasına alması, bundan sonraki süreçlerde dış politikada AK Parti’nin özerkliğini arttırmış ve iç siyasi ve askeri aktörlerin sınırlayıcı etkisini azaltmıştır.

²³¹ Balcı ve Akdoğan, s.266.

BÖLÜM 4. TÜRKİYE’NİN KUZHEY SURIYE POLİTİKASI

Türkiye’nin Suriye ile olan ilişkilerine bakıldığında, özellikle 1980’lerin başlarından 1990’ların sonuna kadar genel olarak Suriye’nin PKK’ya verdiği desteklerden dolayı güvenlik eksenli olmuştur. Türk karar vericiler, İran ile birlikte Suriye’yi sık sık PKK’ya destek vermekle suçlamışlardır. 1998 yılına gelindiğinde, bu sorun iki ülke arasında ciddi bir savaş riski oluşturmaya başlamıştı.²³² Fakat iki ülke arasındaki bu kriz Mısır ve İran’ın arabuluculukları ile 20 Ekim 1998 yılında imzalanan Adana Mutabakatı ile son bulmuştur. Bu mutabakatta, PKK lideri Öcalan’ın Suriye’den çıkarıldığı, Suriye ülke toprakları üzerinde PKK’nın askeri, ekonomik ve siyasal faaliyetlerinin hiçbirine izin verilmeyeceği ve örgüt propagandasına müsaade edilmeyeceği ve Suriye yönetimi PKK’nın “terörist bir örgüt” olduğunu kabul ettiği ifadelerine yer verilmiştir.²³³

Bu tarihten sonra iki ülke ilişkileri yumuşamaya başlamış, 2000’lerin hemen başında, Türkiye, Suriye ile olan ilişkilerini ‘güvenlik-dışılaştırarak’ güvenlik bürokrasinin tekeline almak suretiyle siyasi ve toplumsal düzleme çekmeyi başarmıştır.²³⁴ 2002 yılında AK Parti hükümeti ile birlikte Türkiye’nin Suriye ile olan güvenlik eksenli dış politikası yerini işbirliğine bırakmıştır. Bu yakınlaşma özellikle ekonomik ilişkilerinde önceki dönemlere oranla ciddi bir artış yaşanmasına neden olmuştur. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2002 yılında 772 milyon dolar iken bu rakam 2008 yılında yaklaşık %125 oranındaki ciddi bir artışla 1.754 milyon dolara yükselmiştir.²³⁵

Türkiye “çok boyutlu dış politika” ve “ritmik diplomasi” ilkeleri çerçevesinde Suriye ile İsrail arasındaki sorunların çözümü için de girişimlerde bulunmuştur. Suriye ile ilişkilerin bu derecede başarılı bir şekilde dönüşmesinde, ‘komşularla sıfır sorun’ politikasının başarılı olması, aynı zamanda Türkiye’nin Suriye’deki başarısı üzerinden bölgesel ölçekte uygulanabilecek bir projeye dönüşmüştür.²³⁶

Aralık 2010’da başlayan ve 2011’in hemen başında Suriye’ye de sıçrayan ‘Arap Baharı’ ile Türkiye’nin hem Suriye politikasında hem de Ortadoğu politikasında önemli bir dönüşüm olmuştur. Esad’ı reform yapmaya ikna edemeyen Türkiye, Esad yönetimine

²³² İnat, “Türkiye’nin Ortadoğu Politikaları”, s.209.

²³³ Özkan Gökcan, “Türkiye-Suriye İlişkilerinde Bir Kırılma Noktası: Ekim 1998 Krizi Veya Diğer Bir İfadeyle “İlan Edilmemiş Savaş”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1, (Nisan 2018), s.193.

²³⁴ Murat Yeşiltaş, “Suriye İç Savaşı Ve Türkiye: Dört Yıllık Muhasebesi”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 7, Sayı 66, s.12.

²³⁵ İnat, s.210.

²³⁶ Yeşiltaş, s.12.

karşı askeri, ekonomik, siyasi ve diplomatik yaptırım kararları alarak Esad yönetimi ile olan ilişkilerini tamamen kopartma yönünde adımlar atma mecburiyetinde kalmıştır.²³⁷ Bundan sonraki süreçte Türkiye Esad'a karşı savaşı Suriyeli muhaliflere destek vermiş ve Suriye rejiminin devrilmesi yönünde politikalar izlemiştir.²³⁸ Dolayısıyla artık hem Suriye rejimi hem de Suriye iç savaşının yansımaları Türkiye'nin ulusal güvenliği için ciddi tehdit oluşturmaya başlamıştır. Türkiye, Esad'ın vahşeti ve zulmünden kaçan sığınmacıların girişini, Türk jetinin düşürülmesini, sık sık sınır ihlallerini ve havan bombardımanını ve Reyhanlı'daki terör saldırılarını Esad rejiminin eylemleri olarak görmüştür.²³⁹ Fakat Türkiye'nin ulusal güvenliğine en büyük tehdit olarak gördüğü, Kuzey Suriye'de PKK'nın Suriye kolu olan PYD'nin birçok yeri kontrolüne alması olmuştur. Bu süreçle birlikte Türkiye'nin Suriye politikası başka bir aşamaya geçmiştir.

4.1. Uluslararası Düzey

2010 yılında Tunus'ta başlayan Arap isyanları, Mısır ve Libya'ya sığraması sonrasında ABD ve NATO'nun fiili müdahaleleri ile uluslararası bir meseleye dönüşmüştür. Fransa öncülüğünde NATO'nun Libya'ya girmesi ve Kaddafi'yi devirmesi, ABD'nin Mısır'da devrim sonrasında iktidara gelen Mursi'ye yapılan askeri darbeyi sahiplenmesi ve darbeci Sisi'yi desteklemesi Arap isyanlarının ABD ve bazı AB ülkelerinin müdahil olduğu bir mesele olarak görülmesine neden olmuştur. Fakat 2011'de patlak veren Suriye iç savaşı başka bir güç mücadelesi alanına dönüşmüş, küresel ve bölgesel güçlerin mücadele ettiği bir alan olmuştur. Bir tarafta rejimin başındaki Esad'ın gitmesini isteyen ABD, İngiltere, Fransa, Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar, diğer tarafta Esad'ın kalmasını kendi ulusal çıkarları için hayati olarak gören Rusya, İran, Irak ve kısmen Çin'in yer aldığı bir güç mücadelesi yaşanmaya başlamıştır.

Irak'tan çekilmeye başlamasıyla bölgedeki etkinliği azalmaya başlayan ABD, İngiltere, Fransa, Almanya ve Türkiye ile birlikte Suriye'deki insan hakları ihlallerini ve kitlesel katliamları öne sürerek BM şemsiyesinde bir askeri müdahaleyi sık sık gündeme getirdiyse de Rusya ve Çin karşı çıkmışlardır.²⁴⁰ BMGK'de müdahale kararı tasarıları gündeme geldiğinde Çin ve Rusya veto kartını devreye sokmuşlardır. ABD'nin

²³⁷ Türkiye'den Suriye'ye yeni yaptırımlar, Hürriyet, 30 Kasım 2011.

²³⁸ Suriyeli muhalifler birleşti, Aljazeera Turk, 3 Ekim 2011.

²³⁹ Cenap Çakmak, "Turkish-Syrian Relations in The Wake of The Syrian Conflict: Back to Securitization? *Cambridge Review of International Affairs*, Cilt. 29, Sayı. 2, (2016), s.703.

²⁴⁰ Celalettin Yavuz, Serdar Erdurmaz, "Arap Baharı ve Türkiye: Orta Doğu'da Kırılan Fay Hatları", Ankara: Berikan, 2012, s.216.

Suriye’de beklenen etkiyi gösterememesi ve Rusya ve İran’ın daha fazla etkili olmaya başlaması ABD’nin Ortadoğu’da hatta küresel ölçekte tek süper güç olma konumunu yitirdiği, çok kutuplu bir güç dengesinin oluşmaya başladığı yorumlarına neden olmuştur. Nitekim Esad yanlısı cephenin engellerini aşamayan ABD, Suriye’de Esad’ın tamamen gitmesi yerine ‘gücü azaltılmış Esad’ formülünü gündeme getirmeye başlamıştır.²⁴¹.

Çalışmanın önceki bölümlerinde de belirtildiği üzere birçok araştırmacıya göre Arap isyanlarının başlaması Ortadoğu’da güç dengelerini etkilemeye başlamış, Suriye iç savaşı ile birlikte bölgesel sistemde önemli değişimler meydana gelmiştir. 2000’lerin başlarından itibaren yumuşak güç unsurları ile yapıcı bir dış politika izleyen Türkiye, Suriye iç savaşı ile birlikte dış politikada sert güç unsurlarını içeren, güvenlik eksenli bir yaklaşım içine girmiştir.

Suriye krizi başladığında Esad’ın devrilmesi üzerine politikasını kuran Türkiye ilk etapta ABD ve NATO ile hareket etmek istemiş ve bu yönde birçok girişimde bulunmuştur. Fakat ABD ve Batılı devletlerden istediği desteği alamayan Türkiye, Esad karşıtı tarafta neredeyse tek başına kalmıştır. Savaştan kaçan milyonlarca mültecinin Türkiye’ye sığınması, Suriye’nin Kuzeyinde, Türkiye sınırında PKK bağlantılı YPG’nin yapılanmaya başlaması ve DAESH terör örgütünün ortaya çıkması Türkiye’nin güvenliğine ve egemenliğine yönelik çok ciddi bir tehdit alanı oluşturmuştur. Türkiye bu süreçte de uçuşa yasak bölge ilan edilmesi ve insani koridor açılması yönünde birçok kez talepte bulunmuşsa da istediği sonucu alamamıştır. Türkiye, sınırındaki iç savaşın içine sıçraması ile birlikte 2014 yılında Esad’ın devrilmesinden ziyade kendi sınır güvenliğine odaklanmaya başlamıştır.

YPG’nin Kuzey Suriye’de ön plana çıkması ve ABD ve bazı Avrupa devletlerinin desteğini alması Türkiye’yi ciddi derecede endişelendirmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu gelişmelerle ilgili şunları söylemiştir:

PKK’nın etkili olduğu PYD’nin, alan hakimiyeti kurarak silahlı unsurları vasıtasıyla bölgede otonom veya özerk bir yapı kurmaya yeltenmesi, başlı başına bir sorundur. PKK, Suriye’nin kuzey sınır bölgesini Türkiye ile mücadelesinde bir

²⁴¹ Barış Doster, “Arap Baharı Üzerinden Avrasya-Atlantik Rekabetini Yorumlamak”, Atilla Sandıklı, Erdem Kaya(ed.), *Ortadoğu’da Değişim ve Türkiye*, İstanbul: BİLGESAM, 2014, s.171.

*üs olarak görüyor. PYD'nin bölgeyi PKK üssüne çevirmesi, Türkiye açısından öncelikli güvenlik tehdidi oluşturur ve Türkiye'nin meşru savunma hakkını, değil PYD hiçbir güç engelleyemez.*²⁴²

Davutoğlu'nun yaptığı açıklama ile Kuzey Suriye'de PKK'nın yapılanmasının Türkiye'nin ulusal güvenliği için nasıl bir tehdit oluşturduğunu da ortaya koymuştur. Aynı zamanda dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan benzer bir açıklama yaparak şu ifadeleri kullanmıştır:

*Özellikle de Afrin'e kadar bölge... Kobani bölgesi falan tabii buralar hassas fakat Türkiye olarak bizim PKK terör örgütüyle PYD'nin oradaki işbirliğine tabii ki sıcak bakmamız mümkün değil. Buradaki yapılanma, oradaki Kürtlerin bir yapılanması olarak değerlendirilemez. PKK terör örgütüyle PYD'nin bir yapılanmasıdır ki bu tabii hassas dengelerimiz arasında yer alacaktır ve şu anda da yer almaktadır. Bunun değerlendirmesini yapmak durumundayız. Burada kalkıp da bu oluşuma 'eyvallah' edecek halimiz yok.*²⁴³

Çatışmanın ilk dönemlerinde Ankara, Barzani'ye bağlı aktörlerden oluşan Kürt Ulusal Konseyi'nin (KUK) Suriyeli Kürtlerin ana temsilcisi veya en azından PYD' ye karşı bir güç olmasını sağlamaya çalışmış fakat rejim ve devlet dışı aktörler arasındaki sürekli değişen güç dengesi, devlet dışı aktörler arasında ve cihatçı aktörlerin artan egemenliği Türkiye'nin istediği sonucu elde etmesini engellemiştir.²⁴⁴ Suriye kısa sürede birçok farklı askeri ve siyasi yapılanma arasında parçalanmış ve sınırlar sürekli olarak değişmeye başlamıştır. Bir taraftan rejim ve onun müttefikleri, diğer taraftan rejime karşı savaşan Özgür Suriye Ordusu (ÖSO), DAESH, diğer cihadist örgütler ve PYD arasında devamlı bir şekilde toprak geçişkenlikleri yaşanmıştır.²⁴⁵ Suriye iç savaşı gün geçtikçe içinden çıkılmaz bir hal almıştır.

2013 yılının ikinci yarısından itibaren kontrol ettiği toprakları genişletmeye başlayan YPG, 12 Kasım 2013'te Kobani, Afrin ve Cezire kentlerinde kanton adı verdikleri otonom bölge ilan etmiş, sonrasında ele geçirdiği topraklarda hızlı bir şekilde

²⁴² Davutoğlu: 'Kuzey Suriye'de Terörist Yapıya İzin Vermeyiz' VOA, 27 Temmuz 2012,

²⁴³ "Erdoğan: Terör işbirliğine izin vermeyiz", Posta, 25 Temmuz 2012.

²⁴⁴ Aslı S. Okyay, "Turkey's Post-2011 Approach To Its Syrian Border And Its Implications For Domestic Politics", **International Affairs**, Cilt. 93, Sayı. 4, (2017), s. 835.

²⁴⁵ Leila Vignal, "The Changing Borders And Borderlands Of Syria In A Time Of Conflict", **International Affairs**, Cilt 93, Sayı 4, 2017, s.810.

kurumsallaşmaya gitmiş, bir nevi bir yarı devlet görüntüsü çizmiştir. Bu kantonların her birinde kendi yasama, yürütme ve yargı sistemi oluşturulmuş ve asayiş birimleri kurulmuştur.²⁴⁶ Kuzey Suriye’de kurulan yeni yapı yönetim biçimi olarak PKK lideri Abdullah Öcalan’ın ‘demokratik konfederalizm’ veya ‘demokratik özerklik’ politik teorisine dayanarak inşa edilmiştir. Bu teori ulus devletin ve kapitalizmin başarısız olduğunu söylemekte ve yerel yönetim sistemini savunmaktadır.²⁴⁷ Dolayısıyla hem böyle bir modelin Türkiye sınırında uygulanmak istenmesi, hem de Türkiye’deki Kürt milliyetçiliğini etkilemesi açısından ciddi bir güvenlik tehdidi oluşturmuştur.

Türkiye güvenliğine tehdit oluşturan başka bir gelişme ise 2013 yılından itibaren Irak ve Suriye topraklarına yayılan radikal cihadist örgüt DAESH’in beklenmedik yükselişi olmuştur. Irak’ta kurulan ve başta Irak’ın en büyük kentlerinden olan Musul olmak üzere birçok bölgeyi ele geçiren DAESH²⁴⁸, 2014 yılı başlarında Suriye’de de etkili olmaya başlamıştır. DAESH’in Irak ve Suriye’deki saldırıları, özellikle Musul ve Rakka gibi kentleri ele geçirmesiyle beraber, giderek hem Türkiye için hem de küresel anlamda bir tehdit haline geldi.²⁴⁹ 2014 yılında Suriye savaşının bölgeselleşerek farklı silahlı grupları içine çekmesi sonrasında ise Türkiye’nin sınır güvenliğini devlet dışı silahlı aktörler tehdit etmeye başlamıştır.²⁵⁰

2014 yılında başta Rakka olmak üzere, Haseke, Halep’in bir kısmı ve Kürt bölgelerine uzanan bölgenin DAESH’ in eline geçmesi, YPG ile çatışmaların başlamasına neden oldu.²⁵¹ DAESH’ in YPG’ nin kontrol ettiği ve üç kantonundan biri olarak ilan ettiği Kobani’ye saldırması YPG’nin uluslararası güçlerin desteğini almasının önünü açtı. DAESH’ in Eylül 2014’te Kobani’ yi kuşatması ile birlikte YPG uluslararası camiadan destek istedi.²⁵² Bu gelişme uluslararası kamuoyunda çok yankı görmüş, Ekim ayında

²⁴⁶ Can Acun, Bünyamin Keskin, “The PKK’s Branch In Northern Syria PYD-YPG”, **SETA Report**, (2017)

²⁴⁷ Cengiz Güneş, Robert Lowe, “The Impact of the Syrian War on Kurdish Politics Across the Middle East”, **Chatham House**, (Temmuz 2015), s.5.

²⁴⁸ “İŞİD Musul’u ele geçirdi”, Al Jazeera, 10 Haziran 2014.

²⁴⁹ Murat Yeşiltaş, Rıfat Öncel ve Bilgehan Öztürk, “Turkey’s Fight Against DAESH”, **SETA Analysis**, No 23, (Kasım 2016)

²⁵⁰ Murat Yeşiltaş, “Neighboring a Civil War: Turkey’s Border Security With Syria”, **SETA Analysis**, No.17, (Ekim 2015).

²⁵¹ Can Acun ve Hüseyin Öner, “ İŞİD – PYD Çatışmasının Sıcak Cephesi: Ayn El-Arab (Kobani)“, **SETA Perspektif**, Sayı.77,(Ekim 2014)

²⁵² “Syrian Kurds plea for help defending Kobani from Isis advance”, The Guardian, 3 Ekim 2014

ABD, DAESH' e karşı YPG' ye askeri destek vermiş hem de hava saldırıları ile DAESH' in mevzilerini bombalamıştır.²⁵³

ABD ve Avrupalı devletler, DAESH'in Kobani saldırısından sonra YPG ile işbirliği içine girmeye başlamışlardır. Bundan sonra YPG, Türkiye için uluslararası bir sorun haline gelmeye başlamıştır. Obama yönetimi 2015'te DAESH'e karşı YPG ile anlaşmış ve bu işbirliğini birçok kez deklare etmiştir.²⁵⁴ ABD, Ekim 2015'te elli kişilik bir özel hareket gücünü, Kuzey Suriye'ye göndermiş ve buradaki varlığını daha da güçlendirmiştir. ABD'ye göre bu birlikler, Türkiye'nin Suriye sınırını güvence altına almak ve yerel güçlerin Suriye'deki İslam Devletinin başkenti olarak ilan ettiği Rakka'yı ele geçirmelerini sağlamakla görevlendirilmiştir.²⁵⁵ ABD, Türkiye'nin tepkisini azaltmaya yönelik, bölgedeki YPG' nin de içinde olduğu ve Arapları ve diğer unsurları da içine alan Suriye Demokratik Güçleri (SDF) adı altında başka bir örgüt kurdu.²⁵⁶ Bundan sonra yapılan operasyonlarda YPG' nin kontrolünde olan SDF örgütünün ismi kullanıldı. Kasım 2015'e gelindiğinde ABD, Türkiye'nin itirazlarına rağmen SDF ile DAESH' in sözde başkenti ve DAESH' in kalesi olan Rakka' ya girme planları yapmaktaydı.²⁵⁷

ABD, YPG' ye hava operasyonları ve askeri eğitim ve lojistik desteği ile DAESH'le mücadele yürütürken, Türkiye bu mücadelenin daha kapsamlı ve planlı olması gerektiğini, DAESH'le sahada mücadele edebilecek Suriyeli muhaliflerin desteklenmesini, Esad rejiminin de hedef alınması gerektiğini savunmuştur.²⁵⁸ Kasım 2015'te Türkiye sınırının yüzde 90'ı DAESH ve YPG kontrolüne girmiştir. Sadece yüzde 10'luk kısmı Türkiye destekli muhalif güçlerin eline geçmiştir.²⁵⁹ Türkiye birçok kez ABD'ye ve diğer koalisyon ülkelerine 'kurtarılmış bölge' önerisinde bulunmuştur. Fakat bu öneriler bir türlü karşılık bulamamıştır. ABD'nin Türkiye'ye rağmen SDF ile işbirliği kurması ve her türlü askeri desteği vermesi Türkiye'nin Suriye'deki çıkarlarını olumsuz etkiledi ve hareket alanını sınırlandırdı.

²⁵³ Kobane: US drops arms and aid to Kurds battling IS, BBC, 20 Ekim 2014.

²⁵⁴ Hasan Yücel, "Hukuki Açıdan ABD'nin PKK/YPG'ye Silah Yardımı", **SETA Perspektif**, Sayı.186,(Şubat 2018), s.2.

²⁵⁵ "Syria: Obama authorizes boots on ground to fight ISIS", CNN, 30 Ekim 2015.

²⁵⁶ Aaron Stein, "Reconciling U.S.-Turkish Interests in Northern Syria", *The Council on Foreign Relations*, Şubat 2017.

²⁵⁷ "New U.S.-Backed Alliance to Counter ISIS in Syria Falsters", The New York Times, 2 Kasım 2015.

²⁵⁸ Can Acun, "Türkiye'nin Suriye Politikası 2015", Burhanettin Duran ve Kemal İnat(Ed.), **Türk Dış Politikası Yılı 2015**, İstanbul: SETA, 2016, s.186.

²⁵⁹ Oytun Orhan, "Safe Zone In Northern Syria And Turkey", **ORSAM Review Of Regional Affairs**, No.33, (Kasım 2015), s.5.

Özetlemek gerekirse, Türkiye'nin 'komşularla sıfır sorun politikası' Suriye iç savaşının başlaması ile Türkiye'nin, Suriye ordusunun bastırmak istediği muhalif güçlerin yanında yer almasıyla önemli bir meydan okuma ile karşı karşıya kalmıştır.²⁶⁰ Rusya ve İran'ın desteklediği Esad yönetimi Suriye'de varlığını korumuş ve savaşın etkili tarafı olmayı sürdürebilmiştir. Diğer taraftan PKK bağlantılı YPG'nin Türkiye'nin Suriye sınırının önemli bir bölümünü rejimle çatışmadan ele geçirmesi ve buralarda kendi yönetimini inşa etmeye başlaması ve Türkiye'de Kürt milliyetçiliğini tetikleme potansiyeline sahip olması Türkiye için hem sınır güvenliği hem de toprak bütünlüğüne tehdit oluşturmuştur. Türk karar alıcılar birçok kez böyle bir yapılanmaya izin verilmeyeceğini, gerekirse müdahale edileceğini söylemişlerdir.²⁶¹

4.2. İç Faktörler

Dış davranışının günün sonunda sistemik faktörler tarafından belirlendiği yukardan-aşağıya (*top-down*) bir devlet kavramlaştırması yapan neoklasik realizm, devleti, bir ulusal güvenlik yönetimi, hükümetin başından ve dış güvenlik politika yapımı ile donatılmış çalışanlardan oluştuğunu belirtir. Uluslararası sistem ile devletin birleştiği noktada duran bu dış politika yönetimi, devletin askeri-siyasi araçlarından sistemik baskıları ve ulusal çıkarları en iyi şekilde algılayan her türlü bilgiye ulaşabilme ayrıcalığına sahiptir. Fakat bu yönetim her ne kadar toplumdan nispeten özerk olsa da siyasi aranjmanlar sık sık onları iç aktörler (siyasi partiler, ekonomik çevreler, ordu ya da bir bütün olarak halk) ile pazarlık yapmaya zorlar.²⁶²

Diğer taraftan neoklasik realist teorinin önemli savunucularından olan Steven Lobell'a göre, başka bir devletin bir güç bileşeninde meydana gelen bir değişiklik dış-güvenlik politikasında bir koalisyonu (dış politika yönetimi ile toplumsal aktörler arasında) kolaylaştırıyorsa dış politika yönetimi uluslararası tehditleri tanımlamada daha rahat olacaktır. Eğer bir koalisyon oluşmuyorsa tehdit değerlendirmesi konusunda herhangi bir anlaşma olmadığı için dış politika yönetimi kısıtlanacaktır.²⁶³

²⁶⁰ Özlem Demirtas-Bagdonas, "Reading Turkey's Foreign Policy on Syria: The AKP's Construction of a Great Power Identity and the Politics of Grandeur", **Turkish Studies**, Cilt.15, Sayı.1, (Mart 2014), s.141.

²⁶¹ "Erdoğan: Terör işbirliğine izin vermeyiz", NTV, 25 Temmuz 2012.

²⁶² Lobbel ve diğerleri, s.25.

²⁶³ Steven E. Lobell, "Threat Assessment, the State, and Foreign Policy: A Neoclassical Model", Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman ve Jeffrey Taliaferro (ed.), **Neoclassical Realism, The State, And Foreign Policy**, New York: Cambridge University Press, 2009, s.57.

Türkiye'nin Suriye iç savaşına yönelik politikası genelinde Kuzey Suriye'de oluşan Kürt yapılanmasına karşı tutumu incelendiğinde sadece sistemik faktörlere bakmak analizi eksik bırakacaktır. Zira olaylar patlak verdiği dönemde Türkiye'nin iç dinamiklerine bakmak dış politika davranışını açıklamada tamamlayıcı rol oynayacaktır.

Daha önce de bahsedildiği gibi Türkiye'nin Suriye iç savaşına yönelik yaklaşımı PKK'nın Suriye kolu YPG'nin Suriye'nin kuzeyindeki birçok bölgeyi kontrol etmeye başlaması ile başka bir aşamaya geçmiştir. Türkiye'nin bu gelişmeye yönelik refleksini anlayabilmek için Türkiye'nin o dönemdeki iç siyasi yapısına bakmak faydalı olacaktır.

Cumhuriyet kurulduğundan beri Türkiye'nin en büyük iç meselesi olan 'Kürt sorunu' 1990'lara gelindiğinde çok daha büyük bir güvenlik sorunu haline dönüşmüş, Türkiye'nin iç siyasi yapısını etkileyen, hatta aktörlerin değişmesine, diğer taraftan birçok uluslararası aktörün bu çatışmaya dahil olmasına neden olmuştur. Sonuç olarak Kürt sorunu uluslararası hale gelmiş ve Türkiye'nin dış politikasının önemli bir bölümünü domine etmeye başlamıştır.²⁶⁴

2002 yılında iktidara gelen AK Parti, demokratikleşmeye yönelik çok önemli reformlar yapmıştır. AK Parti döneminde dış politika yönetimi tarafından Türkiye'nin güvenliğinin özgürlüklerin hem içerde hem de dışarıda genişletilmesi ile mümkün olabileceğini ileri süren bir dış politika ile mümkün olabileceği düşüncesi savunulmuştur.²⁶⁵ AK Parti dönemi Türk dış politikası mimarı olarak görülen Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik* adlı kitabında; Kürt sorununun Türkiye için küresel dengelerin merkezinde olduğunu ve Türkiye'yi dış politika, bölgesel stratejik planlama ve yerel sosyo-kültürel ve sosyo-politik entegrasyon konularında etkilediğini söylemektedir.²⁶⁶ Bu anlamda Türkiye'nin önünde duran en önemli mesele olan Kürt sorununun çözülmesi gerektiği düşüncesi ile ilk defa 2009 yılında ilk olarak Kürt açılımı olarak başlamıştır. İleriki yıllarda farklı yöntemlerle ve farklı isimlendirmeler ile yürütülen süreç, Suriye iç savaşının başlaması ile çok ciddi bir meydan okuma ile karşı karşıya kalmıştır.

²⁶⁴ Kemal Kirişçi, "The Kurdish Question and Turkish Foreign Policy", Lenore G. Martin and Dimitris Keridis, **The Future of Turkish Foreign Policy**, Cambridge: MIT Press, 2004, s.273.

²⁶⁵ Yeşiltaş ve Balcı, s.11.

²⁶⁶ Davutoğlu, s.442

Suriye iç savaşının Türkiye için en önemli çıktısı PKK bağlantılı YPG'nin Suriye'nin kuzeyindeki birçok bölgeyi kontrol altına alması oldu. YPG, 19 Temmuz 2012 tarihinden itibaren Suriye'nin kuzeyini kontrol etmesi sonrasında hem Türkiye sınırında böyle bir yönetim sisteminin uygulanmak istenmesi hem de bu yapının Türkiye'deki Kürt milliyetçiliğini etkilemesi, Türkiye açısından ciddi bir güvenlik tehdidi oluşturdu.

Özellikle DAESH'in Kobani'ye saldırması sonrasında ABD ve bazı Avrupalı devletlerin YPG'ye destek vermesi ve hatta müttefiklik derecesine kadar yakın ilişkiler ve işbirliği içine girmesi ile birlikte YPG'nin Suriye iç savaşı bağlamında uluslararası alanda da hareket alanını genişletti. PKK bağlantılı YPG'nin Suriye'de giderek güçlenmesi PKK'nın jeopolitik hedeflerinin yükselmesine neden oldu. Kobani'de DAESH ile girdiği çatışmalardan, siyasi ve askeri taktik tecrübeleri edinen PKK, bölgesel ve uluslararası konjonktürün buna hazır olduğu düşüncesi ile aynı stratejiyi Türkiye'ye taşımak istemiştir.

Özellikle, Kobani olayları sırasında Türkiye'nin sınırlarını kapalı tuttuğunu ve oradaki halka yardım edilmesine izin verilmediği gerekçesi ile PKK'nın şehir yapılanması olan KCK ve HDP'nin çağrısı ile 40'a yakın ilde birçok insanın sokaklara döküldüğü ve 30'dan fazla insanın öldüğü 6-7 Ekim olayları²⁶⁷ PKK'ya sivil halkı istediğimiz zaman harekete geçirebileceği düşüncesi yaratmıştır. PKK, bundan sonraki süreçte bu stratejisini daha hızlı bir şekilde uygulamaya koymaya başlamıştır. Doğu ve Güneydoğu illerinde bir taraftan mahkemeler kurarak, halkı vergilere bağlayarak vs. egemen güç olduğu algısını oluştururken diğer taraftan bir iç isyan çıkarma hedefiyle şehirlere silah depolamıştır. Yeşiltaş'a göre PKK bu strateji ile amaçladığı hedeflerden bazıları şunlardı;

*...Toplumsallaşmasını sağlayarak örgüt ile halk arasındaki bağlantıyı muğlaklaştırmak ve çatışmaların dağınık bir hal almasını sağlayarak toplumu “halk direnişi” fikrine sürüklemek, ... Başta mahkeme, kimlik kontrolü, hendek kazmak suretiyle devletimsi bir yapının oluşmasını sağlayarak bir egemenlik pratiğini konsolide ederek halk nezdinde normalleştirmek.*²⁶⁸

²⁶⁷ Yunus Akbaba, “‘6-7 Ekim Olayları’ ve Çözüm Süreci”, **SETA Perspektif**, Sayı 78, Ekim 2014, s.1.

²⁶⁸ Murat Yeşiltaş, “PKK Terörünün Yeni Dinamikleri: Radikalleşme Ve Şehir Çatışması”, **SETA Analiz**, Sayı.157, Nisan 2016, s.8.

PKK'nın Suriye'nin kuzeyinde yapılanmasının güvenliğine ve egemenlik alanına tehdit oluşturacağını düşünen Türk karar vericiler ilk etapta YPG'nin Esad karşıtı muhalif bloğa entegre olmasını, daha sonra Barzani kartını kullanarak güç dağılımı yapıp YPG'nin Kürt bölgelerinde tek aktör olmasını engellemek istemiştir. Fakat YPG/PYD'nin Esad karşıtı ittifaka katılmaması ve diğer Kürt partilerini elimine ederek en güçlü siyasi ve askeri aktör olarak bölgeyi kontrol etmeye başlaması Türkiye'nin güvenlik kaygılarını daha da arttırmıştır. Yukarıda bahsedildiği üzere, Suriye iç savaşını Türkiye'ye taşıma girişimleri sonrasında Türkiye güvenlik politikalarını devreye sokmuş, PKK ve bağlantılarına karşı askeri yöntemler kullanmaya başlamıştır.

Dolayısıyla, Kürt meselesi bağlamında PKK ve Kürt milliyetçiliği, Türkiye'nin uluslararası güçlerin ve bölgesel aktörlerin güç rekabeti alanına dönüşen Suriye krizine yönelik dış politikasını dönüştüren en önemli ara değişken olmuştur.

SONUÇ

Bu tezdeki sonuçlara, neoklasik realist teori kullanılarak ulaşıldı. NKR'e göre devletlerin dış politika davranışlarını belirleyen temel faktör, anarşik uluslararası sistemdeki konumunu ve sahip olduğu göreceli güçtür. Neorealizmle uyuşan bu özelliğinin yanı sıra NKR, devletlerin davranışlarını anlamak için iç faktörlere de bakılması gerektiğini savunur. İç faktörler, bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken arasında bir arabulucu ya da bağlantı kayışı işlevi görmektedir. Yani, uluslararası sistemdeki çıktılar (bağımsız değişken) devletlerin iç faktörlerinden- lider algısı, askeri ve siyasi kurumlar, baskı grupları vs. (ara değişkenler)- süzülerek dış politika eylemine(bağımlı değişken) dönüşür.

Bu varsayımlardan hareketle çalışmanın ele aldığı dönem aralığında uluslararası sistemin yapısı incelenmiş ve Türkiye'nin sistem içindeki konumu ve sistemin dış politika üzerindeki etkisi araştırılmıştır. 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin Afganistan ve Irak işgalleri, bir taraftan bölgesel güç dengelerinin yeniden kurulmasına, diğer taraftan Çin ve Rusya'nın ABD'nin hareket alanını kısıtlayan dengeleyici girişimleri ile uluslararası sistemin çok kutuplu bir yapıya dönüşmeye başlamasına neden olmuştur. ABD'nin bölgeye gelmesi ile birlikte göreceli bölgesel istikrar Türkiye'nin Ortadoğu başta olmak üzere dış çevresi ile olan ilişkilerini yapılandırmada manevra alanı yaratmıştır. Bölgede oyun kurucu bir üst otoritenin varlığı bölge güçleri arasındaki tehdit algılamalarını, güvenlik ikilemlerini azaltmıştır. Böyle bir bölgesel ve uluslararası sistemde Türkiye, göreceli güç kapasitesini arttırabilmiş (bölgesel sorunların çözümüne yönelik etkili girişimleri, uluslararası ve bölgesel örgütlerde olan etkinliğinin artması, bölge ülkeleri ile olan ekonomik bağımlılıklarının artması vs.) ve hızlı bir şekilde etkili bir bölgesel aktör haline gelmiştir. Uluslararası sistemin Türkiye için fırsatlar oluşturduğu yapısı ve Türkiye'nin sistemdeki konumunun güçlenmesi, Kuzey Irak ile olan ilişkilerinin dönüşmesindeki en önemli değişken olmuştur. Özellikle 2007'den sonra Irak politikasında değişikliğe giden ABD, 2008'de Obama yönetiminin Türkiye ile ilişkilerini düzeltmesi ve ABD sonrası Irak ile Türkiye'nin yakınlaşmasını istemesi Türkiye'nin Kuzey Irak ile ilişkilerini siyasi ve ekonomik olarak geliştirmesine alan açmıştır.

Fakat 2010'un sonlarında Arap isyanlarının başlaması ve 2011 yılında Suriye'ye sıçraması ile birlikte bölgesel dengeler yeni bir düzleme oturmaya başlamıştır. Uluslararası güçlerin bölgeye ve Suriye iç savaşına müdahil olması bölgeyi uluslararası güç mücadelesinin yaşandığı bir alan haline dönüştürmüştür. Büyük güçlerin vekalet savaşları sahasına dönüşen Suriye'de bir çok devlet dışı yapılar ortaya çıkmış ve savaş sınırlarını aşan, içinden çıkılmaz bir hale gelmiştir. Bu kaotik durumun Türkiye ile 900 km sınırı olan Suriye'de yaşanması ise Türkiye için çok büyük bir güvenlik tehdidi ortaya çıkarmıştır.

Özellikle uzun yıllar boyunca Türkiye'nin egemenliğini tehdit eden silahlı terör örgütü PKK'nın Suriye uzantısı YPG'nin Suriye'nin kuzeyini kontrol etmesi ve Suriye iç savaşını Türkiye'ye taşıma pratikleri Türkiye için Suriye sorunun başka bir aşamaya geçmesine neden olmuştur. Dolayısıyla Türkiye'nin güvenliğine ve egemenliğine doğrudan tehdit olan bu iç savaş Türkiye'nin uzun yıllar boyunca uyguladığı dış politikasında değişime gitmesine neden olmuş ve Türkiye Suriye'de askeri yöntemler başta olmak üzere sert güç enstrümanlarını devreye sokmaya başlamıştır.

2002-2011 yılları arasında Uluslararası ve bölgesel konjonktürün de uygun olması Türkiye'nin bölgesel konumunu güçlendirmesinin yanı sıra Türkiye'nin, çalışmanın konusu olan dönem aralığında yaşadığı iç siyasi dönüşüm ve iç aktörlerin değişmesi bu sürecin yürümesinde en büyük rehber olmuştur. Teorik çerçevesini Ahmet Davutoğlu'nun çizdiği ve AK Parti yöneticilerinin de büyük oranda benimsediği yeni dış politika yaklaşımı Türkiye'nin mevcut sistemik durumu daha iyi değerlendirmesini sağlamıştır. 'Komşularla sıfır sorun', 'merkez ülke', 'ritmik diplomasi' gibi ilkeler çerçevesinde hareket eden Türkiye, kısa süre içerisinde komşularıyla sorunlarını büyük oranda çözmüş, ilişkilerini siyasi, ekonomik ve askeri olarak geliştirmiş, bölgesel sorunları çözmeye yönelik girişimlerde bulunmuş, arabuluculuk rolünü üstlenmiş ve uluslararası arenada etkisini gösterebilen bir aktör haline gelmiştir. Bu anlamda Türkiye, liderlerin, dış politika yönetiminin (DPY) dış çevreye yaklaşımları ve sahip oldukları vizyon önemli rol oynamıştır.

Özellikle 2002 yılından AK Parti'nin Türkiye siyasetinde uzun koalisyon hükümetlerinden sonra tek başına iktidar olması ile birlikte Türkiye hem iç siyasette hem de dış siyasette büyük değişimler yaşamaya başlamıştır. AK Parti'nin ilk

döneminde AB'yi dış politikasının merkezine koyması, AB'ye tam üyelik süreci bağlamında içeride demokratikleşme yolunda önemli reformlar yapmasını kolaylaştırmıştır. AK Parti hükümetinin Batı ülkelerinden almış olduğu destek ve sonraki seçimlerde halktan önemli derecede destek alarak tekrar tek başına iktidar olması TSK ve muhalefet partileri başta olmak üzere iç baskı guruplarının hükümetin siyasi manevra alanını kısıtlama ve baskı kurma etkisini azaltmış ve hükümetin elini güçlendirmiştir. Bu etmen aynı zamanda AK Parti'nin dış politikada da daha özerk kararlar verebilmesini sağlamıştır.

Diğer taraftan dış politika karar vericileri, iç politikada da birçok sınırlandırmalara maruz kalmışlardır. Türkiye siyasetinde uzun dönem etki eden ve siyasete gerektiğinde müdahale edebilme hakkını kendinde bulan TSK, yukarıda belirtildiği gibi birçok kez dış politikada hükümete baskı uygulamış, hatta hükümeti Türkiye'nin çıkarlarına ters hareket etmekle suçlamıştır. TSK dışında Türk siyasetinin en köklü ve en etkili iki partisi olan CHP ve MHP, hükümetin dış politika yaklaşımını eleştiren ve zaman zaman manevra alanını sınırlandıran iki önemli aktör olmuşlardır.

Neoklasik realist teorinin temel varsayımları esas alınarak Türkiye'nin 2002-2015 yılları arasında dış politikası genelinde Türkiye'nin Kuzey Irak ve Kuzey Suriye politikaları incelenmiş ve şu temel bulgular elde edilmiştir.

1) Bölgesel bir aktör olan Türkiye'nin dış politika paradigmasını belirleyen en önemli bağımsız değişkenin uluslararası ve bölgesel sistemin yapısı ve çıktıları olduğu tespit edilmiştir. 2003'te ABD'nin bölgeye gelmesi ile 2010'un sonunda başlayan Arap isyanlarına kadar bölgenin görece daha güvenli ve istikrarlı olması Türkiye'nin dış çevresinde siyasi ve ekonomik araçlar kullanarak daha iyi ilişkiler kurabilmesini sağlamıştır. Fakat ABD'nin bölgeden çekilmesi ile bölgesel güçler arasında rekabet ve güvensizliğin artmasının yanı sıra 2010'un sonunda başlayan Arap isyanlarının bölgeyi kaotik bir duruma sokması ve isyanların Türkiye ile 900 km sınırı olan Suriye'ye sıçraması ile bölgenin istikrarsızlaşması ve Türkiye'nin güvenliğine birçok farklı güvenlik tehdidi yönelmesi Türkiye'nin hayatta kalma refleksleri ile hareket etmesini ve sert güç unsurlarını kullanan, güvenlik eksenli bir dış politika davranışına zorlamıştır.

2) Lider yaklaşımı gibi iç faktörler, uluslararası sistem izin verdiği ölçüde dış politika yapımında belirleyici olabilirler. Daha önce bahsedilen ABD'nin Irak'a girmesi ile

bölgede oluşan göreceli bölgesel istikrar ve bölgesel güçleri sınırlandıran ve ABD'yi bölgede dengeleyici bir büyük gücün olmayışı, 2002'de iktidara gelen AK Parti hükümetinin (özellikle Erdoğan ve Davutoğlu) sahip olduğu dış politika yaklaşımını uygulamaya koymalarına alan açmıştır. 'Batı eksenli ve güvenlik politikalarına dayanan dış politika yaklaşımını terk edip 'çok kulvarlı' ve komşularla iyi ilişkiler anlayışına dayalı bir dış politika yaklaşımının uygulamaya konulması 2011'e kadar bazı sınırlandırmalar ile karşılaşmışsa da herhangi bir sistemik müdahaleye maruz kalmamıştır. Fakat ABD'nin bölgeden çekilmeye başlaması ve Rusya'nın bölgede dengeleyici bir güç olarak ortaya çıkması, Arap isyanları ve Suriye iç savaşı ile ortaya çıkan yeni güç dengeleri, Türk dış politika karar vericilerinin dış ve güvenlik politikalarına olan yaklaşımlarını dönüştürmüştür. Başka bir deyişle sistemde meydana gelen değişim ve daha etkili sistemik çıktılar, liderin (ya da Dış Politika Yönetiminin) veya iç faktörlerin müdahalesi ile karşılaşmadan dış politika davranışına dönüşmektedir. Dolayısıyla, dış politikanın genel çerçevesini belirleyen temel faktör sistemik çıktılar olmaktadır.

3) Çalışmanın ele aldığı dönem olan 2002-2015 yılları arasında iç kısıtlayıcı faktörler dış politika yapımında belirleyici veya dış politikayı dönüştürücü bir rol oynayamadıkları görülmüştür. Arap Baharına kadar izlenen dış politika yaklaşımı, Türkiye'nin uluslararası ve bölgesel konumunu güçlendirmesi ve ekonomiye olumlu katkı sağlamış ve bu durum bu baskı guruplarının dış politika kararlarını değiştirmek için elinin zayıflamasına neden olmuştur. Başka bir nedeni ise 2002 sonrasında AK Parti'nin bütün seçimlerde birinci parti olması, halkın desteğini arkasına almış olması, AK Parti'yi cesaretlendirmiş, baskı guruplarına karşı elini güçlendirmiş, iç baskılara karşı direncini artırmış ve iç aktörlerle pazarlık yapma mecburiyetini azaltmış olmasıdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- ACUN, Can “Türkiye’nin Suriye Politikası 2015”, Burhanettin Duran ve Kemal İnat(Ed.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2015, İstanbul: SETA, 2016, s.186.
- ATAMAN, Muhittin “Türkiye Dış Politikasının Ak Parti Döneminde Yeniden Yapılandırılması”, Kemal İnat, Ali Aslan, Burhanettin Duran (ed.), AK Parti’nin 15 Yılı Dış Politika, İstanbul: SETA, 2017.
- ATMACA, Ayşe Ömür, “Turkey-US Relations(2009-2016): A Troubled Partnership in a Troubled World?”, Pınar Gözen Ercan(ed.) Turkish Foreign Policy, International Relations: Legality and Global Reach, Cham: Springer International Publishing, 2017.
- BALCI Ali, Dış Politikada Hesaplaşmak: Ak Parti, Ordu ve Dış Politika, 1.Basım, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2015.
- BALCI, Ali “Realizm”, Şaban Kardaş, Ali Balcı (ed.), Uluslararası İlişkilere Giriş, 4.Baskı, İstanbul: Küre Yayınları,2014.
- BALCI, Ali ve İsmail Akdoğan, “Bağdat Ve Erbil Arasında Irak’ta Denge Siyaseti”, Kemal İnat, Ali Aslan, Burhanettin Duran(ed.), AK Parti’nin 15 Yılı: Dış Politika, Ankara: SETA, 2017.
- BALCI, Ali, Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamaları, 1. Basım, İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- BALDWIN, David A., Power and International Relations: A Conceptual Approach, New Jersey: Princeton University Press, 2016.
- BUZAN, Barry, “The Timeless Wisdom of Realism”, Steve Smith ve diğerleri(ed.), International Theory: Positivism and Beyond, New York: Cambridge University Press, 1996.
- CARR, E.H., Yirmi Yıl Krizi: 1919-1939, 2.Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.
- DAVUTOĞLU, Ahmet Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu, 78. Basım, İstanbul: Küre, 2012.
- DEUDNEY, Daniel, “Anarchy And Violence Interdependence”, Ken Booth (ed.), Realism And World Politics, New York: Routledge, 2011.
- DONNELLY, Jack, “Realizm”, Scott Butchill ve diğerleri(ed.), Uluslararası İlişkiler Teorileri, İstanbul: Küre Yayınları, 2012.
- DONNELLY, Jack, Realism and International Relations, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

- DOSTER, Barış “Arap Baharı Üzerinden Avrasya-Atlantik Rekabetini Yorumlamak”, Atilla Sandıklı, Erdem Kaya(ed.), Ortadoğu’da Değişim ve Türkiye, İstanbul: BILGESAM, 2014.
- DYSON, Stephen, The Blair Identity: Leadership and Foreign Policy, Manchester: Manchester University Press, 2009.
- GILPIN, Robert, Global Political Economy: Understanding The International Economic Order, New Jersey: Princeton University Press, 2001.
- GILPIN, Robert, War and Change in World Politics, New York: Cambridge University Press, 1981.
- GÖZEN, Ramazan “Türkiye’nin ABD Politikası 2011: Eşgüdüm Ve Restorasyon Süreci”, Burhaneddin Duran, Kemal İnat, Ali Resul Usul (ed), Türk Dış Politikası 2011, Ankara: SETA Yayınları, 2012.
- GUZZINI, Stefani, Realizm in International Relations and International Political Economy, New York: Routledge, 2002.
- HATİPOĞLU, Atakan, CHP’nin İdeolojik Dönüşümü, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012.
- HOBSON, John M. The State and International Relations, New York: Cambridge University Press, 2003.
- KEOHANE, Robert O, “Realism, Neorealism and the Study of World Politics”, Robert O. Keohane (ed.), Neorealism and Its Critics, New York: Columbia University Press, 1986.
- KİRİŞÇİ, Kemal “The Kurdish Question and Turkish Foreign Policy”, Lenore G. Martin and Dimitris Keridis, The Future of Turkish Foreign Policy, Cambridge: MIT Press, 2004.
- LOBELL, Steven E., “Threat Assessment, the State, and Foreign Policy: A Neoclassical Model”, Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman ve Jeffrey Taliaferro (ed.), Neoclassical Realism, The State, And Foreign Policy, New York: Cambridge University Press, 2009.
- LOBELL, Steven E., Norrin M. Ripsman ve Jeffrey W Taliaferro, Neoclassical Realism and Foreign Policy, New York: Cambridge University Press, 2009.
- MEARSHEIMER, John J., “Structural Realism”, Tim Dunne , Milja Kurki, Steve Smith (ed.) International Relations Theories Discipline and Diversity, Oxford: Oxford University Press, 2013.
- MEARSHEIMER, John J., “Yapısal Realizm”, Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith (ed.) Uluslararası İlişkiler Teorileri: Disiplin ve Çeşitlilik, çev. Özge Kelekçi, 1.Basım, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2016.

- MEARSHEIMER, John J., The Tragedy of Great Power Politics, New York: W.W. Norton and Company, 2001.
- MORGENTHAU, Hans J., Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace, Beijing: Peking Press, 1948.
- ORAN, Baskın (ed.), Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 3, 2001-2012, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- RADIN, Andrew ve Clint Reach, Russian Views of the International Order, Santa Monica: RAND, 2017.
- RİPSMAN, Norrin ve diğerleri, Neoclassical Realist Theory of International Politics, New York: Oxford University Press, 2016.
- SARI ERTEM, Helin, “Kuzey Irak’tan ‘Irak Kürdistanı’na: Ankara-Erbil İlişkilerindeki Dönüşümün Siyasi ve Ekonomik Temelleri”, Özden Zeynep Oktav, Helin Sarı Ertem(ed.), 2000’li Yıllarda Türk Dış Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Krizler, Ankara: Nobel, 2015.
- VASQUEZ, John A., The Power of Power Politics: From Classical Realism to Neotraditionalism, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s.35.
- WALTZ, Kenneth N., Theory of International Politics, California: Addison-Wesley, 1979.
- YALÇIN, Hasan Basri “Ortadoğu’da Yeni Durum ve Türkiye’nin Dış Politika Stratejisi”, Burhanettin Duran, Kemal İnât, Ali Balcı(ed.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2013, İstanbul: SETA, 2016.
- YAVUZ, Celalettin ve Serdar Erdurmaz, Arap Baharı ve Türkiye: Orta Doğu’da Kırılan Fay Hatları, Ankara: Berikan, 2012.
- YAVUZ, Hakan, Secularism and Muslim Democracy in Turkey, New York: Cambridge University Press, 2009.

Sürekli Yayınlar

- ACUN, Can ve Bünyamin KESKİN, “The PKK’s Branch In Northern Syria PYD-YPG”, **SETA Report**, 2017.
- ACUN, Can ve Hüseyin Öner, “İŞİD – PYD Çatışmasının Sıcak Cephesi: Ayn El-Arab (Kobani)”, **SETA Perspektif**, Sayı.77, Ekim 2014.
- AKBABA, Yunus, “ ‘6-7 Ekim Olayları’ ve Çözüm Süreci”, **SETA Perspektif**, Sayı 78, Ekim 2014.
- AKNUR, Müge, “Civil-Military Relations During the Ak Party Era: Major Developments and Challenges”, **İnsight Turkey**, Cilt.15, Sayı.4, 2013, ss.131-150.
- ALTUNIŞIK, Meliha ve Lenore G. Martin, “Making Sense of Turkish Foreign Policy in the Middle East under AKP,” **Turkish Studies**, Cilt.12, Sayı.4, 2011, ss. 569–587
- ARAS, Bülent “Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy”, **SETA Policy Brief**, No.32, Mayıs 2009.
- ASLAN, Mustafa Çağatay, “The Restrictive Impact Of Party Ideology On Party Strategy: Turkey’s Radical Right The Nationalist Movement Party After June 2015 Elections”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No.55. Ekim 2016, ss.67-86.
- ATEŞ, Davut, “Gerçekçilik, Anarşi ve Uluslararası İlişkiler”, **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, Cilt.4, Sayı.15, 2008, ss.39-60.
- AYATA, Bilgin, “Turkish Foreign Policy in a Changing Arab World: Rise and Fall of a Regional Actor?”, **Journal of European Integration**, Cilt.37, Sayı.1, ss.95-112.
- AYDIN, Mustafa , “Uluslararası İlişkilerin ‘Gerçekçi’ Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Bahar 2004, ss.33-60
- AYDIN, Mustafa ve Fulya Ereker, “Türkiye’de Güvenlik: Algı, Politika, Yapı”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 11, Sayı.43, Sonbahar 2014, ss.127-156.
- BALCI, Ali “Foreign Policy as Domestic Power Struggle:The Northern Iraq as a Battlefield Between the AKP and the TAF in 2007-08”, **Turkish Journal Of Middle Eastern Studies**, Cilt.2, Sayı.1, 2015 ss.67-94.
- BYMAN, Daniel L. ve Kenneth M. Pollack, “Let Us Now Praise Great Men: Bringing the Statesman Back In”, **International Security**, Cilt. 24, Sayı. 4, 2001, ss.107-146.
- CHAROUNTAKI, Marianna, “Turkish Foreign Policy and the Kurdistan Regional Government”, **Perceptions**, Kış 2012, Cilt 17, Sayı. 4, ss.185-208.

- CHAZIZA, Mordechai “Soft Balancing Strategy in the Middle East: Chinese and Russian Vetoes in the United Nations Security Council in the Syria Crisis”, **China Report**, Cilt. 50, Sayı.3, 2014, ss.243–258.
- ÇAKMAK, Cenap, “Turkish–Syrian Relations in The Wake of The Syrian Conflict: Back to Securitization?” **Cambridge Review of International Affairs**, Cilt.29, Sayı.2, 2016, ss.695-717.
- ÇINAR, Alev ve Burak Arıkan, “The Nationalist Action Party: Representing the State, the Nation or the Nationalists?”, **Turkish Studies**, Cilt. 3, Sayı.1, 2002, ss.25-42
- DAVUTOĞLU, Ahmet “Turkey’s Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007”, **İnsight Turkey**, Cilt. 10, Sayı. 1, 2008, ss.77-96.
- DEMİRTAS-BAGDONAS, Özlem “Reading Turkey's Foreign Policy on Syria: The AKP's Construction of a Great Power Identity and the Politics of Grandeur”, **Turkish Studies**, Cilt.15, Sayı.1, Mart 2014, ss.139-155.
- ELMAN, Colin, “Horses for Courses: Why not Neorealist Theories of Foreign Policy”, **Security Studies**, Cilt. 6, Sayı.1, 1996, ss.7-53.
- EREKER, Fulya, “Dış Politikayı Analiz Etmek: Dış Politika Analizinde Yapan-Yapı Sorunu”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt.9, Sayı 36, Kış 2013, ss.45-71.
- FENG, Liu ve Zhang Ruizhuang, , “The Typologies of Realism”, **Chinese Journal of International Politics**, Sayı.1, 2006, ss.109-134
- FİROOZABI, Jalal Dehghani ve Mojtaba Zare Ashkezari, , “Neo-classical Realism in International Relation”, **Asian Social Science**, Cilt.12, Sayı.6, 2016, ss.95-99.
- GÖKCAN, Özkan “Türkiye-Suriye İlişkilerinde Bir Kırılma Noktası: Ekim 1998 Krizi Veya Diğer Bir İfadeyle “İlan Edilmemiş Savaş”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt 13, Sayı 1, (Nisan 2018), ss.169-198.
- GÖRENER, Aylin Ş. ve Meltem Ş. Ucal, “The Personality and Leadership Style of Recep Tayyip Erdoğan: Implications for Turkish Foreign Policy”, **Turkish Studies**, Cilt. 12, Sayı.3, Eylül 2011, ss.357–381.
- GÖZEN, Ramazan, “Türkiye ve Arap Baharı: Değişimi Açıklamak ve Anlamak”, **ADAM Akademi**, Cilt.1, Sayı.2, ss.1-25.
- GÜNEŞ, Cengiz, Robert Lowe, “The Impact of the Syrian War on Kurdish Politics Across the Middle East”, **Chatham House**, Temmuz 2015.
- HERZ, John H., “Idealist Internationalism and The Security Dilemma”, **World Politics**, Cilt. 2, Sayı. 2 Ocak 1950, ss.157-180
- HINNEBUSCH, Raymond “The American Invasion Of Iraq: Causes And Consequences”, **Perceptions**, Cilt.12, Sayı.1, İlkbahar 2007, ss.9-27.

- HUNTINGTON, Samuel P. “The Lonely Superpower,” **Foreign Affairs**, Cilt. 78, Sayı. 2, Mart/Nisan 1999.
- KEYMAN, E. Fuat Turkish Foreign Policy in The Era of Global Turmoil, **SETA Policy Brief**, No.39, Aralık 2009.
- KUTLAY, Mustafa Yeni Türk Dış Politikasının Ekonomi Politığı: Eleştirel Bir Yaklaşım, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt. 9, Sayı. 35, Güz 2012, ss.101-127.
- LAYNE, Christopher ‘The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise’, **International Security** Cilt.17, Sayı. 4, 1993ss. 5–51.
- MİŞ, Nebi ve diğerleri, “2014’te Türkiye”, **SETA Analiz**, Sayı.113, Aralık 2014.
- NYE, Joseph, “The New Rome Meets the New Barbarians”, **The Economist**, 23 Mart 2002, ss. 5-23.
- OĞUZLU, H. Tarık, “Türkiye-ABD İlişkilerinde Obama Etkisi: Ortadoğu ve Irak”, **Orta Doğu Analiz**, Ocak 2009 Cilt.1, Sayı. 1.
- OKTAV, Özden Zeynep, “Çok Boyutlu Türk Dış Politikasına Bir Örnek: Türkiye- Irak- Bölgesel Kürt Yönetimi Arasında Gelişen İlişkiler ve Nedenleri”, **Ortadoğu Etütleri**, Cilt 1, Sayı 2, Ocak 2010, ss.53-74.
- OKYAY, Aslı S. “Turkey’s Post-2011 Approach To Its Syrian Border And Its Implications For Domestic Politics”, **International Affairs**, Cilt. 93, Sayı. 4, 2017, s. 835.
- ORHAN, Oytun “Safe Zone In Northern Syria and Turkey”, **ORSAM Review Of Regional Affairs**, No.33, Kasım 2015, ss.1-13.
- ÖĞÜR, Berkan, Ali Balcı ve Zana Baykal, “Kuzey Irak - Türkiye İlişkileri: PKK, Güvenlik ve İşbirliği”, **ORMER**, Rapor No.1, Ağustos 2014
- ÖNCEL, Abidin ve Mehmet Akar, “2000 Sonrası Türkiye - Suriye İlişkilerinin Türkiye Dış Ticaretine Yansımaları”, **BilgiSosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 30, (Yaz 2015), ss.69-95.
- ÖNİŞ, Ziya, “Conservative Globalists versus Defensive Nationalists:Political Parties and Paradoxes of Europeanization in Turkey”, **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, Cilt.9, Sayı.3, Kasım 2007, ss. 247-261.
- ÖZCAN, Gencer, “The Changing Role Of Turkey’s Military İn Foreign Policy Making”, **UNISCI Discussion Papers**, No. 23, Mayıs 2010, ss.23-45
- ÖZKEÇECİ TANER, Binnur “From Allies to Frenemies and Inconvenient Partners: Image Theory and Turkish-Israeli Relations”, **İnsight Turkey**, Cilt. 11, Sayı. 2, ss.31-41.

- ÖZPEK Burak Bilgehan ve Yelda Demirağ, “Turkish Foreign Policy After The ‘Arab Spring’: From Agenda-Setter State To Agenda-Entrepreneur State”, **İsrael Affairs**, Cilt. 20, Sayı.3, ss. 328-346.
- PAYNE, Rodger A., “Neorealists as Critical Theorists: The Purpose of Foreign Policy Debate”, **Perspectives on Politics**, Cilt. 5, No. 3, Eylül, 2007, ss.503-514.
- ROBERTS, John, “Turkey as a Regional Energy Hub”, **İnsight Turkey**, Cilt 12, No. 3, 2012, ss.39-48.
- ROSE, Gideon, “Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy”, **World Politics**, Eylül 1998, ss.144-172.
- SCHWELLER, Randall L., “Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing”, **International Security**, Cilt.29, Sayı.2, 2004, ss.159-201.
- SİNKAYA, Bayram, “İrak ile İran Arasında Stratejik Ortaklığın Derinleşmesi”, **ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi**, No.19, Aralık 2014, ss.1-16.
- SMİTH, Steve “The End Of The Unipolar Moment: September 11 And The Future Of World Order”, **International Relations**, Cilt. 16, Sayı. 2, 2002, ss.171–83.
- SOSNOWSKI, Piotr “Relations With Turkey As Determinant Of Iraqi Kurdistan Economic Security”, **Securitologia**, No.2, 2016, ss.87-103.
- SÖZEN, Ahmet “A Paradigm Shift in Turkish Foreign Policy: Transition and Challenges”, **Turkish Studies**, Cilt.11, Sayı.1, Mart 2010, ss.103-123.
- TÜR, Özlem “Economic Relations with the Middle East Under the AKP—Trade, Business Community and Reintegration with Neighboring Zones “, **Turkish Studies**, Cilt. 12, Sayı.4, ss.589-602.
- TÜRKMEN, Füsün, “Turkish-American Relations: A Challenging Transition”, **Turkish Studies**, Cilt. 10, Sayı.1, Mart 2009, ss.109-129.
- UZGEL, İlhan “Between Praetorianism and Democracy: The Role of the Military in Turkish Foreign Policy”, **The Turkish Yearbook**, Sayı. 34, 2003, ss. 177-212
- ÜSTÜN, Kadir ve Kılıç Kanat, “US- Turkey Relations: Arab Spring and the Search for Model Partnership”, **SETA Perspective**, Mayıs 2012.
- ÜSTÜN, Kadir ve Lesley Dudden, “Turkey-KRG Relationship Mutual Interests, Geopolitical Challenges”, **SETA Analysis**, No.31, Eylül 2017.
- VİGNAL, Leila “The Changing Borders And Borderlands Of Syria İn A Time Of Conflict”, **International Affairs**, Cilt 93, Sayı 4, 2017, ss.809-828.
- WALTZ, Kenneth N., “International Politics İs Not Foreign Policy”, **Security Studies**, Cilt.6, No. 1, 1996, ss.54-57

- WALTZ, Kenneth N., “Realist Thought and Neorealist Theory”, **Journal of International Affairs**, Cilt.44, No.1, ss. 21-37.
- WOHLFORTH, William C., “The Stability of a Unipolar World”, **International Security**, Cilt. 24, Sayı. 1, Yaz 1999, ss. 5–41.
- YEŞİLTAS, Murat “Neighboring a Civil War: Turkey’s Border Security With Syria”, **SETA Analysis**, No.17, Ekim 2015.
- YEŞİLTAS, Murat “Stratejik Derinlik’in Jeopolitik Tahayyülü”, **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt.1, Sayı.1, Mayıs 2014, ss.25-56.
- YEŞİLTAS, Murat “Suriye İç Savaşı Ve Türkiye: Dört Yılın Muhasebesi”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt 7, Sayı 66, ss.10-13.
- YEŞİLTAS, Murat ve Ali Balcı, “AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita”, **BilgiSosyal Bilimler Dergisi**, Sayı.23, Kış 2011, ss. 9-34.
- YEŞİLTAS, Murat ve TELCİ, İsmail Numan, “Turkish Foreign Policy under Regional Transformations”, **Al Jazeera Center for Studies**, 15 Aralık 2013.
- YEŞİLTAS, Murat, “PKK Terörünün Yeni Dinamikleri: Radikalleşme Ve Şehir Çatışması”, **SETA Analiz**, Sayı.157, Nisan 2016.
- YEŞİLTAS, Murat, “Türk Dış Politikasında Yeni Dönem”, **SETA Perspektif**, Sayı. 65, Ağustos 2014, ss.1-8.
- YEŞİLTAS, Murat, Rıfat Öncel ve Bilgehan Öztürk, ,” Turkey’s Fight Against DAESH”, **SETA Analysis**, No. 23, Kasım 2016.
- YÜCEL, Hasan “Hukuki Açıdan ABD’nin PKK/YPG’ye Silah Yardımı”, **SETA Perspektif**, Sayı.186, Şubat 2018.
- ZAKARİA, Fareed, “Realism and Domestic Politics: A Review Essay”, **International Security**, Cilt.17, Sayı.1, Yaz 1992, ss.177-198.

İnternet Kaynakları ve Gazeteler

- “Bahçeli’den dış politika eleştirisi”, **Milliyet**, 26 Kasım 2013,
<http://m.milliyet.com.tr/bahceli-den-dis-politika-siyaset-1798031/>
- “Bahçeli'den Erdoğan'a: Barzani emmioğlun olmuş!”, **Cumhuriyet**, 1 Şubat 2014,
http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/36245/Bahceli_den_Erdogan_a_Barzani_emmioglun_olmus_.html (24.05.2018)
- “Baykal: Hükümet halka şantaj yapıyor”, **Radikal**, 9 Şubat 2004,
<http://www.radikal.com.tr/politika/baykal-hukumet-halka-santaj-yapiyor-700097/>
- “CHP ve AKP’nin Orta Doğu Politikalarının Ana Hatları”, **CHP Dış İlişkiler Ve Yurtdışı Örgütlenmelerden Sorumlu Genel Başkan Yardımcılığı**, Ankara, Şubat 2014.
- “Davutoğlu: 'Kuzey Suriye’de Terörist Yapıya İzin Vermeyiz” **VOA**, 27 Temmuz 2012,
<https://www.amerikaninsesi.com/a/turkiye-kuzey-suryede-terorist-yapiya-izin-veremeyiz/1447834.html>
- “Denктаş: Annan planını Kıbrıs'ı bilmeyenler hazırladı.”, **Hürriyet**, 30 Mayıs 2003,
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/denktas-annan-planini-kibrisi-bilmeyenler-hazirladi-150099>
- “Dış politikada muhalefet eleştirdi, AKP 'yola devam dedi”, **Hürriyet**, 26 Haziran 2007, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/dis-politikada-muhalefet-elestirdi-akp-yola-devam-dedi-6779836>
- “Erbil’de Türk bayrağı dalgalanacak”, **Sabah**, 30.10.2009,
(https://www.sabah.com.tr/gundem/2009/10/30/erbilde_turk_bayragi_dalgalanacak)
- “Erdoğan: Terör işbirliğine izin vermeyiz”, **NTV**, 25 Temmuz 2012,
https://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogan-teror-isbirligine-izin-vermeyiz,n_SfncQFEid87aJbMNuFQ
- “Erdoğan: Terör işbirliğine izin vermeyiz”, **Posta**, 25 Temmuz 2012,
<http://www.posta.com.tr/erdogan-teror-isbirligine-izin-vermeyiz-131840>
- “Erdoğan'dan Denктаş'a: Ne anlatacaksan Kıbrıs'ta anlat”, **Hürriyet**, 12 Nisan 2004,
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogandan-denktasa-ne-anlatacaksan-kibris-ta-anlat-217004>
- “Genel Seçim 1999”, **Haber Türk**, <http://www.haberturk.com/secim1999#>
- “Genelkurmay'dan çok sert açıklama,” **Hürriyet**, 29 Nisan 2007,
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/genelkurmaydan-cok-sert-aciklama-6420961>

- “Gül: Kürtler De Türkmenler de Bizim Akrabamız”, **Hürriyet**, 13 Ocak 2007,
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/gul-kurtler-de-turkmenler-de-bizim-akrabamiz-5773235>
- “Haysiyet İle Teslimiyetçiliğin Mücadelesi: Kıbrıs Gerçeği Ve Annan Planı”, **MHP AR-GE Merkezi**, 2003, s.25.
- “Irak politikası değişebilir”, **Radikal**, 24 Mart 2005,
<http://www.radikal.com.tr/turkiye/irak-politikasi-degisebilir-741821/>
- “İŞİD Musul'u ele geçirdi”, **Al Jazeera**, 10 Haziran 2014,
<http://www.aljazeera.com.tr/haber/isid-musulu-ele-gecirdi>
- “İran ready to help Iraq establish security: Supreme Leader”, **Payvand**, 27 Haziran 2007, <http://www.payvand.com/news/07/jun/1266.html>
- “Kobane: US drops arms and aid to Kurds battling IS”, **BBC**, 20 Ekim 2014,
<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-29684761>
- “Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK)”, TC. **Dışişleri Bakanlığı**,
<http://www.mfa.gov.tr/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi.tr.mfa>
(15.05.2018)
- “MHP 22 Temmuz 2007 Seçim Beyannamesi”,
https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/919/200902631_2007.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- “MHP Haklı Çıkmıştır: AB İlerleme Raporu Açıklandı, Yan Ey Halkım”, **Milliyetçi Hareket Partisi Yayınlar Arşivi**
https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/mhphakli.pdf2004,
- “Milliyetçi Hareket Partisi 22 Temmuz 2007 Seçim Beyannamesi”,
http://acikerisim.tbmm.gov.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11543/919/200902631_2007.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- “New U.S.-Backed Alliance to Counter ISIS in Syria Falts”, **The New York Times**, 2 Kasım 2015, <https://www.nytimes.com/2015/11/03/world/middleeast/new-us-backed-alliance-in-syria-exists-in-name-only.html>
- “Orgenerale Özkök'ten uyarı”, **Hürriyet**, 13 Mart 2004,
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/orgeneral-ozkokten-uyari-38592074>
- “PKK destekçisi Kürt liderlerle görüşmem”, **Hürriyet**, 17 Şubat 2007,
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/pkk-destekcisi-kurt-liderlerle-gorusmem-5968891>
- “Recep Tayyip Erdoğan Biyografisi”, **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı**,
<https://www.tccb.gov.tr/receptayyiperdogan/biyografi/>
- “Recep Tayyip Erdoğan kimdir?”, 18 Mayıs 2015, **Haber7**,
<http://www.haber7.com/guncel/haber/2606061-recep-tayyip-erdogan-kimdir>

- “Suriyeli muhalifler birleşti”, **Al Jazeera Turk**, 3 Ekim 2011, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyeli-muhalifler-birlesti>.
- “Syria: Obama authorizes boots on ground to fight ISIS”, **CNN**, 30 Ekim 2015, <https://edition.cnn.com/2015/10/30/politics/syria-troops-special-operations-forces/index.html> (22.04.2018)
- “Syrian Kurds plea for help defending Kobani from Isis advance”, **The Guardian**, 3 Ekim 2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/oct/03/syrian-kurds-plea-for-help-kobani-isis-advance> (12.04.2018)
- “Tam Üyeliğe Evet Özel Statüye Hayır: CHP’ünün Türkiye-AB İlişkileri Hakkındaki Görüş, Öneri ve Uyarıları”, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/2601/200506993.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- “Turkey-GCC Trade And Business Relations”, **The Oxford Gulf & Arabian Peninsula Studies Forum**, 2017, https://www.oxgaps.org/files/turkey-gcc_tarde_and_business_relations_2017.pdf (22.05.2018)
- AYHAN, Veysel, “CHP ve Türkiye’nin Ortadoğu Politikasında Süreklilik: Kılıçdaroğlu’nun Ortadoğu Basınıyla Toplantısı”, **TÜİÇ Akademi**, 10 Şubat 2011, <http://www.tuicakademi.org/chp-ve-turkiyenin-ortadogu-politikasinda-sureklilik-kilicdaroglunun-ortadogu-basiniyla-toplantisi/>
- ÇAĞATAY, Soner ve diğerleri, “Turkey and the KRG: Signs of Booming Economic Ties (Infographic)”, **Washington Institute**, 25 Şubat 2015, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/turkey-and-the-krg-signs-of-booming-economic-ties-infographic>
- DAVUTOĞLU, Ahmet “Türkiye Merkez Ülke Olmalı”, **Radikal**, 09.03.2018, <http://www.radikal.com.tr/yorum/turkiye-merkez-ulke-olmali-702116/>
- FRIEDMAN, George, “Beyond the Post-Cold War World”, **Stratford**, 2 Nisana 2013, <https://worldview.stratfor.com/article/beyond-post-cold-war-world>
- KASAYEV, Eldar “Iraqi Kurdistan, and the Future of the Russian Gas Business”, 10 Eylül 2010, <http://en.interaffairs.ru/events/211-iraqi-kurdistan-and-the-future-of-the-russian-gas-business.html>
- MHP, “İşte AKP’nin Avrupa Birliği Yol Haritası: Çıkmaz Sokak”, 2005, https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/akpabyolharitasi.pdf (23.05.2018)
- STEIN, Aaron “Reconciling U.S.-Turkish Interests in Northern Syria”, **The Council on Foreign Relations**, Şubat 2017. [file:///C:/Users/mehmet/Downloads/Discussion_Paper_Stein_Syria_Turkey_OR%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/mehmet/Downloads/Discussion_Paper_Stein_Syria_Turkey_OR%20(1).pdf)
- The Kurdish Card in Contemporary Russian Policy In the Middle East, **Russian Perspectives On Islam**,

<http://islamperspectives.org/rpi/exhibits/show/imperial-management-coopt/the-kurdish-card-in-contempora>

VUKSANOVIC, Vuk, “The Long Fall of Turkey's 'Zero Problems' Mastermind”, **The National Interest**, 17 May 2017, nationalinterest.org/feature/the-long-fall-turkeys-zero-problems-mastermind16240?page=2&keepThis=true&TB_iframe=true&height=900&width=600&caption=The%20Long%20Fall%20of%20Turkey%27s%20%27Zero%20Problems%27%20Mastermind

ÖZGEÇMİŞ

1989 yılında Malazgirt'te doğan yazar, ilkokul, ortaokul ve lise eğitimlerini Malazgirt'te tamamladı. 2009-2014 yılları arasında Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde lisans eğitimi alan Akar, 2014 yılında Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde yüksek lisansa başladı. 2015 yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak göreve başlayan Akar, aynı yıl görevlendirme ile geldiği Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü'nde 6 ay kadar araştırmacı olarak görev yapmıştır. 2018 yılı itibariyle Yüzüncü Yıl Üniversitesinde görevini sürdürmektedir.

